

62173

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**AHTAL, FERZDAK VE CERİR'İN ŞİİRLERİNDE
MEDİH VE HİCİV**
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Salih TUR

Danışman
Prof. Dr. İbrahim DÜZEN

Şanlıurfa-1997

İÇİNDEKİLER

İçindekiler..... I

Kısaltmalar..... VI

Önsöz..... VII

GİRİŞ..... 1

A- CAHİLİYE DÖNEMİNDE MEDİH VE HİCİV

1- Cahiliye Toplumunun Hiciv Türüne Genel Bakışı..... 1

2- Hiciv Türünün Doğuşu ve Gelişmesi..... 2

3- Hiciv Şairlerinin Toplum Üzerindeki Etkisi ve Önemi..... 3

4- Medih Türüne Genel Bakış 8

B- İSLAMİ DÖNEMDE MEDİH VE HİCİV

1- Kur'an-ı Kerim'in ve Resulullah (s.a.v.)'in Şiir ve Şairlere Bakışı..... 12

2- Peygamber Efendimizin Şairlere Verdiği Önem..... 14

3- Müslüman Şairlerin Hicviye Kasidelerinin Muhtevası, Muhtevası ve Gayesi..... 16

4- Medih Türüne Genel Bakış..... 21

C- HULEFA-İ RAŞİDİN DÖNEMİNDE MEDİH VE HİCİV TÜRÜNE GENEL BAKIŞ

I. BÖLÜM

A- EMEVİ DÖNEMİNDE MEDİH VE HİCİV..... 36

1- Emevi Döneminde Medih ve Hicivin Gelişmesinde Etkili Olan Faktörler.....	36
a) Siyasî Hayat.....	36
b) İktisadî Hayat.....	43
c) İctimaî Hayat.....	46
d) Fikrî Hayat.....	49
e) Dinî Hayat.....	52

II. BÖLÜM

A- EMEVİ DÖNEMİNİN MEDİH VE HİCİV ŞAİRLERİ

1- FERZDAK	60
a) Hayatı.....	60
b) Edebî Kişiliği.....	61
c) Medih Şiirlerinden Örnekler.....	62
1) Ailesi ve Kabilesiyle Övünmesi.....	62
2) Kays ve Yemenli Vali ve İdarecileri Medhetmesi.....	64
3) Medine Valisini Medhetmesi.....	66
4) Zeynü'l-Abidin (Ali b. el-Huseyn)'i Medhetmesi.....	67
5) Muaviye ve oğlu Yezid'i Medhetmemesinin Nedeni.....	70
6) Klasik Medhiyeler Arasındaki Yeri.....	72
2- CERİR.....	74

III

a) Hayatı.....	74
b) Edebî Kişiliği.....	75
c) Medih Şiirlerinden Örnekler.....	76
1) Ailesi ve Kabilesiyle Övünmemesi.....	76
2) Haccâc'ı Medhetmesi.....	77
3) Abdülmelik b. Mervân'ı Medhetmesi.....	81
4) Süleyman b. Abdülmelik'i beklenen Mehdi olarak nitelendirmesi.....	84
5) Ömer b. Abdülaziz'i Medhetmesi.....	86
6) Medhiyelerinde Kullandığı İfade ve Unsurlar.....	88
3- AHTAL.....	91
a) Hayatı.....	91
b) Edebî Kişiliği.....	92
c) Medih Şiirlerinden Örnekler.....	93
1) Yezid b. Muaviye'yi Medhetmesi.....	93
2) Abdülmelik b. Mervân'ı Medhetmesi.....	95
3) Medhiyelerinde Şarabı Vasfetmesi.....	101
d) Hiciv Şiirleri.....	102

III. BÖLÜM

A-NEKÂİZ

1- Nekâizin Gelişmesinde Etki Eden Faktörler.....	105	.105
a) İctimaî Faktör.....	105	
b) Fikrî Faktör.....	106	
2- Nekâiz Şairlerinin Ravî Edinme Geleneği.....	106	

B- ŞAİRLERİN NEKÂİZİ.....107

1- Cerîr ile Ferezdak'ın Nekâizi.....	107
a) Atışmaların Başlaması	107
b) Nekâizin Tarihi Değeri.....	108
c) Nekâiz Şairlerinin Gayesi.....	110
d) Cerîr'in Ferezdak ve er-Ra'î'yi Hicvetmesi.....	111
e) Haccâc'ın Dönemindeki Atışmalar.....	113
f) Cerîr'in Ferezdak'ın Evliliğini Hicvetmesi.....	117
g) Kör Kılıç Hadisesi.....	119
h) Aynı Vezin ve Kafiyeyle Atışmalar.....	121
ı) Cerîr'in Ferezdak'ı Dört Açıdan Hicvetmesi.....	127
i) Ferezdak'ın Duvar Atlama hadisesi.....	129
k) Cerîr'in Ahtal ve Ferezdak'ı Aynı Kasideyle Hicvetmesi.....	131

a) Atışmaların Başlaması.....	135
b) Atışmaların Muhteva ve Gayesi.....	138
c) Şairlerin Atışmalarında Kullandıkları İfadeler.....	139
C- FEREZDAK, CERİR VE AHTAL'IN EDEBİ YÖNDEN	
KARŞILAŞTIRILMALARI	146
SONUÇ.....	150
BİBLİYOGRAFYA.....	152

KISALTMALAR

a.g.e.....	Adı Geçen Eser
b.....	Bin, İbn
Bkz.....	Bakınız
DİA.....	Diyaret İslam Ansiklopedisi
İA.....	İslam Ansiklopedisi
h.....	Hicrî
m.....	Miladî
s.....	Sayfa
trc.....	Tercüme
vd.....	Ve Devamı
yy.....	Yayın Yeri Yok
İst.....	İstanbul
thsz.....	Tarihsiz
s.a.v.....	Salallahu Aleyhi Ve Sellem
r.a.....	Radiyallahu Anh
vb.....	Ve Benzeri
a.s.	Aleyhisselam

ÖNSÖZ

Emevî döneminde ulaşılan en büyük fikrî gelişme hiç şüphesiz şiir alanında olmuştur. Şiirin bu dönemde Arap insanının ruhu üzerinde meydana getirmiş olduğu etki, cahiliye döneminde bile bu kadar fazla olmamıştır.

Bu dönemde Şam, Mekke, Medine, Basra ve Kufe gibi İslam dünyasının belli başlı şehirleri, canlı ve hareketli birer düşünce ve edebiyat merkezi haline gelmişlerdir.

Bu dönemde, otorite ve idareyi ele geçirmek için yapılan çetin savaşların yanında dil alanında da bu mücadeleyi destekleyen değişik akımlar ortaya çıkmıştır. Bu akımlar dile getirmiş oldukları şiirleriyle ideoloji ve propagandalarını halka benimsetmeğe çalışmış ve bu yolda büyük başarılar elde etmişlerdir. Emevî halifelerinin takip etmiş olduğu ayrımcı politika neticesinde kabileler arasında çatışmalar başlamış ve cahiliye tassabuna geri dönmüştür. Ayrıca Emevî ailesinin gütmüş olduğu önemli siyasetlerden biri de şairlerin maddî yönden desteklenmesi neticesinde edebî faaliyetler büyük gelişme göstermesidir.

Abbasî döneminde yaygın bir şekilde gelişen edebî faaliyetlerin temelinde hiç şüphesiz ki Emevî döneminde tezahür eden bu edebî meclislerin etkisinin olduğu bir gerçektir.

Emevî halifeleri ve valileri, şairlere karşı iyi bir siyaset takip ettikleri için kendilerine muhalif olan şairleri bile saflarına çekmiş ve bunun için gerekli imkanları sağlamışlardır. Emevî idaresine içten düşman olan şairler bulunmakla beraber menfaat karşılığında halifelerin meddahlığını yapmış olanlar da vardı.

Müslümanlar tarafından fethedilen bölgelerden elde edilen ganimetler, Arap toplumunun içtimaî durumunu değiştirmiş ve hayat seviyesinin yükselmesine sebep olmuştur. Bunun neticesinde medeniyet ve kültür alanında da tekâmül sağlanmıştır.

Arap toplumu, göçebelik yaşamı gereği üzerinde taşımış olduğu sertlik ve şiddetin yanısıra medeniyetin vermiş olduğu yumuşaklık ve güzelliği de içinde barındırmış ve bunu fikir olarak yaşamında gösteren bir toplum haline gelmiştir. Bu toplumsal yapı içinde medeniyetin kendilerine getirmiş olduğu tesirin neticesinde daha önce tamamen yabancı oldukları ve hiç bilmedikleri bir şiir sanatı doğmakla beraber klasik edebî türleri de beraberinde geliştirmiştir.

Bu dönemin en önemli şahsiyetlerinden olan ve Arap Dili ve Edebiyatı alanında günümüzde dahi birer kaynak niteliğinde kabul edilen o dönemin medih ve hiciv sanatının öncüleri Ferezdak, Cerîr ve Ahtal'ın şiirlerini ele almayı amaçladık.

Emevî şairleri, geleneksel sanatın etkisinden kendilerini kurtarmadıkları gibi aksine bu sanata sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Bununla birlikte şairler, bu geleneksel sanatı siyasî, içtimai, dinî ve fikrî sahalardaki gelişmelere paralel olarak hızlı bir şekilde geliştirmişlerdir.

Bazı Arap Edebiyatı eleştirmenleri, Emevî döneminin Arap şiiri için bir duraklama dönemi olduğunu ve Emevî şairlerinin cahiliye şairlerini bütün yönleriyle taklit ettiklerini iddia etmektedirler.

Emevî dönemindeki Arap şiirinin katetmiş olduğu merhaleyi açıklamak amacıyla cahiliye ve İslamî dönemi giriş bölümünde geniş bir şekilde ele almayı uygun gördüm.

Bu çalışmamda cahiliye ve İslamî Dönemde medih ve hiciv türlerinin sanatı, gayesi, muhtevası gibi konuları inceledim. Daha sonra medih ve hicvin gelişmesindeki faktörleri ve bu döneme has olan hiciv türünün nekâiz (aynı vezin ve kafiyeyle atışma şiirleri) türüne nasıl dönüştürüldüğünü, bu sanatın yapısı, muhtevası, gayesi ve klasik medih türünün bu dönemde nasıl geliştiği hakkında imkanlar el verdiği ölçüde tahlil yapıp incelemeği amaçladım.

Bununla beraber konumuzla ilgili olan şairlerin divanları ile Arap Edebiyat Kaynaklarını da incelemeğe çalıştım.

Bu çalışmayı hazırlarken ilim hayatındaki engin tecrübelerinden yararlandığım değerli hocam Prof. Dr. İbrahim DÜZEN'e teşekkür etmeği bir borç bilirim.

Salih TUR

GİRİŞ

A- CAHİLİYE DÖNEMİNDE MEDİH VE HİCİV

1- Cahiliye Toplumunun Hiciv Şâirlerine Genel Bakışı

Arap şâirleri, memleketin âlimi, tarihçisi, kâhini, namus koruyucusu olup herkesin üstünde bir iktidara sahip bir kişilik arzetmekte idiler. Halkın taşımakta olduğu düşüncelerin genelinden haberdar ve hakim bir yapı içinde idiler. Diledikleri kimsenin değerini yükseltir, dilediklerini indirirlerdi. Çünkü Araplar, duygu, kahramanlık ve hayal ile yoğrulmuş olduklarından, belağâtli sözlerden sonsuz derecede etki altında kalırlardı. Daha doğrusu bir tek beyit bile kendilerini ayaklanmağa veya oturmağa yeterdi. Ayrıca şâirler, rahiplik vazifesini de yaparlardı. Putperestliğin yakışıksız hayallerini ve batıl fikirleri şiirleriyle süsleyip yayanlar onlardı. Hatta peygamberliğin verildiği sıralarda Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ve İslâm Dinine en çok düşmanlık yapanlar da şâirler olmuştur.

Şâir; cinlerin ilhâmlarına mazhar olduğundan kendinden korkulur, sözü tutulur, hakkına hürmet ve riayet edilirdi. Çadırların kurulduğu yer, onun emriyle değiştirilir, münâsip görüldüğü yer ve zamanda kurulur, onun görüşü ile muharebe yapılır, ganimetlerin taksimi sırasında en çok şecaat gösteren savaşçılar kadar ona hisse ayrılırdı. Onun silahı, hiciv idi. En keskin silahlar gibi yara açar, kabileleri heyecana sevk ederek birbirine düşürürdü.

Araplar, şâirlerin hicivlerinden halk arasında tutulur, sonraki nesillere kalır ve dilden dile dolaşır düşüncesiyle çok korkarlardı. Medhiyeleriyle iftihar eder, medhedilmek için elinden gelen her türlü fedakârlığı yaparlardı.

Kabileler arasında vâki olan muharebelerde bir şâir esir düşecek olsa, kendilerini hicvetmeyeceğine dair ondan taahhüt alırlardı.¹ Benî Temîm Kabilesi "Yevm-i Kilâb"²

¹Mahmud Es'ad, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1983, s.201-202; Zeydân, Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (trc. Zeki Megazim) İstanbul 1976, III, 29 vd.

²Kays b. Sa'leb oğullarından birisi Nocrân topraklarında ikamet eden dayıları Hâris b. Ka'b oğullarının yanına gitmişti. Hâris b. Ka'b oğulları ondan arkasında kalan diğer insanların durumunu sordular, bunun üzerine o, Müşakkar Kalesi kapısının Temimoğullarının üzerine kapatıldığını ve savaş erlerinin öldürüldüğünü, çoluk-çocuklarıyla, mallarının evlerinde korumasız bir halde kaldıklarını anlattı. Onun bu haberi üzerine Mezhic kabilesinden olan Hâris oğulları ve onların müttefikleri bulunan Nehd ve Cerm b. Rabbân kabileleri bir araya geldiler ve seksen bin kişilik bir orduyla Temimoğullarıyla savaşmak üzere, Basra ve Kufe arasındaki "Kilâb" denilen suyun başına indiler. Burada bütün gün akşama kadar vargüçleriyle savaştılar.(Bkz. İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî'l-

ismiyle meşhur olan günde esir ettikleri Abd-i Yeğus b. Hâris b. Vakkâs'ı³ öldürmezden önce kendilerini hicvetmesin diye dilini bağlamışlardı.⁴

2- Hiciv Türünün Doğuşu ve Gelişmesi

Arapların en eski şiir türü hicivdir. Bu şiirlerin kaynağı ve nasıl geliştiği hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Yalnız bu hiciv şiirlerin cahiliye dönemi insanları tarafından düşmanlarına karşı galip gelebilmek ve yaşamlarını rahat bir şekilde sürdürebilmek için ilahlarının huzuruna çıkıp okudukları ve bu hiciv türünü bu alanda kullandıkları da sözkonusudur.⁵

Cahiliye Araplarının kâhinlik, sihirbazlık ve şiir arasında bir ilişkinin bulunduğu dair inançları vardı. Bundan dolayı müşrikler, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'i bazen kâhinlikle bazen sihirbazlıkla bazen de şâirlikle ithâm etmişlerdi. Ayrıca kahinlerin ve şâirlerin cinlere sahip olduğuna da inanılırdı. Örneğin, şâir el-A'sa'nın⁶ "Mishal" adında bir cini olduğuna inanmaktaydılar. İslâmî dönemde bile bazı şâirlerin buna inandıklarını görmekteyiz. Örneğin şâir Ebû'n-Necm⁷, her şâirin bir dişi veya bir erkek cini olduğunu ve kendisinin cininin erkek olduğunu şu beytinde dile getirmektedir:⁸

انى وكلّ شاعرٍ من البشرِ
شيطانه أنثى و شيطاني ذكرٌ

Şâir, birisini hicvetmeğe kalkışırken kâhinlerin elbisesine benzeyen özel bir elbise giyer, saçlarının etrafını aldırır, ridanın bir tarafını yere sürmek suretiyle uzatır ve ayakkabısının bir tekini giyerdi. Burada dikkatimizi çekecek bir husus vardır ki o da cahiliye Arapları, hac farızasını edâ ederken saçlarının etraflarını kesip özel bir elbise

Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abd'il-Kerim b. Abd'il-Vahid. eş-Şeybânî, Üsdü'l-Gabe, el-Kamil fi't-Tarih, Beyrut 1987, I, 434-492 vd.)

³ Abd Yeğus b. Hâris b. Vakkâs el-Hârisî, Mezhic kabilesinin reisi ve şairiydi. Yevm-i Kilâb vakıasında Temîm oğullarının eline esir düşüp, Mâlik b. Cessâs mukabilinde öldürüldü. (Bkz. İbnü'l-Esir, a.g.e, I, 495)

⁴ İbnü'l-Esir, a.g.e. I, 495

⁵ Şevki Dayf, el-Asru'l- Cahilî, s.196.

⁶ Asıl adı Meymun b. Kays olup Bekir b. Vâil kabilesine mensuptur. Yemame'nin Menfuha köyündendir. Arap yarımadasını baştan başa dolaşmış ve birçok kral ve emirleri medhetmiştir. Yergileriyle de bütün düşmanlarını korkutmuştur. Gözlerinin zayıf olması nedeniyle A'sa diye lakaplandırılmıştır. İslâm'ı idrak etmiş fakat müslüman olamadan m.629'da ölmüştür. (Bkz. el-İskenderî, Ahmed (Heyet), el-Mufasssal Fi't-Tarihi'l-Edebi'l-Arabî, Beyrut 1994, s.93; Clement Huart Arab ve İslâm Edebiyatı, (Trc. Cemal Sezgin), Ankara (Trhsz) s.34-35

⁷ Asıl adı el-Mufaddal b. Kudâme b. Abdullah b. el-Hâris b. Abde b. İlyas b. Avf b. Rabiâ İslâmî döneminin meşhur recz şairlerinden idi. h.130/m.747 yılında vefat etmiştir. (el-İsfehânî, Ebû'l-Ferec, el-Eğânî, Beyrut 1986, X, 183)

⁸ Şevki Dayf, el-Asru'l- Cahilî, s.196.

giyerlerdi. Dolayısıyla şâir hasmını hicvederken hac kıyafetine benzeyen bir elbise giyerdi.⁹ Bunun nedeni de şâirlerin şiir ilhamlarını, çölün ıssız mekanlarında yerleşmiş olan cinlere ve ruhlara bağlamalarıydı. Sözde, kabile düşmanlarıyla alay etme fikrini şâirin zihnine cin bırakırdı. Bu sebepten, hicviyeler hakkında bir takım bâtil ve zanna dayalı inançlar doğmuştur. Onlara sihirli ve ilgili tesirler atfedilirdi. Ortaçağda Avrupa'da bulunan sihirbazlar, bir kimsenin balmumundan yapılan heykeline bir iğne batırıldığında acı duyacağına inanırlardı. Aynı şekilde çadır kurulan birkaç yerde bu hicviyelerin düşman hakkında maddeten bir fenalık getireceği gibi, halktan herhangi bir kimsenin bu ilmi elde etmesi imkansız olduğuna da inanırlardı.¹⁰ Şâiri, bir takım beddualarla düşman üzerine bela ve kötülükler yağdıran bir güç ve kuvvet unsuru olarak görüyorlardı. Bu yüzden halk, şâirden korkar ve onun şerrinden sakınırdı.¹¹

3- Hiciv Şâirlerinin Toplum Üzerindeki Etkisi ve Önemi

Cahiliye kabileleri birbirlerine saldırıp mallarını gasp etmekle meşhurdurlar. Bu saldırılarda şayet gasp edilen malın içinde şâirin malı varsa o şâir, malını gasp eden kabileyi hicveder ve hicivlerinde tehditler savururdu. Şâirin malını gasp eden kabile de istemiyerek de olsa şâirin malını geri vermek zorunda kalırdı. Örneğin, Hâris b. Varakâ el-Esedî, kabile fertleri ile birlikte şâir Züheyr b. Ebî Sulmâ'nın¹² aşiretine saldırıp Züheyr'in develerini de gasp edip beraberlerinde götürünce şâir Züheyr, Hâris b. Varakâ ve kabilesini bir hicviye ile şöyle tehdit etti:

١- لِيَأْتِيَنَّكَ مِنِّي مَنْطِقٌ قَدَّعٌ
بَاقِي كَمَا دَسَّسَ الْقُبَيْطِيَّةَ الْوَدَّكَ

1- Benden sana öyle keskin bir hiciv gelecek ki; beyaz bir elbisede yağ lekesi nasıl daimi kalıyorsa bu hicvim de öyle daimi kalacaktır.

⁹ Şevki Dayf, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî-el-Asru'l-Cahilî*, Kahire 1981, s.197.

¹⁰ Mahmud Es'ad, *İslâm Tarihi*, s.193-194

¹¹ Philip K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, (Trc. Salih Tuğ), İstanbul 1980,s.142

¹² Züher b. Ebî Sulmâ b. Rabiâ b. Riyâh el-Müzenî, m.520 yılında el-Hacir'de doğmuştur. Cahiliye devrinin Arap şairlerinden olup İmru'l-Kays ve en-Nabiğâ ile birlikte eski şiirin üç büyük sanatkarından biri olarak kabul edilmiştir. Eski şiirin bütün ana mevzularını başarılı bir şekilde işlemiştir.Kasideleri içinde en çok beğenilen medhiye türündeki kasideleridir. Divanında ilk kaside olarak yer alan meşhur Muallakası klasik kasidelerinin mükemmel bir örneğinden altmış beyit civarındaki bu eser Benî Murre reislerinden Harim ve Hâris'in medihleri hakkında idi. Doksan yıl kadar yaşayan Züheyr, m.610 yılından önce ölmüştür. (Bkz. ez-Zevzânî, *Şerhu'l-Muallakâtu's-Seb'a*, Beyrut 1988, s.132 vd.)

Böylece el-Hâris, şâirin bu tehdidi üzerine gasbettiği develeri geri vermek zorunda kaldı.¹³

Başka bir rivayette de şâir Müzerred b. Zirâra'nın¹⁴ kabilesinden Halid adında küçük bir çocuk, babasının develerini güderken Abdullah b. Katafan oğullarından Zurâa adında bir adam, bu çocuğun yanına gelip develerini koyun karşılığında satın alarak çocuğu kandırdı.

Çocuk, eve döndüğünde babasına, develeri koyun karşılığında sattığını söyledi. Babası da kendisine; "evimizi yıktın oğlum! Ne yaptın?" diyerek sitem etti. Bu durum üzerine babası atına binip şâir Müzerred'in yanına gitti ve durumu ona anlattı. Şâir, kendisine rahat olmasını söyleyerek develerinin en kısa zamanda kendisine geri döneceğine dair söz verdi. Şâir Müzerred, Zürâa'yı hicveden uzun bir kaside nazmederek onu şöyle tehdit etti:¹⁵

١- فَيَا آلَ ثَوْبٍ إِنَّمَا ذُوْرٌ خَالِدٍ
كِنَارِ اللَّطِي ، لَا خَيْرَ فِي ذُوْرٍ خَالِدٍ
٢- بَهَنَ ذُرُوْءٌ مِّنْ نَّحَازٍ وَغَدَّةٌ
لَهَا ذُرْبَاتٌ كَالثُّدِيِّ النَّوَاهِدِ
٣- جَرِبْنَ فَمَا يُهْنَأْنَ إِلَّا بِغَلْقَةٍ
عَطِيْنٍ وَ أَبْوَالِ النَّسَاءِ الْقَوَاعِدِ

1- Ey Benî Katafân! Halid'in birkaç devesi ateşin alevi gibidir. Zira Halid'in bu develerinin sizlere hiçbir faydası yoktur.

2- Develerde-Akciğerine bulaşmış bir hastalıktan dolayı-bariz memeler gibi bir şişkinlik vardır.

3- Bu develer uyuz oldular. Bu uyuzluğun giderilmesi ancak ve ancak "Galka"yla¹⁶ ve yaşlı kadınların idrarlarıyla mümkündür¹⁷.

¹³ ed-Dabbî, Muhammed b. Ya'le, el-Mufaddaliyât, Kahire 1983, s.42

¹⁴ Müzerred b. Zirâra ez-Zübyânî; asıl adı Yezid olup meşhur bir şair ve at binicisi idi. Hicviyeleri çok çirkindi, evine gelen bütün misafirlerini hicvetmiştir. İslâmı idrak etmiş müslüman olduktan sonra hicvi bırakmıştır. (Bkz. ed-Dabbî, a.g.e. s.75)

¹⁵ Şevki Dayf, el-Asru'l-Cahilî, s.197.

¹⁶ Ğalka, hayvan derilerinin dabaklanması için kullanılan bir tür ağaç. (İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin, Lisanü'l-Arab. Beyrut 1990, "Ğalka")

¹⁷ ed-Dabbî, a.g.e.79

Şâir, bu beyitlerde Zürâa'dan develeri getirmesini istedi ve şayet geri getirmezse o develerin ateş olacağını ve bu ateşte kuru ile beraber yaşın da yanacağını, kendisi ve aşiretinin uyuz olacaklarını ve diğer bulaşıcı, kalıcı hastalıklara düçâr olacaklarını iddia etti.

Hicvin Araplar üzerinde çok büyük bir tesiri vardı. Nasıl ki mızrak, ok, kılıç gibi keskin savaş aletleri insanın vücudunu yaralayıp öldürüyorsa hiciv de insanların ruhlarını yaralayan bir silahtı.¹⁸ Bu yüzden Araplar, şâirlere çok önem verirler. Hatta içlerinde büyük bir şâirin yetişmesini büyük bir kumandanın yetişmesinden daha üstün tutarlardı. İbnî Reşîk bu konuda şöyle der:

"Arapların her hangi bir kabilesinde bir şâir yetişecek olsa diğer kabileler gelip onları tebrik ederdi. O kabile ziyafet verir, kadınları toplar, düğün merasimlerinde olduğu gibi çalgı çalar ve oynarlar, erkekler ile çocuklar birbirlerini tebrik ederlerdi. Çünkü bu şâir, onların namuslarını muhafaza eder, faziletlerini kuvvetlendirir, şanlarını yüceltirdi."¹⁹

Gerçekten bu dönemde şâirler ırz ve şanın koruyucusu idiler. Şiirdeki belağâtli ifadeleri ile beraber yaşadığı insanların namus bekçiliğini yaparlardı.

Şâirler, hasımlarını hicvederken ve bu hicvin kabileler arasında daha çabuk yayılması için Ukâz panayırına gelerek şiirlerini burada okurlardı. Örneğin, şâir **Râşid b. Şihab el-Yeşküri**²⁰ Ukâz panayırına gelip bir ağacın altına oturarak Kays b. Mes'ud eş-Şeybanî'yi hicvetti ve ondan bir daha kabilesini hicvetmeme noktasında talepte bulundu. Şayet kabilesini hicvedecek olursa buna karşılık çok acı ve ağır hicviyeleriyle reddiyelerde bulunacağı ve onunla savaşacağı tehdidinde bulunarak şöyle diyordu:

١- وَلَا تُوعِدْنِي إِنِّي إِن تُلَاقَنِي
مَعِي مُشْرِفِي فِي مَضَارِبِهِ قَضَمٌ
٢- وَ ذَمُّ يَغْشَى الْمَرْءَ خَزِيئًا وَ رَهْطَةً
لدى السَّرْحَةِ الْعَشَاءِ فِي ظِلِّهَا الْأَدَمُ

¹⁸ Şevki Dayf, *el-Asru'l-Cahilî*, s.200.

¹⁹ İbn Abdi Rabbih, *el-ikdü'l-Ferid*, Beyrut 1991, III. 114; Mahmud Es'ad, *İslâm Tarihi*, s.202

²⁰ Raşid b. Şihâb b. Asım b. Rabiâ b. Cüheyl b. Ka'b b. Şükeyr olup Cahiliye şairidir. (Bkz. ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyât*, s.307)

1-Benî sakın tehdit etme, eğer benimle buluşacak olursan bil ki yanımda kafa koparmaktan körelmiş bir kılıç vardır.

2-Veya Ukâz panayırında kubbelerin gölgesinde insana ve onun cemaatine ağır ve alçaltıcı bir şekilde söyleyeceğim hicviyeler vardır.²¹

Cahiliye Araplarında İslamla bağdaşan cömertlik, misafirperverlik, komşuyu koruma, vefakârlık ve yiğitlik gibi bazı güzel ve faziletli özellikler vardı. Öte yandan da İslâm Dini ile bağdaşmayan fakat cahiliye toplumu tarafından faziletli özellikler olarak nitelendirilen intikam alma, başkalarına zulmetme sıfatları da mevcuttu. Bu kötü sıfatlar belki de bu dönemin hayat şartlarının gerektirdiği zaruretlerden kaynaklanmakta idi.²² Çünkü bir kabile zalim ve kuvvetli olmazsa, başka kabileler tarafından zulme maruz kalır. Şâir Züheyr b. Ebî Sulmâ, bu konuda şöyle der:

۱- وَ مَنْ لَمْ يَزِدْ عَنْ حَوْضِهِ بِسِلَاحِهِ
بِيَهْدَمِ وَمَنْ لَا يُظْلِمُ النَّاسَ يُظْلَمُ

1- Bir kimse kendi oymağını silahıyla müdafaa etmez ise zillete uğratılır ve insanlara zulmetmeyen zulme maruz kalır.²³

Cahiliye şâiri, bir şahsı veya bir kabileyi hicvetmeye kalkıştığı zaman yukarıda zikrettiğimiz faziletli sıfatlardan kendisini soyutlar ve savaş günlerinde hezimet ve ayıplarını dile getirir. Daha sonra o şahsın ve kabilesinin kadınlarını kötüler. Örneğin, şâir el-Cümeyh el-Esedî²⁴ kendi kabilesine mensup olan Halid b. el-Müdellet adında bir şahsın, Amiroğulları tarafından haince öldürülmesi üzerine şâir el-Cümeyh, uzun bir kaside nazmederek onları hicvetti. Şâir, bu hicviyesinde Amiroğullarının vefasız insanlar olduklarını, aralarında yapılan anlaşmayı, Halid'i haince öldürmeleri üzerine bozduklarını ve Halid'i öldürmelerinin kendileri için bir ganimet olmadığını, aksine bunun bir zillet olduğunu söylüyor. Daha sonra onları tehdit edip annelerini çok çirkin ve müstehcen bir şekilde şöyle yeriordu:

۱- سَائِلٌ مَعْدًا مِنَ الْفَوَارِسِ لَا
أَوْفُوا بِجَيْرَانِهِمْ وَلَا غَنِمُوا
۲- فِدْيَى لِسَلْمَى ثَوْبَايَ إِذْ دَنَسَ
الْقَوْمُ وَأَنْدَ يَدْسَمُونَ مَا دَسَمُوا

²¹ Şevki Dayf, el-Asru'l-Cahilî, s.200.

²² Şevki Dayf, el-Asru'l-Cahilî, s.201.

²³ ez-Zevzânî, Şerhu'l-Muallakât, s.158

²⁴ Asıl adı Munkiz b. el-Tammâh b. Kays b. Mudar b. Nizâr b. Ma'd b. Adnan'dır. Esedoğullarının meşhur ve önde gelen at binicilerindedir. Aynı zamanda İmru'l-Kays'ın arkadaşı idi. İslâm'ın zuhurundan yaklaşık kırkbeş sene önce Cebile denilen yerde öldürüldü. (Bkz. ed-Dabbî, el-Mufaddaliyât, s.34)

٢- أَنْتُمْ بَنُو الْمَرَأَةِ الَّتِي رُزِعَ النَّاسُ
عَلَيْهَا فِي الْغَيِّ مَا رُزِعُوا

1- *Araplara sor! Kahramanlar bunlar mıdır? Ne komşularıyla yapılan ateşkese uydular ne de ganimet kazandılar.*

2- *Canım Selmâ'ya feda olsun, zira kavmin Selmâ'nın yüzünden lekелendi.*

3- *Sizler öyle bir kadının çocuklarıdır ki insanlar o kadın hakkında öyle şeyler iddia etmişlerdir ki...²⁵*

Câhız'ın (Ö.h.255/m.868-9) bu dönemin hiciv şiirleriyle ilgili değerlendirmelerinden birisi de şâir, birisini hicvetmeğe kalkıştığı zaman bu hicve maruz kalan insan ister kabile reisi olsun ister şan ve şöret sahibi olsun veya cengaver birisi olsun onu muhakkak cahillik, zalimlik ve yalancılık gibi kötü sıfatlarla nitelendirip rezil ediyordu. Örneğin, şâir **Abdu'l-Kays b. Hufaf el-Bercemî**²⁶, en-Nu'man b. el-Munzir'i hicvettiğinde onun Hirâ'da yalancı bir budala, zalim ve cahil bir insan olduğunu şu ifadelerle dile getiriyordu:

١- لَعَنَ اللَّهُ ثُمَّ تَنَى بِلَعْنِ
ابْنِ ذَا الصَّانِعِ الظَّلُومِ الْجَهُولِ.

1-*Allah, cahil, zalim ve yalancının evladı olan sana lanet etti.*

Bu dönem şâirlerinin hiciv türünü epik, mersiye ve medih temalarıyla birlikte işlediklerini görmekteyiz. Şâir, kasidenin mersiye bölümünde ilk önce ölüsünün kahramanlığını, cömertliğini, savaş meydanlarında sabır ve metanetini dile getirerek onu medhederdi. Daha sonra ölüsünü katleden kabileyi hicvederdi ve bu hicviyesinde hasmını küçük düşürücü, yerici sözleri vezinli beyitler halinde söylediği için unutulmaz tesirleri olurdu.²⁷

Örneğin, şâir **Murakkaş el-Ekber**²⁸, amcasının oğlu olan Sa'leb b. Avf, Tağlib oğulları tarafından öldürülünce kendisine bir mersiye nazmetti. Şâir, bu kasidesinde ağıt

²⁵ ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyât*, s.41 vd.

²⁶ Abd Kays b. Hufaf b. Amru b. Hanzala el-Bercemî, Cahiliye şairidir. Arap Edebiyat Tarihi kaynaklarında şairin hayatı ile ilgili fazla bir bilgi zikredilmemektedir. (Bkz. ed-Dabbî, a.g.e, s.383)

²⁷ Şevki Dayf, *el-Asru'l-Cahilî*, s.202

²⁸ Asıl adı Ömer b. Sa'd Mâlik b. Zabi'a b. Kays olan bu zat iyi bir at binicisiydi. Bekir oğulları ile Tağlip oğulları arasında çıkan savaflara katılmıştır. Şair aynı zamanda meşhur şair Küçük

yakar, ölüsüne ağıt yaktıktan sonra Gassâsin krallarını medheder ve kasidenin son bölümünde de kavmiyle övünür, düşmanlarını da hicvederdi.

Bu dönemin hicviyelerinde dikkat çekecek önemli bir özellik te şâirlerin en çok hasımlarını; nesebi meçhul, soysuz, serseri, alçak gibi ifadelerle hicvetmesidir.²⁹ Bütün bu ifade ve manaların tesiri İslâmî Dönemde Ferezdak ve Cerîr'in hicviyelerinde apaçık bir şekilde görünür.

Arap şiirinin en eski örnekleri bize kadar gelmiş olan satir türünde hiciv parçalarıdır. Bunlar da gereksiz inanışlara bağlı ve büyüünün etkisi altındadırlar. Şâir, bilgin bir kişi olmakla birlikte kahinlik sıfatını da taşıyordu. Yergiler düzmesi için kendisine başvurulur, yergiler aynı kabilede olan kişiler arasında ağızdan ağıza dolaşarak düşman kabileye kadar ulaşırdı. Bu yergiler, düşman kabileye varır varmaz şâirleri tarafından anında cevaplandırılırdı.³⁰

4- Medih Türüne Genel Bir Bakış

Bu dönem şâirlerinin kasidelerinde medhe çok geniş yer verildiği açık bir şekilde görülmektedir. Ancak kasidenin hedefi medih sayılırsa da şiir tarafı ve en zengin bölümü yine de aşk ve tasvir kısımlarıdır. Şâirler, kasidenin medhiye bölümünde daha çok kendi kahramanlıklarını ve özellikle kabilelerinin asilliğini, cesaretini ve büyüklüğünü överlerdi. Şâirlerin kendi kabilelerini övmeleri ise asil duygularından sayılırdı.

Bu asrın ilk dönemlerinde nazmedilen medhiyeler herhangi bir şahsa veya bir hükümdara karşı yapılan dalkavukluk sayılacak medhiyeler değil, mensubiyetiyle iftihar edilen bir kabileye övgülerdir.

Kasidelerin medhiye bölümünde kabile reislerini, hükümdarlarını samimi duygularla öven şâirler de olmuştur.³¹

Ayrıca kabilelerin birbirlerine karşı gösterdikleri dayanışma ve yardımlaşmadan dolayı şâirler, bu iyi faziletleri medhiyelerinde dile getirmişlerdir.³²

Şâirler, kabileler arasında süren uzun savaşları sona erdiren kabile reislerini veya ileri gelen kişilerini medhetmişlerdir. Medhiyelerinde bu kişilerin barış için gösterdikleri

---

Mürakkaş'ın amcasıydı ve Muallakât şairlerinden olan Tarafa b. el-Abd'in da amcasıydı. (Bkz. ed-Dabbî, el-Müfaddaliyât, s.221)

²⁹ Şevki Dayf, el-Asru'l-Cahili, s.201

³⁰ Huart, Clement (Trc. Cemal Sezgin), Arap ve İslâm Edebiyatı, Ankara (Tarihsiz) s.14

³¹ Bkz. Kaya, İsmail , Bürde Kasidesi, İst. 1986, s.44

³² Şevki Dayf, el-Asru'l-Cahili, s.210

gayret ve fedakârlıklarını dile getirip barışı bozan kabileleri de hicvetmişlerdir. Örneğin şâir Züheyr b. Ebî Sülmâ³³ meşhur "Muallâka"sını Sinanoğlu Herim'le ve aynı kableden olan Avf oğlu Hâris hakkında nazmetmişti. Abs ve Zübyân kabileleri, barış yapmak üzere iken Abs oymağından Hâris oğlu Verd, Damdan oğlu Herim'i öldürmüştür. Bunun üzerine Abs ile Zübyân kabileleri birbirlerine girmiş ve öldürülen Damdan oğlu Herim'in kardeşi Husayn, Hâris oğlu Verd'i veya Abs kabilesinden birini öldürmedikçe başını yıkamayacağına and içmiştir. Husayn, Abs kabilesinden birisini öldürerek andını yerine getirmiş ise de Abs kabilesi de ayaklanmıştı. Hâris, öldürülen kişinin diyetini almak üzere bunlara yüz deve göndermek suretiyle hadiseyi önlemişti. Şâir Züheyr, Muallakasıyla ilk defa Herim ve Hâris'i bu münasebetle övmüş ve daha sonra Herim hakkındaki övgüler birbiri ardınca sıralanmıştır.

Züheyr, Muallakasında Mürre oğullarından Herim ve Hâris'in barış için gösterdikleri gayret ve fedakârlıkları alkışlar, sonra barışı bozan kabilelere çatar ve onları Allah'tan korkmaya, savaşın zarar ve fenalıklarından çekinmeye davet eder. Daha sonra ise yaşamaktan usandığını, ölümün pençesinden kimsenin kurtulmadığını ve kurtulmayacağını, daima iyilik ve fedakarlık yapmanın şerefli bir vazife olduğunu söyleyerek Herim ve Hâris'in cömertliklerini şöyle medheder:

- ١- سَعَى سَاعِيًا غَيْظًا بَيْنَ مِرَّةٍ
بَعْدَ مَا تَبَزَّلَ مَا بَيْنَ الْعَشِيرَةِ بِالذَّمِّ
٢- فَأَقْسَمْتُ بِالْبَيْتِ الَّذِي طَافَ حَوْلَهُ
رِجَالُ بَنُوهُ مِنْ قُرَيْشٍ وَجُرْهُمِ
٣- يَمِينًا لِنِعْمِ السَّيِّدَانِ وَجِدْتُمَا عَلَيَّ كُلَّ
حَالٍ مِنْ سَحِيلٍ وَ مَبُومٍ
٤- تَدَارَكْتُمَا عَبَسًا وَ دُبِيَّاتٍ بَعْدَ مَا
تَفَانَوْا وَ دُقُوا بَيْنَهُمْ عِطْرَ مَنْشِمِ
٥- عَظِيمِينَ فِي عَلِيَا مَعَدِّ هُدَيْتُمَا
وَ مَنْ يَسْتَبِحُ كُنْزًا مِنَ الْمَجْدِ يُعْظَمِ

³³ Hz. Ömer, şair hakkında şunları söylemiştir: "Sözlerinde insicam vardır. Alışılmamış kelimeleri kullanmaz ve hiç bir kimseyi kendisinde olmayan vasıflarla medhetmez." (Bkz. ez-Zevzânî, Şerhu'l-Muallakât, s. 133)

- 1- *Aşiret arasında kararlaştırılmış olan barış yarılıp ortasından kan fışkırmıca Gayz b. Mürre'nin iki arabulucuları yetiştiler.*
- 2- *Kureyş ve Cürhüm kabilelerinden olan kimselerin yaptıkları ve çevresini tavaf ettikleri eve (Kâ'be'ye) yemin ederim ki*
- 3- *Vallahi siz (Herim ve Hâris) ikiniz gerek barış gerek savaş halinde güzel efendilersiniz.*
- 4- *Abs ve Zübeyân aşiretleri (vuruşa vuruşa) birbirlerini yokederken ve aralarında güzel kokular satan Menşem³⁴ adlı ıtrılarını ezmişlerken bunların imdadına yetiştiniz.*
- 5- *(Arapların atalarından) Muadd'in şerefli ve yüksek noktasında iki büyük kimse oldunuz. Allah, daima size doğru yolu gösterecek, ululuk gösterip bir hazine bağışlayan kimseler elbette halk tarafından yüceltilirler.³⁵*

Ayrıca şâirler, savaş sırasında esir düşen kişileri kurtarmak amacıyla ellerinde esir bulunan kabileyi ve onun reisine esiri bırakma amacıyla medhiyeler nazmederlerdi. Bazı kabileler de ellerinde bulunan esirleri kendiliğinden serbest bırakırdı. Serbest bırakılan esirin kabilesi, bu kabilenin göstermiş olduğu örnek davranış nedeniyle de kendilerini medhederdi.³⁶ Örneğin, şâir el-Musakkab el-Abdî'nin³⁷ yeğeni olan el-Mezik el-Abdî, bir reisin elinde esir bulunuyordu. Onun ölüm haberi beklenmekteyken şâir Musakkab, Halid b. en-Namar'ın yanına gidip ondan, yeğenin serbest bırakılması için reisin yanına gidip aracı olmasını istedi. Halid, el-Musakkab'ın bu talebi üzerine reisle görüşüp onun serbest bırakılmasına sebep oldu. Bunun üzerine şâir el-Musakkab, Halid'in bu iyiliğine karşı onu güzel bir medhiyeye övdü.³⁸

Şâir, memduhunun cömert bir insan olduğunu, meclisin de faziletli insanların meclisi olduğunu, cömertliğin de bir israf olmadığını vurgulayarak, insanın, şeref ve namusunu ancak malıyla koruyabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

³⁴ Güzel kokular satan Menşem adlı bir kadından bir Arap kabilesi ıtır alıp bunu bir kâsede ezmişler ve düşmanlarına karşı ittifak işareti olmak üzere hepsi bunun içine ellerini batırmışlar ve yapılan çetin bir savaş neticesinde düşmanları tarafından tamamıyla yokedilmişlerdi, ki "Menşem kadının kokusunu ezme" tabiri Araplar arasında her zaman felaket manasını ifade eden bir söz olmuştur. (Bkz. ez-Zevzânî, Şerhu'l-Muallakât, s.143)

³⁵ Şerafeddin Yalıtıkaya, Şark İslâm Klasikleri "Muallakât", İstanbul 1987, s.77 vd; ez-Zevzânî, Şerhu'l-Muallakât, s.148 vd.

³⁶ Şevki Dayf, el-Asru'l-Cahilî, s.210

³⁷ Şairin asıl adı, Ayazullah b. Muhsin'dir. Cahiliye Döneminin meşhur şairlerindedir. Ömer b. Hind döneminde yaşamıştır. (Bkz. ed-Dabbî, el-Mufaddaliyât, s.149)

³⁸ Şevki Dayf, el-Asru'l-Cahilî, s.210

١- مُتْرَعُ الْجَفْنَةِ رَبِّعِي النَّدِي
حَسَنٌ مُّجْلِسُهُ غَيْرٌ لَطْمٌ.
٢- يَجْعَلُ الْهَنَاءَ عَطَايَا جَمَّةً
وَإِنَّ بَعْضَ الْمَالِ فِي الْعَرِضِ أُمَّمٌ.

1- Gözü, tok ve cömert, meclis ise sakin ve vakur insanlarla dolu meclistir.

2- İyi yolda çok harcar. Zira harcama israf olmayıp, aksine namusu korumaktır.³⁹

Bu dönemde medhiyelerle beraber bir i'tizar türünün ortaya çıktığını görmekteyiz. Şâirler, i'tizar türünde, şefkat, ricâ, şükür ve korku gibi konuları işlemişlerdir.⁴⁰ Yalnız bu dönemin sonlarına doğru şâirlerin medih türünü para kazanmak için bir vesile edindiklerini görmekteyiz. Örneğin, şâir A'şa, para kazanmak amacıyla Arap yarımadasında birçok emir ve kabile reislerini medh etmiştir.

Medih türü, cahilî Arap toplumu için hiciv kadar önemliydi. Çünkü şâirler her kimi medhetseler o kişi mevki itibarıyla yükselirdi, medhedilen kişilerin kızları varsa kolayca koca bulurlardı. Örneğin, şâir A'şa el-Ekber⁴¹, Ukâz panayırında Muhallık adındaki kişiyi bir kaside ile medhedince şöhret bulmuş ve derhal kızları nişanlanmıştır. Şâir Miskin Dârimî⁴² de siyah yaşmak satan bir kadını iki beyitle medh etmekle satılmaz olan yaşmaklarının (başörtüsü) satılmasına neden olmuş satıcının yanında bulunan malın tümü satılmıştır.⁴³ Böylece medih, o dönemde bu günün reklam görevini de yapmaktaydı.

³⁹ ed-Dabbî, el-Mufaddaliyât, s.294

⁴⁰ Şevki Dayf, el-Asrû'l-Cahilî, s.211

⁴¹ A'şa el-Ekber, Abu Bişr, Maymun b. Kays el-Bekrî, Kays b. Sa'lebe Kabilesinden olup Cahiliyeden İslâma intikal devresinin mümtaz şairiydi. Aynı isimdeki diğer şairlerden ayırt etmek için el-A'şa el-Ekber adıyla tesmiye edilir. Doğum tarihi meçhuldür. Takriben m.629'da ölmüştür. İslâmîyet'e yetişmiş ve Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in medhine dair çok şöhret bulan bir kaside nazm etmiş olmakla birlikte İslâmîyeti kabul etmemiştir. (Bkz. A. Haffner, "A'şa", İ.A.I,694 vd.)

⁴² Asıl adı Rabiâ b. Amr b. Uneyf b. Şureyh b. Amr b. Zeyd Münnet b. Temîm'dir. Söylemiş olduğu bir beyitten dolayı Miskin lakabıyla isimlendirilmiştir. Ferezdak'ı hicvetmiştir. m.708 (h.89) yılında vefat etmiştir. (el-İsfehânî, Ebû'l-Ferec, el-Eğânî, Beyrut 1986, XXI, 220)

⁴³ Zeydân, İslâm Medeniyet Tarihi, III, 54

B- İSLÂMÎ DÖNEMDE MEDİH VE HİCİV

1- Kur'ân-ı Kerim'in ve Resulullah (s.a.v.)'in Şiir ve Şâirlere Bakışı:

İslâm'ın zuhuru, Araplar arasında içtimaî durumu ve düşünce tarzını kökünden değiştirdiği gibi şiirde de büyük değişiklikler yapmıştır. Bununla birlikte putperestlik dönemi şâirleri, iki asır müddetle halkın zihninde mahfuz kalmış, sonra bu eski şiirler yerine başka vadilerde (konularda) diğer şiirler geçmiştir.

Nitekim şahadet kelimesinin bütün Arap Yarımadasında hükmünü yürüttüğü gün Arap kahramanlarının muharebelerini tasvir eden cahiliye şiiri de çökmeğe başlamıştır. Fakat bu şiirler birden bire sönmemiştir.⁴⁴

Cahiliye döneminde en az sihirbazlar kadar şâirlerin de toplum üzerinde etkili olduklarını daha önce zikretmiştik. Bu etki, iyiliğe olduğu kadar kötülüğe de sebep oluyordu, hatta kötü tarafı daha ağır basmaktaydı.

İster Kur'ân-ı Kerim'de, ister Resulullah (s.a.v.)'in hadislerinde olsun şiir konusuna yer verilmiştir. Peygamber Efendimizin, İslâm'ı tebliğ ederken şiir ve şâir gerçeğini küçümsememiş olması dikkat çekicidir. Bir taraftan müşrik olan şâirlerle mücadele etmiş diğer taraftan da mü'min şâirleri teşvik etmiş ve koruyarak iltifatlarda bulunmuştur.⁴⁵

Bu dönemde, edebî ruh cahiliye devrindeki şeklini olduğu gibi muhafaza etmiştir. Dolayısıyla edebiyat, hemen hemen şiir çerçevesinin dışına çıkmamıştır. Zira şiir, iktidarın görüntülerini temsil eden bir unsur haline gelmişti. Müsteşriklerin bazıları İslâm dininin edebî açıdan Kur'ân'dan ileri gitmemesi için şiirin önemini azalttığını öne sürmüşlerdir. Bu iddianın da hiçbir temeli yoktur. Zira Kur'ân-ı Kerim, şiir türünden bir şey değildir ve şiir için bir emsal teşkil etmesi de doğru değildir. Eğer Kur'ân-ı Kerim bazı şâirlerin seviyesini alçaltmışsa bu, o şâirlerin ıslahat düşmanları, anarşi davetçileri olmalarındandır.⁴⁶ Nitekim, Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*"Şâirler(e gelince), onlara da sapıklar uyarlar. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmedin mi? Ancak iman edip iyi işler yapanlar ve Allah'ı çok çok ananlar müstesna."*⁴⁷

⁴⁴ Mahmud Es'ad, *İslâm Tarihi*, s.218

⁴⁵ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, VIII,180

⁴⁶ Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, (Trc. İsmail Yiğit vd.) İstanbul 1987 II, 221

⁴⁷ *Şuarâ/26*, 224-227.

İbnu Abbas (r.a.), "Şâirlere gelince, onlara da sapıklar uyar" mealindeki ayet hakkında şunları söyler:

"Cenab-ı Hakk, "kendilerine sapıklar uyar" diye zemmettiği şâirlerden, "iman edip te iyi amelde bulunanlar, Allah'ı çok zikredenler ve zulme uğratıldıklarından sonra öclerini alanlar" istisna etmiştir."

İbnu Abbas (r.a.)'ın açıklama getirdiği ayet, şâirleri kötüler. Bundan sonra bu kötüleme sebebini şöyle açıklar: "Onların (şâirlerin) her vadide gerçekten ifrata (mübalağaya) düşegeldiklerini ve gerçekten yapmayacakları şeyleri söyler (insanlar) olduklarını görmedin mi?"

İbn Ebî Şeybe ve Abd b. Humejd'in tarihçilerine göre bu ayetin nüzul sebebi şudur: "Şâirlere gelince onlara da sapıklar uyar." mealindeki ayet inince Resulullah (s.a.v.)'in şâirlerden olan Abdullah b. Revâha⁴⁸, Ka'b b. Mâlik⁴⁹ ve Hassan İbnu Sâbit⁵⁰ ağlayarak gelip; "Ey Allah'ın Resülü, Cenab-ı Hakk, bu ayeti inzal buyurdu. Rabbimiz de biliyor ki bizler şâirleriz. Artık helak olduk!" derler. Bunun üzerine zikredilen istisna beyan eden ayet nazil olur. Resulullah (s.a.v.) onları çağırıp yeni inen vahyi bildirir. Yine İbnu Abbas (r.a.)'tan yapılan başka bir rivayette de kötileyici ayetin Resulullah (s.a.v.)'e hicviye düzen kafir şâirler hakkında geldiğini "Onlara sapıklar uyar." ifadesiyle bu kafir şâirlere uyan cinnî azgınların kastedildiği belirtilir. "İnanıp amel-i salihde bulunanlar..." istisnasıyla da Hassan b. Sâbit, Abdullah b. Revâha, Ka'b b. Mâlik'in kastedildiğini, çünkü bunların Resulullah (s.a.v.)'i ve ashabını kafir şâirlerin hicviyelerine karşı koruduğunu belirtir.

⁴⁸ (ö.8/629) Ebû Muhammed Abdullah b. Revâha, Hazrec kabilesinin Benî Hâris kolundan Revâha b. Sa'leb'in oğludur. Muhadram şâirlerinden olup sanatını yalnız Hz. Peygamberi ve İslâm dinini savunmak, müşrikleri hicvetmek yolunda kullanmıştır. (Bkz. Hulusi Kılıç, "Abdullah b. Revâha", DİA İstanbul 1988, I, 129-130)

⁴⁹ Peygamber Efendimizin şâiri olan Ka'b b. Mâlik el-Ensârî, Medineli olup Salim kabilesinin Hazrecî koluna mensuptur. Medine'de vuku bulan kanlı kabile savaşlarında faal bir şekilde iştirak etmiştir. İslâmîyeti hicretten evvel kabul etmiştir. İkinci Akabe Toplantısında bulunmuştur. Kör olarak h.53/m.673 yılında vefat etmiştir. (Bkz. FR Buhl, "Ka'b", İA. İstanbul 1977, VI,5)

⁵⁰ Hassan b. Sâbit b. el-Munzir b. en-Neccâr el-Ensârî, Hazrec kabilesine mensuptur. Aynı zamanda şâir olan Sâbit'in oğludur. Annesi ise, el-Fureyye, Halid b. Kays, (veya Hubeys) b. el-Hazrecî'nin kızı idi. Doğum tarihi kendisinden nakledilen bir rivayete göre Peygamber'in doğumundan yedi veya sekiz sene sonra olması gerekir idi. Çünkü kendisi henüz yedi yaşlarında küçük bir çocuk iken bir gün Medine'de bir yahudinin beklenmekte olan hak peygamberin doğduğunu haber verdiğini duymuş idi. Peygamber Efendimiz, 570 yılında doğduğu kabul edilirse kendisi de 562 veya 563 yılında doğmuş olmalıdır. Yüzyirmi yıl yaşamıştır. Bunun altmış yılı Cahiliyede, altmış yılı da İslâm'da geçmiştir. h.45 yılında da vefat etmiştir. (Bkz. Ahmet Ateş, "Hassan b. Sâbit", İA, İstanbul 1988, V,343; el-Berkukî, Abdurrahman Şerhu Divan-ı Hassan b. Sâbit, Beyrut 1990, s.15 vd; el-İsfahanî, el-Eğani, IV, 141 vd; el-Hatravî, Muhammed el-A'id, el-Medine Fi-Sadri'l-İslâm ve'l-Hayatu'l-Edebiyye, Beyrut 1984, s.227 vd.)

Yukarıda zikredilen ayette dikkati çeken husus, Kur'an'ın şiiri ne reddettiği ne de kabul ettiği noktasıdır. Önce kötölemiş ise de sonra istisna tanımıştır.

Resulullah (s.a.v.)'in şiir karşısındaki tutumu da böyle olmuştur. İslâm lehinde şâirleri istihdam ve teşvik etmiştir. İslâm düşmanı şâirlerle de amansız mücadele vermiştir.⁵¹

2- Peygamber Efendimiz(s.a.v)'in Şâirlere Verdiği Önem

Günümüz araştırmacıları, Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde şâirlerin toplumsal hayattaki rolünü bugünün gazetecisi, sporcusu ve günlük gazetelerin köşelerinde aktüalite üzerine yazı yazan müelliflerin rolüne benzetirler. Toplumu belli maksatlarına ulaşmak için hazırlayıp yönlendirmede bu sunucuların günümüzdeki rolü ne ise, o devirde de şâirlerin ve hatiplerin rolü odur. Bizzat Hz. Peygamber (s.a.v)'in ifadesiyle; "şâirin şiiri oktan daha yaralayıcı, kılıçtan daha öldürücü." olmuştur. Dostları düşman etmede, küskünleri barıştırmada, iki kabileyi kapıştırmaya veya savaştırmada, barışı sağlamada şâirlerin birkaç beyti kafidir.

Resulullah (s.a.v.) da kendi döneminde bu kadar etkili olan bir silaha bigane kalmaz veya toptan kötöleyemezdi. Bu sebeble kafir şâirlere, müslüman şâirlerle karşılık vermiştir. Yukarıda isimleri zikredilen üç şâir Peygamber'in meşhur şâirleriydi. İhtiyaç duyuldukça onları çağırıp "Kureyşi hicvedin, zira hiciv onlara da oktan daha derin yara açar."⁵² derdi.

Şâir Hassan b. Sâbit (r.a.), Hz. Peygamber'in baş şâiriydi ve Kureyş'e karşı oynadığı rol daha önemli olmuştur. Her çağrıda ona; "Ey Hassan, Allah Resulü adına onlara cevap ver!"⁵³ der ve; "Ya rabb! onu Ruhul-Kuds ile takviye et!"⁵⁴ diye dua ederdi.

Peygamber Efendimiz'in Hassan'ı şöyle teşvik ettiği rivatleri de gelmiştir: "Sen Allah ve Resulü için söyledikçe Ruhul-Kuds seni takviye etmektedir."⁵⁵

Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine gelip; "Biliyorsunuz Kur'ân'da şâirler hakkında kötöleyici ayetler geçmektedir." diye üzüntüsünü ifade eden şâir Ka'b b. Mâlik'e; "Mü'min kılıcıyla da diliyle de cihâd eder. Ruhumu kudret elinde tutan zat'a yemin olsun, dilinizle

⁵¹ Canan, İbrahim, Kütübü Sitte Muhtasarı, Ankara 1989, VIII, 174 vd.

⁵² Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 456, İstanbul 1981.

⁵³ Sahih-i Buhari, Ebû Abdullah b. Muhammed İsmail, Sünen, Beyrut 1987, Edeb, s.369

⁵⁴ Sahih-i Buhari, a.g.e. Edeb no: 60 (VI, 72.)

⁵⁵ Sahih-i Buhari, a.g.e. Edeb no: 10 (II, 369)

söylediğiniz sözler ok gibi yaralar açar."⁵⁶ diyerek hak yolunda şâirliğe devam etmelerini irşad ederdi.

Hz. Aişe (r.a) der ki; "Bir defasında Resulullah (s.a.v.) Ka'b b. Mâlik'in hicviyesini yeterli bulmayarak Hassan'ı çağırıldı. Hassan, Peygamber'in huzuruna geldiğinde; "Nihayet diliyle yere seren aslanı çağırma anı gelmiş." diye sonradan çağırılmış olmanın serzenişini de ifade ederek böbürlenir. Dilini dışarı çıkarıp ağzının etrafında şöyle bir çevirir ve sözüne devamla; "Seni hak ile gönderen Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, onları dilimle deri parçalar gibi parçalayacağım!" der. Resulullah (s.a.v.) "Ağır ol! Ebû Bekir, Kureyşin nesebini daha iyi bilir. Ondan istifade et. Benim de Kureyşli olduğumu biliyorsun. Onlar arasında nesebim var. Hicivlerinden bana zarar gelmesin. Bu maksadla Ebû Bekir, teferruatlı bir bilgi verip Benî onlardan ayırıcaya kadar şiir yazma konusunda acele etme!"⁵⁷ dedi. Hassan, ona (Ebû Bekir'e) yaklaşıp tekrar geri çekildi ve; "Ey Allah'ın Resülü, o bana nesebini tanıttı. Seni hak ile gönderen Zat-ı Zülcelal'e yemin ederim ki seni onlardan tere yağından kıl çeker gibi çekip alacağım."⁵⁸ dedi.

Başka bir rivayette de Hz. Aişe (r.a.) şöyle anlatıyor: "Resulullah (s.a.v.) Hassan b. Sâbit (r.a.) için mescidde özel bir minber kurdurmuştu. Hassan orada kurulup mufahara yapar veya Resulullah (s.a.v.)'i hasımlarına karşı müdafaa ederdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Hassan Resulullah'ı müdaffa ettiği veya onun adına mufahara yaptığı müddetçe Ruhu'l-Kuds ile takviye edilmektedir."⁵⁹ derdi.

Hassan b. Sâbit, hiciv sanatındaki başarı ve temayüzü sebebiyle hususi şekilde Peygamberin iltifat ve teşviklerine mazhar olmuş bir şâirdir. Mü'minlerin kendisini dinleyerek hasım tarafından gelecek edebî taarruza karşı morallerini takviye edilmesi maksadıyla mescidde onun şahsına özgü bir minberin olması az bir iltifat, küçük bir ikram sayılmazdı.⁶⁰

Yine de Resulullah, cahiliye şâirlerinden Antere b. Şeddâd'ı⁶¹ medhetmiştir. Bir gün Resulullah (s.a.v.) "Eskilerden görmediği en çok arzu ettiğim Antere'dir."⁶²

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 460

⁵⁷ *Sahih-i Buharî*, a.g.e. Edeb s.368

⁵⁸ el-İsfahanî, el-Eğamî, IV, 144

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, a.g.e. VI, 72

⁶⁰ İbrahim Canan, a.g.e. VIII, 185 vd.

⁶¹ Muallakât şâirlerinden olan Antere b. Şeddad, Abs kabilesine mensuptur. Zebibe adlı zenci kadın kölenin oğlu idi. Kişisel değerini, özgürlüğünü bir savaşçı olarak kazanmış ve köleler sınıfından çıkmıştır. Sevgili Abla için gazeller yazmıştır. m. 520-610 yılları arasında Tâi kabilesiyle yapılan savaşta öldürülmüştü. (Bkz. el-İskenderî, (Heyet) el-Mufasssal s.76)

⁶² Hadisin kaynağına rastlanmadı. Fakat Arap Edebiyat kitaplarında yer almaktadır. Bkz. ec-Cebburî, Yahya, Şi'ru'l-Muhadramîn ve Eseruhu Fi'l-İslâm, Katar 1988, s.44

buyurmuşlardır. Bunun sebebi Antere'nin şâir olması değil, hanedanın yakışsız gururu sebebiyle esaret derecesine düşürülmüş iken adeta insanüstü şecaat göstererek, hürriyet, şan ve şöhrat kazanmış olmasıdır. Belki de Antere, hicret zamanında hayatta olsaydı, Kureyşe karşı mücadelesinde Peygamber Efendimizin safında yer alırdı.⁶³ Resulullah (s.a.v.) şiirin değerini takdir ederdi. Örneğin, Amru b. Ethem'in⁶⁴ bir beytini işittiği vakit, "Şiirde sihrileyen etkili olan bir kudret vardır."⁶⁵ buyurmuşlardır. Diğer bir hadiste de, "şiirden bir kısmında elbette hikmet vardır."⁶⁶ buyurmuşlardır. Yine de bir kere Hz. Aişe (r.a.), Züheyr b. Habbab'ın bir şiirini okurken Resulullah (s.a.v.) duymuştu. "Ey Aişe, şâir doğru söylüyor. İnsanlara teşekkür duygusu taşımayan Allah'a da şükretmez."⁶⁷ buyurmuşlardı.

Resulullah (s.a.v.)'in şiir ve şâir karşısındaki gerçek tavrı, zikredilen bu hadislerde açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Peygamber Efendimiz'in şiiri kötileyen hadisleri var ise de bunlar çok azdır. Ve kötülediği şiir türü de müşriklerin müslümanları hicvettikleri şiirler olmuştur. Çünkü bu şiirler Allah'ın Resulü ve onun sahabelerini hedef almaktaydı. Dolayısıyla İslâm'la bağdaşmayan bütün şiirleri nehyetmiştir.

3- Müslüman Şâirlerin Kasidelerinde Hicvin Muhteva ve Gayesi

Bu dönemin müslüman şâirlerinin şiirlerini incelediğimizde Kur'ân-ı Kerim ve onun uslubundan etkilenmelerine rağmen cahiliye dönemi şâirlerinin özelliklerini de devam ettirmiş olduklarını görmekteyiz. Örneğin, şâir Hassan b. Sâbit'in Mekke fethinden önce Hudeybiye Umresi sırasında müşriklerin Kâ'be'yi tavafı engellemeleri üzerine yazdığı bu hicviyeyi ele aldığımızda şâirin mana ve ifade noktasında eskiye bağlı kaldığını görmekteyiz.

Şâir Hassan'ı, Ensâr adına hiciv söylemeye sevkeden sebep şu idi: Müşriklerden bir grup Hz. Peygamber Efendimizi hicvetti. Muhâcirler, "Ey Allah'ın Resulü, şu adamları hicvetmesi için Ali'ye emir vermiyor musun?" diye dilekte bulundular. Peygamber Efendimiz de; "Bize elleriyle yardım eden insanlar dilleriyle de yardım etmeğe daha çok

⁶³ Mahmud Es'ad, *İslâm Tarihi*, s.219

⁶⁴ Amru b. Ethem b. Umeyye b. Sinân b. Halid b. Munkir b. Ubeyde b. el-Hâris et-Temîmi, hitabet ve şiirleriyle meşhurdur. Soylu bir aileden gelen Amru'nun hayatı hakkında edebiyat tarihi kaynaklarında fazla bilgi yoktur. Onunla ilgili olarak bilinen çeşitli olaylar ve şiirlerden çıkarılabilen bilgilerden ibarettir. m.677 yılında öldüğü tahmin edilmektedir. (Bkz. Nuri Topaloğlu, "Amru b. Ethem", *D.İ.A. İstanbul* 1991, III, 83 vd; ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyât*, s.125)

⁶⁵ Ebû Davut, Süleyman b. Eş'as el-Ezdî es-Sicistanî, *Sünen*, Beyrut 1984, *Edeb*, no: 5011, (V, 277.)

⁶⁶ Ebû Davut, a.g.e. *Edeb*, no: 5010 (V, 277-278)

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, no: 45 (III, 358-395)

hak sahibidirler."⁶⁸ diye cevap verdi. Bunun üzerine Ensâr; "Vallahi Resulullah bizleri kastediyor!" diyerek Hassan'a adam gönderdiler.

Hassan, Ensâr'ın bu talebi üzerine Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp hiciv için izin ister, Resulullah ta ona izin verir. Fakat Hassan, Kureyşi tanımadığını beyan eder. Bunun üzerine Resulullah Efendimiz, Hz. Ebû Bekir'e; "Onlar hakkında bilgi ver. Hassan'a kusurlarını say, dök!"⁶⁹ diye emreder.

Hassan bunun üzerine bu meşhur hicviyesini nazmeder ve Mekke Fethinden önce Hudeybiye Umresi sırasında Kureyş müşriklerini yerip onları şöyle tehdit eder:

- ١ - هَجَوْتَ مُحَمَّدًا فَأَجَبْتُ عَنْهُ
- ٢ - هَجَوْتَ مُحَمَّدًا بَرًّا تَقِيًّا وَعِنْدَ اللَّهِ فِي ذَلِكَ الْجَزَاءُ
- ٣ - أَتَهْجُوهُ وَ لَسْتَ لَهُ بِكَفٍ رُسُولَ اللَّهِ شَيْمَتَهُ الْوَقَاءُ
- ٤ - فَإِنَّ أَبِي وَالْوَالِدَةَ وَعِزِّي فَشَرُّكُمْ لِخَيْرِكُمْمَا الْفِدَاءُ
- ٥ - تَكَلَّمْتُ بِنِسْبَتِي إِنْ لَمْ تَدْرَهَا لِعِزِّي مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ وَقَاءُ
- ٦ - تُبَارِينَ إِلَّا عِنْدَ مُصْعَدَاتٍ تَثِيرُ النَّفْعَ مَوْعِدُهَا كِدَاءُ
- ٧ - تَطَلُّ جِيَادُنَا مُتَمَطَّرَاتٍ عَلَى أَكْتَاغِهَا الْأَسْلُ الظَّمَاءُ
- ٨ - فَإِنْ أَعْرَضْتُمْوَأَعْتَنَا أَعْتَمَرْنَا نُطَطِّمُهُنَّ بِالْخَمْرِ النَّسَاءُ
- ٩ - وَإِلَّا فَأُصْبِرُوا لِضِرَابِ يَوْمٍ يُعِزُّ اللَّهُ فِيهِ مَنْ يَشَاءُ
- ١٠ - وَقَالَ اللَّهُ قَدْ أُرْسِلْتُ عَبْدًا يَقُولُ الْحَقَّ لَيْسَ بِهِ خِفَاءُ
- ١١ - وَقَالَ اللَّهُ قَدْ يَسْتَرْزُقُ جُنْدًا هُمْ الْأَنْصَارُ عُرْضَتَهَا الْبِقَاءُ

⁶⁸ Hadis kaynaklarında rastlanmadı. Fakat el-Eğani'de geçmektedir. (Bkz. el-İsfehâni, el-Eğani, IV, 144.)

⁶⁹ el-İsfehâni, el-Eğani, IV, 144 vd.

١٢- تُلَاقَى كُلُّ نَوْمٍ مِّن مَّعْبُودٍ
 سَبَابٌ أَوْ قِتَالٌ أَوْ هِجَابٌ.
 ١٣- فَمَنْ يَهْجُو رَسُولَ اللَّهِ مِنْكُمْ
 وَيَمْدَحْهُ وَيَنْصُرْهُ سَوَاءٌ
 ١٤- وَجِبْرِيلُ رَسُولُ اللَّهِ فِيْنَا
 وَرُوحُ الْقُدُسِ لَيْسَ لَهُ كِفَاءٌ.

- 1- Sen, Muhammed'i hicvettin, ben de onun adına cevap veriyorum, bu işimde Allah katında mükâfat vardır.
- 2- Sen, Muhammed'i nezih, muttakî, Resulullah, vefakâr ve ahlaklı olduğu halde hicvettin.
- 3- Sen, ona denk olmadığın halde onu hiciv mi ediyorsun? İkinizden hangisi kötü ise iyi olana feda olsun.
- 4- Muhakkak ki babam, babası ve ırzım Muhammed'in ırzını sizden korumak için muhafızdır.
- 5- Kızcağzımı kaybettim, şayet siz atlarımızı Keda'nın etrafını toz duman etmiş göremezsiniz.
- 6- O atlar üzerine gemlerini çekerek gelirken sırtlarında susamış ince mızraklar vardır.
- 7- Atlarımız pek hızlı koşarken kadınlar başörtüleriyle tozlarını alırlar.
- 8- Şayet bizden yüz çevirirseniz umre yaparız. Fetih geldi mi perde kalkar.
- 9- Aksi takdirde öyle bir günün kavgasını bekleyin ki o günde Allah dilediğini aziz kılacaktır.
- 10- Allah der ki; "Ben bir kul gönderdim, o, hakkı söyler, kendisinde hiçbir gizlilik yoktur."
- 11- Allah der ki; "Ben bir ordu hazırladım. Bu ordum amacı cihâd olan Ensâr'dır.
- 12- Biz (Ensârlar) hergün Kureyşten ya sövmek ya kavga ya da hiciv buluruz.

13- *Öyle ise sizden kim Resulullah'ı hicveder veya över ya da yardım ederse bizce birdir.*

14- *Allah'ın Resulü Cibril aramızdadır. Ruhu'l-Kuds'un da bir dengi yoktur.*⁷⁰

Hassan b. Sâbit'in Kureyşi hedef aldığı bu hicviyesinde dikkat çekecek bir husus, Ensâr'ın, yani Medinelî müslümanların sözkonusu edilmesiydi. Ensârı "Allah'ın ordusu" ve "amacı cihâd olan ordu" diye tasvir eder.

Peygamber efendimizin şâirlerinin şiirlerini ele aldığımızda Hassan ve Ka'b'ın hicviyelerinde mana ve ifade alanında daha çok eskiye bağlı kaldıklarını görmekteyiz. Bunun nedeni de şayet Hassan ve Ka'b (r.a.) Kureyş kafirlerini küfür, inat, dalaletleri yüzünden cehennemde yanacakları gibi ifadelerle tehdit etseydiler bu gibi ifadeler onlar için hiçbir önem arzetmediği gibi bu hicviyelerin ruhları üzerinde hiçbir etkisi de olmazdı. Nitekim Peygamber Efendimiz de bunun bilincinde olup Hassan'ı, Ebû Bekir'in yanına gönderip ondan Kureyş müşriklerinin nesepleri ve savaşlardaki hezimetleri hakkında bilgi almasını istemişti.⁷¹

Ebû Ferec el-İsfehânî (Ö.h.356/m.966-7), bu konuda şöyle demektedir: "Ensâr'dan üç şâir, müşrikleri hicvediyordu. Onlar da Hassan b. Sâbit, Ka'b b. Mâlik ve Abdullah b. Revâha idi. Hassan ve Ka'b Kureyş müşriklerinin savaşlardaki hezimetlerini, düşmanlarından öç almamalarını, soysuzluklarını, cimriliklerini dile getirerek onları hicvederlerdi. Abdullah b. Revâha ise, onları küfür, şirk, sapıklık, dalalet gibi ifadeleri dile getirerek hicvederdi. Hassan ile Ka'b'ın sözleri cahiliyede onlar için çok ağır ve yaralayıcı geliyordu. Bu müşrikler müslüman olduktan sonra onlara Abdullah b. Revâha'nın sözleri, Hassan ve Ka'b'ın sözlerinden daha ağır ve yaralayıcı gelmeye başladı."⁷²

Medine şâirlerinin hicviyelerindeki en önemli husus ve mülâhazaları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1-Müslüman şâirlerin hicviyeleri gönül rızasıyla yazılmamış şiirlerdir. Düşmanların saldırılarına maruz kaldıklarından dolayı müslümanları savunmak için yazılmış reddiye tarzındaki şiirlerdir. Ayrıca bu şiirlerde uzun ve kalıcı bir kin ve nefret duygusu taşımadığı gibi mal karşılığında yazılmış hicviyeler de değildir.

⁷⁰ el-Berkukî, Şerhu Divan-ı Hassan b. Sâbit, s.61 vd.

⁷¹ Şevki Dayf, et-Tatavvur ve't-Tecdid fi's-Şi'ri'l-Emevî, Kahire 1987, s.15

⁷² el-İsfehânî, el-Eğânî, IX, 145

2- Bu hicviyeler genellikle İslâmî bir muhteva ve üslup taşımaktadır. Şâirler Kur'ân-ı Kerim'in müşriklere karşı takındığı üslup ve metodu örnek almışlardır.

3- Bu dönemde de şâirler cahilîye döneminde olduğu gibi hiciv türünü fahr (övünme) türü ile beraber işlemişlerdir.

4- Medine şâirlerinin cahiliye döneminde nazmetmiş oldukları hicviyelerin genel muhtevası iffet, itâb, levm gibi konuları içermekteydi. Ayrıca birisini hicvederken neseb ve akrabalık hukukuna dikkat ederlerdi. Fakat İslâm'dan sonra akrabalık duygusu yerini din duygusuna bıraktı. Artık müslüman şâirler, kabile fertlerinin müdafaası yerine tüm müslümanların savunucusu ve müdafaacısı haline geldiler. Dolayısıyla daha önce hicviyelerinde gösterdikleri esneklik, Kureyş kafirlerine karşı daha şiddetli ve hiddetli bir hiciv halini almıştır. Hiciv üslubundaki bu şiddete rağmen şiiirlerinde müstehcen ve fahiş ibâreler bulunmadığı dikkat çekicidir.

Hassan b. Sâbit'in bazı hicviyelerinde çok müstehcen ibâreler yer aldığı zikredilmektedir. Ancak İbn-i Hişâm'ın bu müstehcen şiiirleri Sireti'ne almadığı söylenmektedir.⁷³ Dolayısıyla bu şiiirlerin kaybolduğunu söyleyebiliriz. Şâir Hassan'ın Ömer b. el-Âs es-Sehmî'yi hicvederken çok ağır ifadeler kullandığına şu şiiiri örnek verebiliriz:

١- لَا طَلْتُ قُرَيْشَ حِيَاضَ الْمَجْدِ
فَأَفْتَرَطْتُ سَهْمٌ فَأَصْبَحَ مِنْهُ حَوْضُهَا صَفْرًا
٢- أَذَبَّ أَضْلَعَ سِفْسِيرًا لَهُ ذَابُّ
كَالْقِرْدِ يَعْجُمُ وَسَطَ الْمَجْلِسِ الْحُمْرَا

1- Kureyş, şeref ve fazilet havuzlarını imar etti. Sehm ise bu havuzları yıktı. Böylece Sehm'in havuzu boş kaldı.

2- Zayıf, güçsüz, kel, başkalarının emrinde olan, çenesi düşük meclisin etrafındaki Hint hurmasını ısırması bir maymun gibidir.⁷⁴

Bu beyitlerde görüldüğü gibi şâir, hasmını yerden yere vurup onu bütün çirkin ve aşağılayıcı sıfatlarla nitelemektedir.

⁷³ el-Hatravî, el-Medine fi Sadri'l-İslâm, s.89-90

⁷⁴ el-Berkukî, Şerhu Divan-ı Hassan, s.277

4- Medih Türüne Genel Bakış

Bu dönemde medih şiirlerini ele aldığımızda hiciv şiirlerinin yanında kemmiyet bakımından çok az olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebine geçmeden önce Medine şâirlerinin medih şiirlerine bir göz atmamızın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Cahiliye döneminde Medine şâirlerinin en az değindikleri tema medih olmuştur. Medine halkı, izzet-i nefis sahibi bir halk olduğu gibi medih türünü para kazanmak için vesile edinmemişlerdir. Yok denilecek kadar az işlenmiş olan bu medhiyelerde insanlar arasında yapılan iyiliklere karşı şükranlarını bildirmek ve Sultanların eline esir düşen kabile fertlerini kurtarmak amacıyla veyahut akraba bağıni pekiştirmek gayesiyle nazmedilmiş medhiyelerden ibârettir.

İslâm güneşinin Medine üzerinde ilk doğuşu ile Medine şâirleri, Resulullah'ı ve onun büyük davasını savunmak için hem kılıçlarıyla hem de dilleriyle cihâd etmeye başladılar. Artık sahabeler, bu dava uğruna kendilerini ölüme bile bile atıyorlardı. Bu cesur ve kahraman büyük sahabe komutanlarının kahramanlıklarını, örnek davranışlarını ve Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in mükemmel şahsiyetini dile getiren birçok medhiye nazmedilmesi gerekirken Peygamber Efendimizi ve sahabelerinin bu örnek davranışlarını dile getiren medhiyeler nazmedilmemiştir. Aslında medih türünün bu dönemde daha çok gelişmesi için birçok faktörler mevcuttu. Buna rağmen Hassan b. Sâbit'in Divanı'nı incelediğimizde Peygamber Efendimiz'i medheden beyitlerin kırkbeş beyti geçmediğini ve sahabelerini medheden beyitlerin de on beyti geçmediğini görmekteyiz. Hassan, Ka'b gibi Medine şâirleri cahiliye döneminde bu türe fazla önem vermedikleri için bu sanatın inceliklerini, uslubu ve kaynağı hakkında fazla bilgiye sahip olmadıklarından dolayı bu türe yönelmediklerini söyleyebiliriz.

Peygamber Efendimizin sevgisi, müslüman şâirlerin kalplerini nurla doldurunca şâirler, Resulullah (s.a.v.)'i medhetmeye çalışmışlar ise de Peygamber Efendimiz'i medhedecek ifade ve ibârelerin aciz kalacağını ve istenilen hedef ve gayeye ulaşılmayacağını bildikleri için buna yönelmemişlerdir. Buna ilaveten Peygamber Efendimiz'in sıfatlarını dile getirecek kabiliyetin kendilerinde bulunmadığının idrakindeydiler. Dolayısıyla her ne kadar beyan ilmine vakıf iseler de Resulullah'ın sıfatlarını vasfedemeyeceklerinin farkında idiler. Çünkü Allah (c.c.), Resulullah (s.a.v.)'i Kur'ân'da birçok ayetleriyle en güzel bir şekilde medhetmiştir. Şâirlerin nazmedecekleri medhiyelerin, Kur'ân-ı Kerim'de Resulullah'ı medheden ayetlerin yanında sönük kalacağı gibi müslümanlar arasında da bir kabul görmeyeceğini biliyorlardı. Bununla birlikte müslüman şâirler, medhiyelerinde memduhlarında olmayan bazı sıfatlarla medhetmeye

alışmamışlardı. Belki de Resulullah (s.a.v.)'ı medhederken hayal ve tasvirlerden olan bazı sıfatları Resulullah'a izafe edilmesi veya O'nun mevcut sıfatlarını kendi anlayışlarına yorumlamaları istenilmeyecek olsa da bir hataya düşme endişesiyle medhetmemişlerdir.⁷⁵ Bununla birlikte Resulullah (s.a.v), medihte mübalağadan kaçınılmasını istemiş ve sahabelerine, "İsrailoğullarının kendi peygamberlerini medhettiği gibi beni medhetmeyiniz."⁷⁶ diyerek medihte mübalağâ ve ifrattan kaçınılmasını istemiştir.

Şayet medih, sevginin bir ifadesi ise İslâm'da gerçek sevgi, bu davayı kucaklayıp onun uğruna cihâd etmektir. İşte Medine şâirleri bu davanın sevgisini cihâdla tadan insanlar olarak kendilerini bu yolda adayıp diğer sahabelerle beraber Allah ve Resulü için cihâd bayraklarını kaldırmakla meşgul idiler. Artık onlar için medih boş laf, söz söylemek de nafile olmuştur.⁷⁷

Hassan b. Sâbit'in Resulullah'ı medhederken Kur'ân-ı Kerim'in üslup ve manasından etkilendiğini görmekteyiz. Peygamber Efendimiz'i, "Allah tarafından tasdik edilmiş bir peygamber, keskin Hint kılıcı, karanlıkta yol gösteren bir fener ve bizleri cennetle müjdeleyen, islami öğreten " vb...ifadelerle şöyle medhetmektedir:

- ١- أَعْرَأُ عَلَيْهِ لِلنَّبِيَّةِ خَاتَمٌ
مِنَ اللَّهِ مَشْهُودٌ يَلُوحُ وَيَشْهَدُ
- ٢- وَضَمَّ إِلَالَهُ اسْمَ النَّبِيِّ إِلَى اسْمِهِ
إِذْ قَالَ فِي الْخَمِيسِ الْمُؤَذِّنِ أَشْهَدُ
- ٣- وَشَقَّ لَهُ مِنْ اسْمِهِ لِيَجْلَهُ
فَدُو الْعَرْشِ مَحْمُودٌ ، وَ هَذَا مُحَمَّدٌ
- ٤- نَبِيٌّ أَتَانَا بَعْدَ يَأْسٍ وَ فِتْرَةٍ
مِنَ الرَّسُولِ وَ الْاَوْثَانِ فِي الْأَرْضِ نَعْبُدُ
- ٥- فَاَمْسَى سِرَاجًا مُسْتَنْيرًا وَ هَادِيًا
يَلُوحُ كَمَا لَاحَ الصَّقِيلُ الْمُهَنْدُ
- ٦- وَ أَنْذَرْنَا نَارَاهُ وَ بَشَّرَ جَنَّةً
وَ عَلَّمَنَا الْإِسْلَامَ قَالَ اللَّهُ نَحْمَدُ
- ٧- لَكَ الْخَلْقُ وَ النِّعْمَاءُ وَ الْأَمْرُ كُلُّهُ
فَايَّاكَ نَسْتَهْدِي وَ اِيَّاكَ نَعْبُدُ

⁷⁵ el-Hatravî, el-Medine fi Sadri'l-İslâm, s.103-104

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, no: 60 (I, 47-55)

⁷⁷ el-Hatravî, a.g.e. s.104

- 1- Üzerinde peygamberlik mührünün bulunduğu kâinatın efendisidir. O, Allah tarafından tasdik edilen kendi peygamberliğini tasdik eden parlayan bir yıldız gibidir.
- 2- Allah, peygamberin ismini, ismine kattı. Müezzin de her beş vaktinde Allah'ın Resulü olduğuna şehadet getirir.
- 3- Allah, peygamberini yüceltmek için kendi isminden isim türetti. Arşın sahibi olan Mahmud'dur, bu ise Muhammed'dir.
- 4-Yeryüzünde putlara tapınırken düştüğümüz karamsarlığın ardından imdadımıza yetişen yüce peygamberdir o.
- 5- Keskin Hint kılıcının parıltısı gibi parlayan ve karanlıkta yol gösteren bir fenerdir.
- 6- O, bizi cehennemle korkuttu, cennetle müjdeledi. İslâm'ı öğretti, Allah'a hamd ederiz.
- 7- Hilkat, nimet her şey senindir. Sana ibadet eder ve senden hidayet dileriz.⁷⁸

Abdullah b. Revâha'nın Peygamber Efendimizi öven medhiyelerinin usul ve ifade bakımından, şâir Hassan'ın medhiyelerinden hiçbir farkı bulunmamaktadır. Çünkü her iki şâirin kaynağı da Kur'an'dır. Örneğin, aşağıda zikredeceğimiz kasidede şâir, Peygamber Efendimizin hak peygamber olduğunu ve bizlere hidayeti gösterdiği ve gecesini uyanık geçirdiği gibi ifadelerle nitelendirerek kendisini şöyle medh etmektedir:

١- أَنَا رَسُولُ اللَّهِ يَتْلُو كِتَابَهُ
 إِذَا انشَقَّ مَعْرُوفٌ مِنَ الْفَجْرِ سَامِعٌ
 ٢- أَرَانَا الْهُدَى بَعْدَ الْعَمَى فَقُلُوبُنَا
 بِهِ مَوْقِنَاتٌ أَنْ هَلْ قَالَ وَاقِعٌ
 ٣- بَيْتٌ يُجَافِي جَنْبَهُ عَنْ فِرَاشِهِ
 إِذَا اسْتَنْقَلَتْ بِالْمُشْرِكِينَ الْمَضَاجِعُ

⁷⁸ el-Berkukî, Şerhu Divanu Hassan, s.131-132

- 1- Tan yeri ağarıp fecr-i Sadık yükseldiği sırada, Resulullah bize kitabını okuyarak geldi.
- 2- O, bize körlükte aydınlığı, dalaletten hidayeti gösterdi. Kalbimiz onun söylediklerinin vaki olacağına kesin olarak inanmıştır.
- 3- Kafirlerle yatakları ağırlık verirken Resulümüz geceyi uyanık geçirir.⁷⁹

Peygamber Efendimiz'i medheden bir başka şâir de Ka'b b. Züheyr⁸⁰ olmuştur. Ka'b, meşhur "Banet Suâd" kasidesini Peygamber Efendimizin bulunduğu mescidde okuduğunda, kendisinin ve Kureyşlilerin medhini işitince Peygamber Efendimiz fevkaledi etkilenmiş ve "Bürde" olarak adlandırılan çizgili Yemen cübbesini onun omuzlarına attı. Bu kasidenin bazen "Bürde" adı ile zikredilmesi bundan ileri gelmektedir.⁸¹

Bu kasidenin nazmediliş sebebi de şöyle rivayet edilmektedir: Ka'b'ın kardeşi olan Buceyr, Resulullah (s.a.v.)'in yanına gidip müslüman oldu. Bu durum, Ka'b'ı fena bir şekilde kızdırdı ve kardeşinin müslümanlığını hicvetmek için bir kaside nazmetti.

Ka'b, nazmetmiş olduğu bu beyitleri kardeşi Buceyr'e gönderince Buceyr de bu beyitleri Resulullah (s.a.v.)'e gösterdi ve O'na okudu. Peygamber efendimiz hicviyenin "Emniyet edilen şahıs" kısmını duyunca; "Ka'b yalancı olduğu halde burada doğru söylemiş, ben kendisine emniyet edilen kimseyim." diye buyurmuştur.

Daha sonra Resulullah (s.a.v.), İslâm'ı hicvinden dolayı Ka'b'ın kanını mübah kıldı. Ka'b, nerede görülürse boynunun vurulmasını emretti.

Buceyr de kardeşi Ka'b'a bu hicviyesine karşılık şu beyitleri nazmedip gönderdi:

١- مَنْ مُبْلَغُ كَعْبًا فَهَلْ لَكَ فِي الْبَتَى
تَلُومٌ عَلَيْهَا بِاطِلَا وَ هِيَ أُحْزَمٌ
٢- إِلَى اللَّهِ لَا الْغُرَّ وَ لَا اللَّاتِ وَحْدَهُ
فَتَنْجُو إِذَا كَانَ النَّجَاءُ وَ تَسْلَمُ
٣- لَدَى يَوْمٍ لَا يُنْجُو وَ لَيْسَ بِمُفْلِتٍ
مِنَ النَّارِ إِلَّا طَاهِرُ الْقَلْبِ مُسْلِمٌ

⁷⁹ el-Hatravî, el-Medine fi-Sadri'l-İslâm, s.315.

⁸⁰ (Ö.26/640) Ka'b b. Züheyr b. Ebî Sulmâ b. Kuraz b. Mazin, Mudar kabilesinin bir kolu olan Muzejne aşiretine mensuptur. Meşhur Cahiliye şairi ve muallaka sahibi olan Züheyr'in oğludur. Annesi Kebşe Bintu Ammar b. Adîb. Abdullah b. Gatafan kızıydı. Bütün ailesi şairdi. (Bkz. Fe'ûr, Divanu Ka'b b. Züheyr, s.5 vd. K. Brockelmann, Tarihu'l-Edebi'l-Arabî, Kahire 1983, I,156 vd.)

⁸¹ Rene Basset, "Ka'b", İ.A. İstanbul 1977, VI,5

٤- فِدْيَانُ زُهَيْرٍ وَهُوَ لَا شَيْءَ بَيْنَهُ
وَلَا دِينَ أَبِي سَلْمَى عَلَيَّ مُحَرَّمٌ

- 1- *Ka'b'a kim şu hakikatı ulaştırır ki; batıl diye aleyhinde kötülüğerek konuştüğün şey hakkında hiç mi iraden yoktur? Halbuki o, en sağlam yoldur.*
- 2- *Dalaletten kurtulmak için Lat ve Uzza'ya değil, tek olan Allah'a gel. Kurtuluş yolunu bulduğun zaman, (dünya ve ahiret sıkıntılarından) sıyrılır ve selamete erersin.*
- 3- *O günde insanlardan ancak kalbi şirkten temiz olan müslümandan başkası kurtulmaz ve necat bulmaz.*
- 4- *Aslında hiçbir şey olmayıp batıl olan, babamız Züheyr'in ve dedemiz Ebû Sulmâ'nın dinî bana haramdır.⁸²*

Ka'b, kanının mübah kılındığını anlayınca yeryüzü kendisine daraldı. Çünkü İslâm Devletinin sınırları her tarafa yayılmıştı. Ka'b, artık akibetinden korkmaya başladı. Kardeşi Buceyr kendisine haber göndererek Kureyşten Resulullah'ı hicveden Mekkelilerden bazılarını öldürdüğünü İbnü'z-Zeba'râ ve Hubeyr b. Ebî Vehb'in⁸³ kaçtıklarını, kendisinin de canını kurtarmak istiyorsa yaptıklarına tevbe ederek Resulullah'a gelmesini, zira onu tevbe ederek gelip müslüman olanları öldürmediğini, affettiğini kardeşinin bu nasihatını dinlemezse başının çaresine bakmasını bildirdi.

Ka'b, kurtuluş yollarının tamamen kapandığını görünce Resulullah'a meşhur "Bânet Suâd" kasidesini nazmederek Medine'ye gitti ve Resulullah'ın huzurunda okudu.

Şâir, kasidesine gazelle başlıyor ve burada aşk duygularını dile getiriyor. Daha sonra devesinin özelliklerini ve sıfatlarını nitelendiriyor ki bu kısım kasidenin geniş bölümünü teşkil etmektedir. Şâir, devesinin sıfatlarını zikrettikten sonra bu sefer içinde bulunduğu sıkıntıyı ve korkuyu dile getirir ve Resulullah'tan af dileyip onu ve Kureyşi şöyle medheder:

⁸² Bkz. İbn-i Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye, Kahire 1987, IV, 145; Fe'ûr, Divanu Ka'b, s.5-6; Şevki Dayf, Tarihü'l-Edebi'l-Arabî, el-Asru'l-İslâmî, Kahire 1981, s.84 vd.

⁸³ Hubeyr b. Ebî Vehb el-Mahzumî, Kureyşin meşhur şairlerinden olup müslümanlara karşı hem dili ile hem de kılıcı ile savaşmıştır. Mekke Fethi sırasında Necran'a kaçmış ve müslüman olmadan ölmüştür. (Bkz. ec-Cebburî, Şi'ru'l-Muhadramîn, s. 128 vd.; İbn-i Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye, IV,62)

- ۱- بَانَتْ سَعَادٌ فَقَلْبِي الْيَوْمَ مَتَبُولٌ
مُتَيِّمٌ إِثْرُهَا لَمْ يَجْزَ مَكْبُولٌ
- ۲- أُمْسَتْ سَعَادٌ بِأَرْضٍ لَا يُبْلَغُهَا
إِلَّا الْعِتَاقُ النَّجِيبَاتُ الْمَرَأْسِيلُ
- ۳- يَسْعَى الْوُشَاةُ بِجَنْبِهَا ، وَقَوْلُهُمْ
إِنَّكَ يَا بَنِ أَبِي سُلْمَى لَمَقْتُولٌ
- ۴- وَقَالَ كُلَّ خَلِيلٍ كُنْتُ أَجْمَلُهُ
لَا الْفَيْنِكَ ، إِنْ عَنكَ مَشْغُولٌ
- ۵- فَقُلْتُ خَلُوا طَرِيقِي ، لَا أَبَا لَكُمْ
فَكُلَّ مَا قَدَرَ الرَّحْمَنُ مَفْعُولٌ
- ۶- أَنْبِئْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَوْ عَدَنِي
وَالْعَفْوُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَأْمُولٌ
- ۷- مَهْلًا هَذَا الَّذِي أُعْطَاكَ نَافِلَةً
الْقُرْآنَ فِيهَا مَوَاعِيظٌ وَتَفْصِيلٌ
- ۸- إِنَّ الرَّسُولَ لَسَيْفٌ يُسْتَضَاءُ بِهِ
مُهَنْدٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ مَسْلُوكٌ

- 1- Suâd benden uzaklaştı; bu gün kalbim hasta, kırık, onun izinde kurtulması imkansız, ayağı bağlı bir esir
- 2- Suâd şimdi öyle bir yerde geceledi ki araya soylu ve yürek dışı develer ulaşabilir.
- 3- Suâdın ayrılık acısı yetmez idi bir de koğucular iki taraf arasında söz getirip götürür ve "Ey Ebû Sulmâ'nın oğlu! ölüme mahkum edilmişsin. Kurtuluş yok." diyorlar.
- 4-Bu sıkıntılı halimde kendisinden yardımcı olacağını umduğum dostlardan herbiri "Sana ümit vermem, seninle uğraşacak halde değilim. Başının çaresine bak." dedi.
- 5- Ben de onlara dedim ki "Çekilin önümden, hay babasız kalasıca dostlar, Allah neyi takdir etmişse, ister istemez o olacaktır."
- 6- Resulullah'ın kanımın akıtulmasını emrettiği, bana haber verildi. Allah'ın Resülü'nün huzurundan ise af ve müsamaha beklenir.
- 7- İçinde öğütler ve yüce hükümler bulunan Kur'ân hediyesini sana bağışlayan Allah hakkı için bana mühlet ver.

8- Muhakkak ki Resulullah (s.a.v.) Allah'ın muruyla hak ve hidayete ulaşan keskin kılıçlardan bir kılıçtır.⁸⁴

Ka'b hazretleri bu son beytin ikinci mısraını okurken, "Muhammedün min Suyufü'l-Hind"⁸⁵ şeklinde okumuştur. Resulullah ta "Min suyufullah" diye düzeltmede bulundu.⁸⁶

Bürde kasidesi, dinî bir kaside mahiyetine haiz olmayıp cahiliye devri şiirlerinden mülhem bir kasidedir ve çok yaygın bir mevzu ve tarz ile nazmedilmiştir.⁸⁷

Taha Hüseyin, Ka'b'ın bu kasidesinin altıncı beyiti ile en-Nabiğâ'nın⁸⁸ en-Nu'man b. Munzir'den af dilemek amacıyla nazmetmiş olduğu kasidenin şu beytiyle mukayese ediyor:⁸⁹

أُنْبِئْتُ أَنَّ أَبَا قَابُوسَ أَوْعَدَنِي
وَلَا مَقَامَ عَلَيَّ زَأْرٍ مِنَ الْأَسَدِ

Mukayese sonucunda her iki şâir de memduhlarını aslana benzettiklerini fakat bu aslanların farklı aslanlar olduğunu görüyor. Çünkü her iki aslan da tehdit ediyor, fakat tehdit edilen kişilerin korkuları farklı idi. en-Nabiğâ'nın korkusu bir arkadaştan kaynaklanmış ve bu korkunun ardında af ümidi yoktu. Ama Ka'b'ın korkusunun ardında bir af ümidi vardı. Çünkü Resulullah (s.a.v.), halim, rahim, müsamahakâr bir insan idi. Dolayısıyla bu iki beytin arasında mana farkı bulunmaktadır.⁹⁰

Ka'b hazretlerinin cahiliye dönemindeki nazmetmiş olduğu hicviyelerinde çok ağır ve müstehcen ifadeler kullanmıştır. Fakat müslüman olduktan sonra nazmetmiş olduğu şiirleri Kur'ân'ın ışığı doğrultusunda nazmettiğini görmekteyiz. Hatta hicivde bulunan kimselere de şöyle bir nasihatta bulunmaktadır:

1- Kim ki insanları hicvederse onlar da onu hak ve batıl ile hicvederler.⁹¹

١- وَمَنْ دَعَا النَّاسَ إِلَى ذَمِّ * ذَمُّهُ بِالْحَقِّ وَبِالْبَاطِلِ

⁸⁴ Bkz. Fe'ûr, *Divanu Ka'b*, s.60 vd; Ka'b b. Züheyr, Tercüme ve şerh: İsmail Kaya, *Bürde kasidesi*, İstanbul 1986, s.59 vd; Şevki Dayf, *el-Asru'l-İslâmî*, s.85-86, İbn-i Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 143 vd.

⁸⁵ O dönemde Araplar arasında en meşhur ve en keskin kılıç Hint kılıçları olarak biliniyordu. (Bkz. Fe'ûr, *Divanu Ka'b*, s.67)

⁸⁶ Kaya, *Bürde kasidesi*, s.133

⁸⁷ Ranne Basset, "Ka'b", *İ.A.* VI,5

⁸⁸ Asıl adı, Ziyad b. Muaviye olup Kays kabilesinin Zübyan koluna mensuptur. Ebû Umâme diye künyelendirilmiştir. Cahiliye şairlerinin birinci derecesinde yer alır. Birçok kralları medhetmiş ve onların hediyelerine nail olmuştur. Hira kralı en-Nu'man'ı medhetmiş ve onunla uzun bir süre arkadaşlık etmiştir. Yaklaşık m.604 yıllarında ölmüştür. (Bkz. el-İskenderî, (Heyet), *el-Mufassal*, s.87.)

⁸⁹ el-İskenderî, *a.g.e.* s.88.

⁹⁰ Taha Hüseyin, *Hadisu'l-Erbiâ*, Kahire 1982, I,124.

⁹¹ Şevki Dayf, *el-Asru'l-İslâmî*, s.88.

C- HÜLEFA-İ RÂŞİDİN DÖNEMİNDE MEDİH VE HİCİV TÜRÜNE GENEL BAKIŞ

Peygamber Efendimiz, kendisinden sonra vukubulacak fitnelere haber vermiştir. Bu fitnelere düşmemeleri için de ashabını ikaz ederek özellikle irtidat olayından ashabını haberdar etmiştir.

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) vefat edince Araplardan bazıları zekat vermemek için irtidat etti. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'e Allah'ın Resulünün "Ben savaşmakla emrolundum. Şehadet getirdikleri takdirde zekatın dışında kanlarını, mallarını benden korumuş olurlar⁹²." hadisini hatırlatarak, "Bu sözü söyleyenlerle nasıl savaşırın?" deyince Hz. Ebû Bekir; "Zekat malın hakkıdır. Vallahi namaz ile zekatın arasını ayıran kimselerle savaşacağım. Vallahi peygambere verdikleri deve yavrusunu bana da vermedikleri müddetçe onlarla savaşırım." dedi.

Arapların bir kısmı dinden dönmek hususunda bir takım yollara, görüşlere sapmışlardı. Bir grup, "Eğer Muhammed gerçek peygamber olsaydı ölmezdi." Başka bir grup ta, "Peygamberin ölümü ile nübüvvet sona erdiği için artık hiç kimseye itaat etmeyeceğiz." diyorlardı⁹³

İşte Necd ve civar bölgede yaşayan bedevî şâirler de imanın kalplerine henüz derin bir şekilde yerleşmediği için birçok şâir de Hz. Ebû Bekir'e karşı irtidat bayrağını açmışlardı. Bu şâirler içinde meşhur Hutey'e⁹⁴ de bulunmaktaydı.

Şâir Hutey'e'nin, zekat vermemek için Hz. Ebû Bekir'i şu iki beyitle hicvettiği söyleniyor:

- أَطَعْنَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كَانَ بَيْنَنَا
فِيَا لَعِبَادِ اللَّهِ مَا لِأَبِي بَكْرٍ!
۲- أَيُورِثُهَا بَكْرًا إِذَا مَاتَ بَعْدَهُ
و تِلْكَ لَعَمْرُ اللَّهِ قَاصِمَةُ الظُّهْرِ 95

⁹² Sahih-i Müslüm; Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî, Sünen, Beyrut 1981, İman no: 36 (I-II, 200)

⁹³ Bkz. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Tarihu'r-Rusul ve'l-Müluk, Mısır 1969, III,244 vd; İbnü'l-Esir, el-Kamil Fi't-Tarih, II, 205.

⁹⁴ Asıl adı Cervel b. Avs olup kısa boylu ve çirkin görünümlü olduğu için Hutey'e diye lakaplandırılmıştır. Muhadram şâirlerden olup peygamber efendimizin döneminde veya vefatından hemen sonra müslüman olduğu söyleniyor. Yaklaşık seksen yıl yaşamış ve Muaviye'nin hilafeti sırasında vefat etmiştir. (Bkz. ec-Cebburî, Şi'ru'l-Muhadrâmin, s.284; el-Müleycî, Hasan Hamis, el-Edeb ve'n-Nusûs, Riyad 1980, s.80)

⁹⁵ Taberî, bu beyitlerin Hutey'e'nin kardeşi olan Uheytil'e ait olduğunu, Ebû Ferec ise, Hutey'e'nin olduğunu zikretmiştir. (Bkz. Taberî, age. III, 245; el-İsfahanî, a.g.e., II, 149.)

1- Biz, Peygamber aramızda iken ona itaat ettik. Ey Allah'ın kulları Ebû Bekir'e ne oluyor !

2- Ölünce kendisinden sonra bizleri Bekir'e mi miras bıraktı? Allah'a yemin ederim ki bu bizim için büyük bir musibettir⁹⁶.

el-Esmaî, Hutey'e'yi şöyle nitelendiriyordu: "Hutey'e, çirkin, yüzsüz, dilenci, alçak nefisli, şerri çok olan, hayırsız, cimri, kötü görünümlü, pis giyimli, soysuz, dini bozuk ve herhangi bir şâir için söylenebilecek bütün kötü sıfatlara sahip bir kişidir. Ancak şiirlerinde bu çirkinliklere az rastlanır."⁹⁷

Hutey'e'nin tüm şiirleri medih ve hiciv temalıdır. Para karşılığında bütün kabile eşraflarını medhetmiş, medhettiği kişiden umduğunu bulamayınca da ona dönüp hicvederdi.

Hutey'e'nin dilinden hiç kimse kurtulamamıştır. O, annesini bile hicvetmiş bir şâirdi:

١- لِسَانِكَ مُبْرَدٌ لَا خَيْرَ فِيهِ
وَدُرُّكَ دَرٌّ جَانِبَةٌ دِهَيْنٌ
٢- تَنْحَى فَا جَلِسِي مِنِّي بَعِيداً
أَرَاكَ اللَّهُ مِنْكَ الْعَالَمِينَا
٣- أَغْرُبَالاً إِذَا اسْتَوَدَعْتَ سِرّاً
وَكَانُوا عَلَى الْمُتَحَدِّثِينَا
٤- حَيَاتِكَ مَا عَلِمْتُ حَيَاةً سُوءٍ
وَمَوْتِكَ يَسُرُّ الصَّالِحِينَا

1-Dilin, hayrı olmayan bir törpüdür, göğsün de süt vermeyecek kadar zayıftır.

2- Benden uzak otur. Allah bütün alemi senden kurtarsın.

3- Sana bir sır tevdi edildiğinde, bir kalbur gibisin. Konuşanlara karşı da bir tandırsın.

4- Bilmiyorum, hayatın çok kötü bir hayat, ölümün ise salih kulları sevindirir.⁹⁸

⁹⁶ Taberî, age. III, 246; el-İsfehani, a.g.e., II,149.

⁹⁷ Şevki Dayf, et-Tatavvur ve't-Tecdid, s.96.

⁹⁸ el-İsfehani, el-Eğani, II, 154-155.

Hutey'e, annesini hicvetmekle de yetinmemiş hatta günün birinde yüzünün gölgesini suda görerek kendi kendini bile hicvederek şöyle demiştir:

۱- أُرَى لِي وَجْهًا شَوَّهُ اللَّهُ خَلْقَهُ
فَقَبَّحَ مِنْ وَجْهِ وَ قُبَّحَ حَامِلُهُ

1- Allah'ın yarattığı çirkin bir yüz görüyorum. Bu yüz ne kadar çirkin bir yüz onu taşıyan da ne kadar çirkindir.!

Ebû Ubeyde, "Hutey'e, çok çimri bir insan olduğu için kendine misafir olarak gelen insanları bile hicvederdi." demektedir.

Hutey'e, bir defasında kendisine misafir gelen birisini şöyle hicvetmişti:

۱- و سَلَّمَ مَرَّتَيْنِ فَقُلْتُ مَهْلًا
كَفَتِكَ الْمَرَّةَ الْأُولَى السَّلَامَا
۲- وَ نَقْنَقْتُ بَطْنَهُ وَ دَعَا رُوَاسًا
لِمَا قَدْ نَالَ مِنْ شِبَعٍ وَ نَامَا

1- İki defa selam verdi, ağır ol dedim, ilk verdiğin selam kafi idi.

2- Doyup uyuduğunda karnının gurultularıyla kavminin eşrafını (Benî Kilâb'ı) çağırırdı.⁹⁹

Hutey'e, mürted olmayan ve İslâm'a bağlı kalan bütün kabileleri de hicvetmiştir. Hicretin onbirinci yılında müslüman ordusuyla mürted kabileler arasında vuku bulan savaş sırasında esir düştü ve daha sonra serbest bırakıldı¹⁰⁰.

Arap Edebiyat Tarihçilerinden bazıları, Hutey'e'nin bırakıldıktan sonra iyi bir müslüman olduğunu ve hicretin ondördüncü yılında Kadisiyye savaşlarına katılmış ve bu savaşta İslâm ordusunu Acem ordusuna karşı coşturmak için epik şiirler söylediğini rivayet ederler. Ancak Hutey'e'nin hakkında zikredilen bu olumlu bilgilere rağmen daha sonraki olaylar Hutey'e'nin fasık, imanı zayıf bir şahsiyet olarak kaldığını göstermektedir¹⁰¹.

⁹⁹ el-İsfahanî, a.g.e., II,165.

¹⁰⁰ ec-Cebburî, Şi'ru'l-Muhadramîn, s.245.

¹⁰¹ el-İsfahanî, el-Eğani, II,195 vd; ec-Cebburî, a.g.e., s.244.

Şâir Hutey'e, hiciv türünde çok usta bir şâir idi. Her fırsatta insanları hicvetmeye kalkışıyordu, hicviyeleri çok yaralayıcı ve ağırdı. Şiirlerinde kullandığı üslup, cümle sentaksı, ifade ve mana bakımından takdire şayan bir şâir olduğu gibi şiir sanatının zirvelerine de oturmuş biriydi.

Hz. Ömer'in hilafeti sırasında Hutey'e, **ez-Zibrikân b. Bedr'in**¹⁰² yanına gidip iki-üç gün konakladıktan sonra Hutey'e, ez-Zibrikân'dan umduğunu bulamayınca kendisini bir kasidesindeki şu meşhur beytiyle hicvetti:

١- دَعِ الْكَارِمَ لَا تَرْحَلْ لِبُغْيَتِهَا
وَاقْعُدْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الطَّاعِمُ الْكَاسِي

1- *Birak cömertliği, Onu (cömertliği) elde etme gayesini gütmeye, otur oturduğun yerde, yiyen de giyen de sensin.*

Ez-Zibrikân, Hutey'e'nin kendisine yönelmiş olduğu bu yergiden dolayı kendisini Hz. Ömer'e şikayet etti. Hz. Ömer, şiirin bütün inceliklerini bilmesine rağmen Hutey'e'nin bu beytinde hiciv içerikli bir ifade bulunmadığını söyledi. Ancak ez-Zibrikân, şâir olması nedeniyle bu beytin içinde kendisine yönelmiş bir hiciv bulunduğu ısrar edince Hz. Ömer, şâir Hassan b. Sâbit'i çağırıp Hutey'e'nin bu beytinin hiciv içerip içermediğini sordu. Hassan (r.a), Hz. Ömer'e "Daha ne olacak, adamı yerin dibine batırılmış." dedi.

Hutey'e'nin, ez-Zibrikân'ı bu beyitte hicvederken çok ince ve muazzam bir edebî sanat kullandığını görmekteyiz. Şâir, hasmını hicvederken ism-i fail kullanmakla ism-i mefulü kasetmektedir. Yani Hutey'e, hasmını yediren de giyderen de sensin manasını kasetmemektedir. Halbuki o, ez-Zibrikân'a yedirilen de giydirilen de sensin manasını kasetmektedir. Zira şâir ez-Zibrikân'ı beytin ilk mısraında cömertlikten tecrit etmektedir. Dolayısıyla beytin ikinci mısraında kendisini yediren ve giydiren cömert bir insan olarak vasfetmesi elbette doğru olamazdı.¹⁰³

Hz. Ömer'in, Hutey'e'yi ez-Zibrikân'ı hicveden bu beyti yüzünden dilini kesmeye kalkıştığı rivayet edilir. Bu rivayetin ne kadar doğru olduğunu bilemiyoruz. Yalnız Hz. Ömer'in, Hutey'e'yi bu hicviyesinden dolayı hapse attırdığını bilmekteyiz. Daha sonra

¹⁰² ez-Zibrikan b. Bedr b. İmru'l-Kays b. Halef b. Behdele b. Avf b. Ka'b b. Said b. Zeydmennet olup Temim kabilesinin eşraflarından idi. Resulullah (s.a.v.), Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde kavminden zekat toplamakla görevlendirilmişti. Aynı zamanda şairdi. (Bkz. el-İsfahanî, el-Eğânî, II, 172.)

¹⁰³ Bkz. Fadl Hasan Abbas, el-Belağatu Fununiha Ve'f-Nânuhe, Amman 1987, II, 141.

hapishanede iken Hz. Ömer'den şefkat ve af dilemek amacıyla kendisini medheden şu kasideyi nazmetti:

١- مَاذَا تَقُولُ لِأَفْرَاحِ بْنِ مَرْخٍ
 زُغِبِ الْحَوَاصِلِ لَا مَاءَ وَلَا شَجَرٍ
 ٢- الْقَيْتُ كَأَسْبِهِمْ فِي قَعْرِ مُظْلِمَةٍ
 فَأَغْفِرْ عَلَيْكَ سَلَامُ اللَّهِ يَا عُمَرُ

1- Ne ağaç (yiyecek) ne su, Zu-Murah'ta,¹⁰⁴ daha tüylenmemiş kuş yavrucuklarına (oğullarını kastediyor) ne dersin Ey Ömer!

2- Nafakalarını temin eden kişiyi, karanlık bir çukurun içine tıktın, beni bağışla ya Ömer, Allah'ın selamı senin üzerine olsun¹⁰⁵.

Hz. Ömer'in, Hutey'e'nin bu kasidesini dinlerken duygulanıp ağladığı rivayet edilmektedir. Çünkü şâir, burada duygularını samimi bir şekilde mısralara dökmüştü. Böyle olmasaydı Hz. Ömer gibi bir insanı duygulandırıp ağlatmazdı.

Daha sonra Hz. Ömer, Hutey'e'yi serbest bıraktı ve kendisine yeteceği kadar bir para verdi¹⁰⁶. Hatta Hz. Ömer'in, müslümanların ırzını, Hutey'e'nin dilinden kurtarmak amacıyla da dilini üç bin dirhem karşılığında satın aldığı rivayet edilen bilgiler arasında yer almaktadır¹⁰⁷.

Hutey'e, hicviyelerinde çok ince ve mükemmel bir edebî sanat kullanan usta bir şâirdi. Bunu da Hutey'e gibi bir şâirden garipsememek gerekir. Çünkü o, ünlü cahiliye şâiri Züheyr b. Ebî Sulmâ'nın medresesinde (ekolünde) yetişmiş bir şâirdir¹⁰⁸. Medih türünü hicve, hiciv türünü de medhe anında çevirebilen yetenekli bir şâirdi. Örneğin, ez-Zibrikân'ın kavmi, Enfu'n-Nâka' kavmini, "Devenin burnu" anlamına gelen bu isimle ayıplıyordu.

Hutey'e, Enfu'n-Nâka saflarında yer alınca bu kötü ismi kendileri için bir gurur, bir övgü kaynağına şöyle çevirdi:

¹⁰⁴ Zu-Murah, Müzdelife yakınlarında bir yer ismidir. (el-Hamavî, Şehabuddin Ebi Abdullah Yakut b. Abdullah, Mu'cemü'l-Büldân, Beyrut 1986, (V, 591) "Zu-Murah"

¹⁰⁵ Taha Hüseyin, Hadisu'l-Erbiâ, I, 132-133; ec-Cebburî, Şi'ru'l-Muhadramîn, s.34

¹⁰⁶ Taha Hüseyin, age., I, 132.

¹⁰⁷ Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s.97.

¹⁰⁸ Taha Hüseyin, Hadisü'l-Erbiâ, I, 127.

۱- قَوْمٌ هُمْ الْأَنْفُ وَالْأَذْنَابُ غَيْرُهُمْ
وَمِنْ يُسَوِّى بِأَنْفِ النَّاقَةِ الذَّنْبَابَ

1- Onlar öyle kavimdir ki burundurlar (önde gelenler), kuyruklar ise, başkalarıdır (en sonda gelenler). Ve kim devenin burnu ile kuyruğunu bir tutar?

Şâir, Enfü'n-Nâka oğullarının herşeyin önü olduklarını, ez-Zibrikân kavmini ise her şeyin sonu olduğunu söylüyordu¹⁰⁹.

Hutey'e'nin medhiyeleri de en az hicviyeleri kadar mükemmeldi. Onun medhiyeleri, Züheyr b. Ebî Sulmâ'nın medhiyeleri kadar meşhurdur. Hz. Osman (r.a.) hilafeti döneminde Küfe valiliğine tayin edilen Velid b. Ukbe ve daha sonra Velid'in yerine geçen Said b. el-Âs'ı şu güzel beyitlerle medhetmiştir:

۱- لَعْمَرِي لَقَدْ أَمَسَى عَلَى الْأَمْرِ سَائِسٌ
بُصِيرٌ بِمَا ضَرَّ الْعَدُوَّ أَرِيْبٌ
۲- إِذَا غَابَ عَنَّا غَابَ عَنَّا رَبِيعُنَا
وَسُقَى الْفَمَامَ الْفَرُّ حِينَ يُتُوبُ

1- Yemin ederim ki duruma bilirkişî el koydu. İleriyi gören ve düşmana nasıl zarar verebileceğini kestiren bir insandır.

2- Bizden ayrıldığı zaman (Said) baharımızda (bolluk-bereket) gidiyor. Döndüğünde ise, bol yağmurlu bulutlarla (bolluk ve bereketle) dönüyor¹¹⁰.

Hutey'e, yaşı ilerleyince insanları artık hicvetmeyeceğini, çünkü haksız yere insanları hicvetmeni! İslamla pek bağdaşmadığını şu manzumesinde itirafta bulunarak dile getirmektedir:

۱- لَمَّا أَنْ مَدَحْتُ الْقَوْمَ قُلْتُمْ
هَجَوْتُ وَ لَا يَحِلُّ لَكَ الْهَجَاءُ
۲- أَلَمْ أَكُ مُسْلِمًا فَيَكُونُ بَيْنِي
و بَيْنَكُمْ الْمَوَدَّةُ وَ الْإِحَاءُ
۳- وَ لَمْ أَشْتُمْ لَكُمْ حَسَبًا وَ لَكِنِّ
حَدَوْتُ بِحَيْثُ يُسْتَمَعُ الْحِدَاءُ¹¹¹

¹⁰⁹ Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s.97.

¹¹⁰ Taha Hüseyin, age.,I,136.

¹¹¹ Hüdâ, Cahiliye devrinde ve daha çok göçebe hayatı yaşayan Arapların, çöllerinde deve kervanlarını yürütmeye teşvik etmek amacıyla melodi tarzında söylenen şarkılardır. (Bkz. el-Bağdadî, Mahmud Şükrî el-Alusî, Buluğu'l-Arab fi-Mearifi Ehvali'l-Arab, Beyrut, I,3639-370.)

- 1- Kavmi medhettiğimde bana, "hicvettin." dediniz. Oysa hicvetmek sana mubah değildir.
- 2- Ben müslüman değil miyim ? Öyleyse aramızda sevgi ve kardeşlik vardır.
- 3- Sizin nesebinize saldırmadım. Yalnız şarkı söyledim. Çünkü şarkılar dinlenir¹¹².

Böylece Hutey'e Arap kabileleri arasında dolaşıp dillenmiş, cömert hamilere bol keseden mübalağalı medhiyeler yazmış ve az verenleri de hicvetmiştir¹¹³. Fakat daha sonra şâir, malın bir saadet olmadığını farkına vararak bunu şu güzel beyitlerle dile getirmiştir:

۱- وَلَسْتُ أَرَى السَّعَادَةَ جَمْعَ مَالٍ
وَلَكِنَّ التَّقَى هُوَ السَّعِيدُ
۲- وَتَقْوَى اللَّهِ خَيْرُ الزَّادِ دُخْرًا
وَعِنْدَ اللَّهِ لِلتَّقَى مَزِيدٌ
۳- وَمَا لَا بُدَّ أَنْ يَأْتِيَ قَرِيبٌ
وَلَكِنَّ الَّذِي يُمَضَى بَعِيدٌ

- 1- Mutluluğu mal biriktirmede görmedim. Lakin muttaki insan gerçek mutluluğa erendir.
- 2- Allah'tan sakınmak kazanılmış en hayırlı bir azıktır. Allah katında muttaki olanın mükafatı fazladır.
- 3- Şüphesiz gelecek (Ölüm) yakındır, geçip giden (ömür) ise uzaktır.

Hulafa-yı Raşîdîn döneminde medih ve hiciv şiirinin durumunu şöyle özetleyebiliriz:

Peygamber Efendimizin vefatından sonra Hz. Ebû Bekir, halife olunca Arap kabilelerinden bazıları Hz. Ebû Bekir'in kendileri için hiç bir kuvvet ve otorite teşkil edemeyeceği düşüncesiyle zekat vermemek için irtidat ettiler. Bu kabileler, Kureyş kabilesinin kendilerine karşı nübüvvetten başka hiçbir üstünlüklerinin bulunmadığını gördüler. Bu yüzden Rabiâ kabilesinin Hanife kolundan Müseylemetü'l-Kezzâb, Yemen'den el-Esved el-Anesî, Mudar kabilesinden Tuleyha b. Huveylid, Temîm

¹¹² Taha Hüseyin, *Hadisü'l-Erbiâ*, I, 136.

¹¹³ I. Goldziher, "Hutey'e", *İ.A.*, İstanbul 1950, V, 617.

kabilesinden Secâhe binti el-Hâris gibi kişiler Kureyş ile aynı konumda olabilmek için nübüvvetlerini ilan ettiler.

İşte Hz. Ebû Bekir döneminde söylenmiş şiirlerin ekseriyeti, zekat vermemek için ve kabile taassubunu gündemde tutan şiirlerden ibârettir. Bu şiirlerin dikkat çekici bir özelliği de cahiliye şiirlerinden hiçbir farkın bulunmamasıydı.

Hz. Ömer'in hilafeti sırasında ise, şiir ve şâirlerin durumu tamamen farklı olmuştur. Hz. Ömer bir edip olarak İslâmî edebiyatın gelişmesini çok arzuluyordu. Bu yüzden kabile taassubunu teşvik eden ve nübüvvetin ilk döneminde Mekke ve Medine şâirleri arasında nekâiz türü şiirlerin söylenmesini yasaklamıştır. Hatta hiciv söyleyen şâirleri hapse attırmıştır.

Hz. Osman ise, şâirleri teşvik etmediği gibi şiire de fazla merakı yoktu. Hatta rivayete göre, günün birinde Ben-i el-Hashâs'ın **Suheym**¹¹⁴ adında bir kölesini satın almak istedi. Ancak kendisine bu adamın şâir olduğu söylenince satın almaktan vazgeçerek şöyle dedi: "Benim bu adama ihtiyacım yoktur. Çünkü şâir bir adam, tok olduğu zaman kavmin kadınlarıyla tağazzül eder, aç kaldığında da kendilerini hicveder."

Şiirin durumu, Hz. Osman döneminde Hz. Ömer döneminden farklı olmuştur. Özellikle Hz. Osman döneminde hiciv türü yeniden zuhur etmeğe başlamıştır. Bu da şâirlerin Hz. Ömer'den çekindikleri gibi Hz. Osman'dan çekinmediklerini göstermektedir. Hz. Osman, yumuşak huylu bir kişi idi. Dolayısıyla şâirler birbirlerini ve kabilelerini kötü bir şekilde hicvetmişler şiirleriyle asabiyet yarasını tekrar deşmişlerdir.

Hz. Ali dönemine gelince müslümanlar, hilafet için birbirleriyle savaşıp birçok fırka ve gruplara bölünmüşlerdi. Her grubun bir şâiri vardı. Bu şâir, kendi fikrinin savunucusu olmuş ve düşmana karşı dili ile mücadele etmiştir.

Bu siyasî mezhep çatışmaları Emevî Döneminde de sürmüş ve medih ve hiciv türünün gelişmesine vesile olmuştur.¹¹⁵ Bu gelişmeleri "Emevî Dönemi" bölümünde ayrıntılarıyla ele alacağız.

¹¹⁴ Asıl adı Suheym olup "Abd Benî el-Hashâs" diye lakaplandırılmaktaydı. Zenci bir köle idi. Söylenmiş olduğu bazı beyitlerinden dolayı Hz. Ömer'in emriyle öldürüldüğü veya Benî el-Hashâs'ın kadınlarıyla müstehcen bir şekilde teğazzül etmesinden dolayı kendileri tarafından öldürüldüğü rivayet edilmektedir. (Bkz. K. Brockmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, I, 171.)

¹¹⁵ ec-Cebburî, *Şi'ru'l-Muhadramîn*, s.317.

I. BÖLÜM

A- EMEVÎ DÖNEMİNDE MEDİH VE HİCİV

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve dört halife devrinde gerileme gösteren kabilecilik ve bölgecilik taassubu, Emevî Döneminde tekrar geri dönmüş ve Emevîlerin izlemiş oldukları siyaset doğrultusunda bu durum cazip bir hale gelmiştir. Kabileler, çeşitli fırka ve bölünmelere sebep olan unsurlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bir yandan hilafeti elde etmek için siyasî mücadele veren etnik gruplar, diğer yandan da İslâm dinine yeni girmiş fakat Araplarla gerekli uyumu sağlayamamış Mevalî grubu siyasî mücadelelerini büyük bir şekilde şiirle vermişlerdir. Emevî halifelerinin gütmüş oldukları ayrımcı politikalar neticesinde kabileler, birbirine düşmüş ve cahiliyedeki asabiyet günlerine geri dönülerek, şâirler bu konuyu işlemeye başlamışlardır.

Muaviye ile Hz. Ali arasındaki hilafet mücadelesi, tabiatıyla kabilelere de sıçramış ve her iki tarafı savunan kabileler arasında en etkili savaş aracı olarak şiir, ön plana çıkmıştır. Hilafet makamı, Muaviye ailesinden Mervân ailesine intikâl edince, bu durum dahi kabilelerin bölünmesine ve şiirle birbirlerini hicvetmelerine vesile olmuştur.

Emevîler çeşitli kabileleri saflarına çekmek için ilk işleri kabilenin şâirlerini yanlarına almaya özen göstermişlerdir. Çünkü şâirler o devirde bu günün basın-yayın organı görevini yapıyordu. Onu elde edince hem kabileyi hem de kamuoyunu elde etmiş olurlardı. Bunun içindir ki halifeler, şâirlere kesenin ağzını açmışlardır. Yine halifeler çok iyi biliyorlardı ki bir kabile şâirinin kendilerini övmesi demek, kabilesinin kendilerine karşı hoşnutluk ve sempati duyduğu anlamına gelmektedir. Böylece Emevî döneminde kabilelerin eski cahiliye taassubuna geri dönüp birbirlerini hicvetmesi, siyasî grupların meydana getirdiği mücadele neticesi sürdürülen hilafet kavgasını medih ve hiciv türlerinin gelişmesine çok büyük katkısı olmuştur¹¹⁶.

1- Emevî Döneminde Medih ve Hiciv Gelişmesinde Etkili Olan Faktörler

a) Siyasî Hayat

Emevîler döneminde istikrarlı siyasî bir hayatın olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü bu dönemde hilafet makamı için bir çok siyasî çekişme ve mücadele yaşanmaktaydı.

¹¹⁶ Zeydân, Corcî, Tarihu Adabi'l-Luğa, Kahire (Ts.) I, 230 vd; Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s.154 vd.

Müslümanların birçoğu Emevîlerin hilafeti gasbettikleri görüşündeydiler. Özellikle Irak bölgesinde yaşayan Müslümanların içinde Emevîlerin hilafetine karşı nefret ve kin duyguları oluşmaya başladı. Emevîlere duyulan bu kin ve nefret duygularının neticesi olarak kısa zaman içinde Irak ve Hicâz bölgelerinde Emevîlere rakip olarak üç büyük siyasî grup siyasî alana çıktı. Bunlar Şiâ, Haricî ve Zübeyrî gruplarıydı. Bu siyasî grubun düşünce ve fikirleri, halifenin kim olacağı ve kimin hilafetin mirasçısı olacağı gibi konular etrafında dönüyordu.

Zübeyr taraftarları, hilafetin Hicâz'da olmasını ve halifenin Yezid b. Muaviye değil de sahabelerin önde gelen oğullarından birisinin olmasını istiyorlardı.

Irak'taki Haricîler ise, hilafetin Araplara veya diğer Arap olmayan müslümanlara verilmesini istiyorlardı. Hilafetin ise, halifelîğin bütün sıfatlarına haiz, kabiliyetli bir kişinin elinde olması gerektiği görüşünü savunuyorlardı.

Haricîlerin hemen yanibaşında olan Şiâ grubu ise, hilafetin Ben-i Hâşim'e geri verilmesini istiyorlardı. Çünkü onlar, Resulullah (s.a.v.)'in Ehl-i Beyt'inden olup asıl hilafetin sahibinin kendileri olduğu görüşünü savunuyorlardı.

Bu siyasî grupların içinde Zübeyrîler, Abdullah b. ez-Zübeyr'in öldürülmesiyle en kısa ömürlü olan siyasî grup olmuştur ve yaklaşık sekiz yıl siyasî alanda devam edebilmiştir.¹¹⁷

Bu üç siyasî grubun siyasî kimliklerinden daha çok edebî kişilikleri bizim için ehemmiyet arz etmektedir.

Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi olan Mus'ab, Irak valiliğine atanınca şâir Kays er-Rukayyât'¹¹⁸ beraberinde götürerek¹¹⁹ onu resmî şâiri olarak yanında bulundurmuydu. Şâirin, Mus'ab'ı medheden birçok şiirinin yanında, Velid b. Abdu'l-Melik'in annesi olan "Ummu'l-Benîn"i fahiş bir dille tagazzül eden ve Şâm ehlini Velid b. Abulmelik'e karşı ayaklanmalarını dile getiren şiirleri vardı.

¹¹⁷ Şevki Dayf, *et-Tatavvur ve't-Teccid*, s.85-86.

¹¹⁸ Asıl adı Ubeydullah Kays b. Züreyh b. Mâlik b. Rabiâ el-Kureyşî olup Mekke'de doğmuştur. Daha sonra Medine'ye oradan da Filistin ve Irak bölgelerine gitmiştir. Rukayya adında bir sevgilisiyle tagazzül etmesinden dolayı Rukayye ismine nisbet edilmiştir. Mus'ab b. Zübeyr'in yanında yer alıp Emevîlere karşı amansızca savaşmıştır. Aynı zamanda gazel şâiri olarak ta bilinmektedir. h.68/m.687 yılında Medine'de vefat etmiştir. (Bkz. K. Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, I, 193-194; Taha Hüseyin, *Hadisu'l-Erbiâ*, I, 241 vd.)

¹¹⁹ Şevki Dayf, *et-Tatavvur ve't-Teccid*, s.86 vd.

Zübeyrîler grubunun diğer siyasî gruplar gibi ideolojisini savunan şâirler yoktu. Şiâ grubunun ise fanatik şâirleri vardı. Bu yüzden bu grubun şiirleri diğer gruplara göre daha çoktu. Şiirleri de epik şiirlerdi. Çünkü bu grubun şâirlerinin çoğu komutan veyahut grubun ileri gelen insanlarıydı. Bu yüzden ideolojileri uğruna ölümün üzerine yılmadan, korkmadan gidiyorlardı. Örneğin, Ebû Bilâl, Ahvaz'da kırk kişilik bir grupla, Ubeydullah b. Yezid'in iki bin kişilik bir ordusuyla savaştığı ve bu savaşta kırk kişilik bu küçük grubun, iki bin kişilik grubu hezimete uğrattığı rivayet edilmektedir. Bu olay, Haricî şâirlerinden birisi tarafından şöyle dile getirilmektedir:

١- أَلْفًا مُؤْمِنٍ مِنْكُمْ زَعَمْتُمْ
وَيَقْتُلُهُمْ بِأَسْكَ أَرْبَعُونَ
٢- كَذَبْتُمْ لَيْسَ ذَاكَ كَمَا زَعَمْتُمْ
وَأَكْنَ وَالْخَوَارِجُ مُؤْمِنًا
٣- هُمُ الْفَنِيَّةُ الْقَلِيلَةُ قَدْ عَلِمْتُمْ
عَلَى الْفَنِيَّةِ الْكَثِيرَةِ يُنْصَرُونَ

- 1- İçinizde bin mü'min kişinin olduğunu iddia ettiniz. Buna rağmen Asek'te¹²⁰ kırk kişilik bir gruba mağlup olduk.
- 2- Onların mü'min olduğunu iddia ettiniz. Halbuki asıl mü'min olanlar Haricilerdir.
- 3- Böyle bildiniz ki onlar az oldukları halde (sayıca kendilerinden çok üstün olan düşmana karşı Allah'ın izniyle) muzaffer oldular.¹²¹

Şâir, son beyitte Kur'ân-ı Kerim'in şu ayetine telmihte bulunmaktadır:

"Nice az kişiler vardır ki sayıca kendilerinden çok olan topluluklara Allah'ın izniyle galip gelmişlerdir. Allah sabredenlerle beraberdir."¹²²

Şiâ grubu da, Haricîler gibi var güçleriyle Emevîlere karşı hem dilleriyle hem de kılıçlarıyla mücadele etmiş bir siyasî gruptu. Fakat bu grup kendi arasında birkaç firkaya ayrılmıştı. Bu firkalar içinde en büyük olanı el-Kisâniyye ve ez-Zeydiyye firkaları idi. Bu firkalar, şiir ve şâirleriyle edebî sahada tanınmıştır.

¹²⁰ Ahvaz'da bir yer ismi. el-Hamavî, Mu'cemü'l-Büldan, (I, 53) "Asek"

¹²¹ Şevki Dayf, et-Tatavvur Ve't-Tacdid, s.89.

¹²² Bakara, 249.

Kisâniyye fırkasının en meşhur şâiri Kuseyyir Azze¹²³ idi. Bu şâir, değişik fikir ve düşünceleriyle ün yapmış ve çok garip dinî düşüncelerini yaymağa çalışmıştır. Küçük boylu yergiler nazmederdi.

Zeydiyye fırkasının en meşhur şâirleri ise el-Kumeyt b. Yezid idi¹²⁴. Şâir, Ben-i Hâşim'e mensub olduğundan dolayı en güzel ve en kuvvetli kasidelerini Peygamber Efendimiz için nazmetmiştir. Emevîleri hicvetmesinden dolayı halife Hişâm tarafından dilinin ve ellerinin kesilmesi için emir verilmiş ise de karısı kendisini kadın kıyafetine sokarak zindandan kaçırmayı başarmıştır¹²⁵.

Şâir şiirlerinde Ben-i Hâşim'in siyasî görüşlerini dile getirip ve onları zaman zaman medhederdi. Medhiyeleri çok samimî ve kuvvetli medhiyelerdi. Örneğin, şâir aşağıdaki kasidesinde Ben-i Hâşim'e karşı duyduğu sevgiyi ifade ederek hilafetin kendilerinde olması gerektiğini şöyle ifade eder:

١- طَرِبْتُ وَ مَا شَوْقًا إِلَى الْبَيْضِ أَطْرِبُ
و لَا لَعِبًا مَنِيَّ ، وَ دُو الشَّيْبِ يَلْعَبُ
٢- وَ لَكِنِ إِلَى أَهْلِ الْفَضَائِلِ وَ النَّهْيِ
وَ خَيْرِ بَنِي حَوَاءَ ، وَ الْخَيْرِ يُطَلَّبُ
٣- وَ إِلَى النَّفَرِ الْبَيْضِ الَّذِينَ بِحُبِّهِمْ
إِلَى اللَّهِ فِيمَا نَالَنِي أَتَقَرَّبُ
٤- بَنِي هَاشِمٍ رَهْطِ النَّبِيِّ فَإِنِّي
بِهِمْ وَ لَهُمْ أَرْضِي مِرَارًا وَ أَغْضَبُ
٥- وَ كُنْتُ لَهُمْ مِنْ هَوْلَاءِ وَ هَوْلَاءِ
مَحَبَّنَا عَلَى أَنِّي أَدْمُ وَ أَقْصَبُ
٦- وَ قَالُوا وَرِثْنَاهَا أَبَانَا وَ أُمَّنَا
وَ مَا وَرِثْتَهُمْ ذَلِكَ أُمَّ وَ لَا أَبُ
٧- يَرُونَ لَهُمْ حَقًّا عَلَى النَّاسِ وَاجِبًا
سَفَاهًا وَ حَقَّ الْهَاشِمِيِّنَ أَوْجِبُ

¹²³ Kuseyyir b. Abdurrahman olup Yemen kabilesi olan Huzâ'a veya Mudar'ın Kinane kabilesine nisbet ediliyordu. Azze adında bedevî bir sevgilisi vardı. Bu yüzden Azze'ye nisbet edilmiştir. Gazel şairi olarak bilinirdi. Hz. Ali yanlısıydı. Daha sonra Abdulmelik ile tanışarak onu medhetmiştir. Saf niyetli olup çirkin görünümlü bir kişi idi. Hicaz'dan Suriye'ye gidince aç kalmış ve yolda soğuktan donarak h.105/m. 723 yılında vefat etmiştir. (Bkz. K. Brocklmen, Tarihu'l-Edebi'l-Arabî, I, 195; Taha Hüseyin, Hadisu'l-Erbiâ, I,283 vd.)

¹²⁴ Kumeyt b. Yezid el-Esedî, h. 60 yılında Küfe'de doğmuştur. Mudar kökünden olduğu için ve onların düşmanı olan güney kabilelerine destan düzüp onlarla alay etmiştir. Peygamber efendimizi medheden kasideler yazmıştır. Bir ayaklanma sırasında Halid'in ordusu tarafından h.126 yılında öldürülmüştür. (Bkz. el-Müleyci, el-Edeb ve'n-Nusûs, s.100; Şevki Dayf, et-Tatavvur ve't-Tecdid, s.268.)

¹²⁵ Huart, Arap ve İslâm Edebiyatı, s.62 vd.

أ- أَنَسٌ بِهِمْ عَزَّتْ قُرَيْشٌ فَأَصْبَحُوا
و فِيهِمْ خِبَاءُ الْمَكْرَمَاتِ الْمُطَنَّبِ

- 1- Gönlüm şen ve neşeden dolayı kadınlarla eğlenip oynamaya istekli değil, zira benim gibi yaşlı birinin oynaması doğru değildir.
- 2- Benim gönlüm Havva'nın en hayırlı çocukları olan akıllı, faziletli ve şerefli için coştı. Zira hayır, devamlı arzu edilen bir şeydir.
- 3- Benim sevgim, o faziletli insanlar içindir. Onlara karşı duyduğum sevgiden dolayı maruz kaldığım eziyetten dolayı da Allah'a yaklaşıyorum.
- 4- Bunlar, (Ben-i Hâşim) Resulullah(s.a.v.)'in kavmidir. Onlar için sevinir, onlar için kızarım.
- 5- Onları (Ben-i Hâşim) düşmanlarına karşı koruyan bir kalkan oldum. Bu yüzden de onlar için zarar ve levme katlandım.

(Şâir, kasidesinin ilk beyitlerinde görüldüğü gibi, Benî Hâşim'e birçok övgüler yağdırdıktan sonra bu defa hilafetin asıl sahibinin Benî Hâşim oğulları olması gerektiğini şu şekilde dile getiriyor:)

- 6- Emevîler: "Hilafet, bize anne ve babamızdan kaldı." diyorlar. Halbuki ne anneleri ne de babaları kendilerine öyle bir miras bırakmadılar.
- 7- Emevîler, hilafetin kendi hakları olduğunu görmektedirler. Şayet hilafet, miras yoluyla elde edilseydi Hâşimîlerin hilafeti vacip olurdu.
- 8- Kureyşin hakimiyeti, kabilelerin en asil ve en şerefli olan Benî Hâşim'in faziletinden dolayıdır¹²⁶

Şâir el-Kumeyt'in bu kasidesi siyasî medhiyelerin en güzel bir örneğini teşkil ediyordu. Şâir, siyasî düşüncesini iki ana temel fikirde toplamaktadır. Birinci düşünce, Hâşimoğullarına karşı duyduğu sevgi ve sempatiği dile getiriyor. İkinci düşüncede ise, hilafetin Hâşimoğullarında olması gerektiğini öne sürdüğü delillerle ıspatlamaya çalışıyordu. Şâirin dikkat çekecek bir hususiyeti de dinî duygularını siyasî görüşüyle beraber mezcedip ikna uslubunu kullandığını görmekteyiz.

¹²⁶ el-Müleycî, el-Edeb ve'n-Nusûs, s.100-101.

Emevîlerin grubu ise, devletin grubu olduğu için diğer siyasi gruplara göre en çok şiir ve şâiri olan gruptu. Bunun nedeni de şâirler bugünün basın ve yayın görevini üstlendikleri için, devletin misyonunu yaymak ve savunmak amacıyla halifeler şâirlere bol bol hediyeler vererek onları destekleyip teşvik ediyorlardı. Şâirler de buna mukâbil halifeleri bol bol medhetmişler ve hasımlarını da acı bir dille yermişlerdir.

Emevî şâirleri, halifelerinin fikirlerini kamuoyunda oluşturmak ve devletin misyonunu savunmak gibi temel düşünce ve fikirlerine medhiyelerinde bol bol yer vermişlerdi. Mesela şâir el-Ahvas¹²⁷, Abdülmelik'i medhederken; "Allah, kendisini kulları için halife seçtiğini ve Allah da kendi kullarının halini en iyi bilendir." gibi ifadelerle medhederdi:

١- تَخَيْرَهُ رَبُّ الْعِبَادِ لَخَلْقِهِ
وَلِيًّا وَكَانَ اللَّهُ بِالنَّاسِ أَعْلَمًا

Şâir Udey b. er-Ruk'a¹²⁸ ise Emevî halifelerinin meşhur meddah şâirlerinden birisi idi. Kavmiyle beraber Emevîlerin saflarında yer almış ve birçok savaşlara katılmıştır. El-Velid b. Abdülmelik'in hilafeti döneminde devletin resmi şâiri olarak görevlendirilmiş ve el-Velid b. Abdülmelik, kendisini şâir Cerîr'e tercih etmiştir. Bu yüzden Cerîr kendisini kıskanıp hicvetmiştir¹²⁹. Ayrıca şâirin birçok medhiyeleri şarkıcılar tarafından bestelenip okunmuştur. Örneğin, el-Velid'in vefatı nedeniyle kendisini şu mersiyesinde medhederek şöyle yadediyordu:

١- هُوَ الَّذِي جَمَعَ الرَّحْمَنُ أُمَّتَهُ
عَلَى يَدَيْهِ وَكَانُوا قَبْلَهُ شَيْعًا
٢- إِنَّ الْوَلِيدَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لَهُ
مُلْكٌ عَلَيْهِ أَعَانَ اللَّهُ فَارْتَفَعَا
٣- صَلَّى إِلَيْهِ عَلَى أَمْرِيٍّ وَتَعَمَّتُهُ
أَتَمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْهِ وَزَادَهَا
٤- أَوْلَا تَرَى أَنَّ الْبَرِيَّةَ كُلَّهَا
أَلْقَتْ خَزَائِمَهَا إِلَيْهِ فَقَادَهَا

¹²⁷ el-Ahvas, asıl adı Muhammed b. Abdullah b. Asım b. Sâbit el-Evs el-Ensari'dir. Gözleri küçük olduğu için "Ahvas" diye lakablandırılmıştır. Emevî halifelerini medhetmiştir. Hiciv ve gazel türlerinde başarılı bir şairdi. m. 728/h.110 yılında Dimaşk'ı ziyareti sırasında orada vefat etmiştir. (Bkz. Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s.354 vd; K. Brocklemann, Tarihu'l-Edebi'l-Arabî,I,196-197)

¹²⁸ Udayy b. er-Ruk'a, Kuza'a kabilesinin el-Amilî koluna mensuptur. el-Velid b. Abdülmelik'in hem şairi hem de şarap arkadaşı idi. Dimaşk'ta yaşamıştır. Medih türünde başarılı olduğu gibi şarab, yabancı hayvan ve kervanları en iyi bir şekilde vasedebilen bir şairdi. (Bkz. Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s.343-344; K. Brocklemann, Tarihu'l-Edebi'l-Arabî,I,240-241)

¹²⁹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s.98

- 1- Müslümanlar birçok gruplara ayrılmışken Rahman olan Allah, ümmeti onun eliyle bir araya getirdi.
- 2- Mü'minlerin emiri olan (el-Velid)'in mülkü vardı. Allah'ın yardım etmesiyle yükseldi.
- 3- Ümmetin toprağa verdiği kişi için Allah rahmet eyleyip üzerindeki nimetini arttırarak tamamladı.
- 4- Yeryüzünde insanların tümü halifeliğini kabul edip onun idaresine girdiklerini görmüyor musun?¹³⁰

Emevî şâirleri, yalnız halifeleri medhetmekle yetinmeyip onlara bağlı olan valilerini de medhetmişlerdir. Örneğin, şâir Udeyl b. el-Ferah el-I'clî, Irak valisi olan el-Haccâc'ı halifeleri medhettiği gibi kendisini de Resulullah'a benzetip insanları sapıklıktan hidayete erdiren bir kişi olarak şöyle nitelendiriyordu:

١- بَنَى قُبَّةَ الْإِسْلَامِ حَتَّى كَانَمَا
هَدَى النَّاسَ مِنْ بَعْدِ الضَّلَالِ رَسُولُ
٢- خَلِيلُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ سَيْفُهُ
لِكُلِّ إِمَامٍ مُصْطَفَى وَ خَلِيلُ

- 1- Haccâc, Resul gibi insanları sapıklıktan doğru yola hidayet ettirerek İslamın hakimiyetini sağladı.
- 2- Mü'minlerin emirinin dostu ve kılıcıdır. Zira her halifenin de bir gözdesi ve bir dostu vardır¹³¹.

Medih ve hiciv türleri böylece Emevî döneminde başgösteren siyasî çalkantıların sağladığı ortam içerisinde olduğu gibi kalarak gelmiştir.

¹³⁰ Şevki Dayf, el-Asru'l-İsiâmî, s. 344-345.

¹³¹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s.99-100.

b) İktisadî Hayat

Şüphesiz ki ferdin nefsinin oluşturan unsurlardan biri de iktisadî faktördür. Hicâz bölgesinde yaşayan halkın refah düzeyi Necd bölgesinde ve çölde yaşayan halkın refah düzeyinden daha yüksekti. Dolayısıyla her iki bölgede yaşayan şâirlerin şiirlerini incelediğimiz zaman Hicâz bölgesi şâirlerinin şiirlerinde zevk, sefa ve eğlence gibi unsurların daha çok yer aldığını, Necd bölgesinde yaşayan şâirlerin şiirlerinde ise maddi sıkıntıların kendilerine vermiş olduğu burukluk, eziklik, hüznün, mahrumiyet ve özellikle "Gazeli affî" türündeki şiirlerine bu duygularını aktardıklarını görüyoruz. Bu nedenle refah düzeyini bir ferdin veya bir toplumun kültürel hayatının değişmesinde büyük etkenlerden birisidir.

Emevî döneminde ise toplumun refah düzeyinin yükselmesiyle hayatın bütün yönlerini, özellikle dinî ve siyasî alanın daha çok etkilediğini görmekteyiz.

Fakirlik ve yoksulluk, insanı çoğu zaman dünyanın lezzet ve zevklerinden mahrum bırakarak zühde yönelmesine vesile olur. Zenginlikte ise, insanın zevk ve sefaya yönelmesine neden olur. Nitekim bu dönemin sonlarına doğru el-Velid b. Yezid gibi birçok hamriyyât şâirlerinin ortaya çıktığını, hamriyyât vasfının şiirlerin değişik temalarında ve özellikle medih temasıyla beraber işlendiğini görüyoruz. Bu özelliği, şâir Ahtal'ın medhiyelerinde daha sık görmekteyiz.

Bu dönemde başgösteren siyasî ve mezhebî çatışmaların her ne kadar değişik ideoloji ve görüşlerden kaynaklanmış olduğu ileri sürülse de bu çatışmaların asıl ve yegane kaynağının çıkar meselesi olduğu bir gerçektir. Ayrıca iktisadî faktörün Emevî şiirinin gelişmesinde ve özellikle medih türünün inkişafında büyük rolü vardır. Şâirlerin çoğunun Emevî ailesinin yanında yer alması ve onları bol bol medhettmelerinin nedeni Emevîlerin şâirlere sağladığı maddi destekten kaynaklanmaktadır. Şâirlerin devletin bütün ücra köşelerinden Şâm'a gelip halifeleri zerafet ve tarafet dolu övgülerle medhetmişlerdir. Örneğin, Cerîr, zevcesinin diline atfen mala ihtiyacı olduğunu, açık bir şekilde halifeye şöyle vurguluyordu¹³²:

١- تَعَزَّتْ أُمُّ خَزْرَةَ ثُمَّ قَالَتْ
رَأَيْتُ الْوَارِدِينَ ذَوِي امْتِنَاحِ
٢- أَعِثْنِي يَا فَدَاكَ أَبِي وَ أُمِّي
بِسَيْبٍ مِنْكَ إِنَّكَ ذُو ارْتِيَا ح

¹³² Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Teccid, s.117-119.

٢- سَأَشْكُرُ إِنْ رَدَدْتَ عَلَيَّ رِيْشِي
وَأُثْبِتُ الْقَوَادِمَ فِي جَنَاحِ

1- Ümmü Hazra gururlandı ve daha sonra dedi ki: Oradan (halifenin yanından) gelenlerin hediyelerle döndüğünü gördüm. Şayet tüylerimi (ihtiyaçlarımı) bana iade eder ve kanatlarımı tüylendirirsen (beni başkalarına muhtaç etmezsen) sana şükredeceğim.

(Ümmü Hazra (Cerîr'in zevcesi) kocasının nereye gideceğini öğrenince gururlanıp sevindi. Zira kocası halifenin yanına gidip ondan bol hediyelerle dönecektir.)

2- Anam-babam sana feda olsun, bana ihsanda bulun. Zira sen, ihsanda bulunmaktan büyük bir zevk duyarsın.

3- (Şâir bu beyitte, kendisini tüysüz bir kuşa benzeterek halifeye şöyle sesleniyor:) Benî tüylendir, şüphesiz ki ben seni medhetmek ve sana şükretmeye layık biriyim¹³³.

Halifenin, bu medhiye üzerine açık bir şekilde mal talebinde bulunan Cerîr'e yüz sağmal deve verdiği rivayet edilmektedir.¹³⁴

Emevî halifeleri, şâirleri kendilerine cezbetmek için onlara büyük hediyeler vermiş ve onları teşvik etmişlerdir. Hatta zu'r-Rumma, itirafta bulunarak sermayelerini ne alın terleriyle ne de miras yoluyla elde ettiklerini bütün sermayelerinin cömert insanların kendilerine bağışladıkları maldan ibaret olduğunu şöyle dile getiriyordu:

١- مَا كَانَ مَالِي مِنْ تَرَاثٍ وَرِثَةٍ
وَلَادِيَةٍ كَانَتْ وَ لَا كَسْبٍ مَائْتَمٍ
٢- وَ لَكِنَّ عَطَاءَ اللَّهِ مِنْ كُلِّ رَحْلَةٍ
إِلَى كُلِّ مَحْبُوبٍ السَّرَادِقِ خَضْرَمٍ

1- Malım, ne miras ne diyet ne de haram yolla kazanılmış değildir.

2- Sadece Allah'ın bir vergisi olarak yanına gittiğim cömert ve sevimli insanların hayırlı meclislerinde bana verilen hediyelerden ibarettir¹³⁵.

¹³³ Şelek, Tacu'd-Din, Şerhu Divanu Cerîr, Beyrut 1993, s.109-110.

¹³⁴ İbni Hallikâ Ebû'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir, Vefayatu'l-A'yân ve Enbeu ve Ebnei'z-Zemân, Beyrut 1968, I, 326.

¹³⁵ et-Tebrizî, Hatib, Divanu Zu'r-Rumma, Beyrut 1993, s.441.

Bu dönemin şâirleri, cömert insanları medhettikleri gibi, cimri insanları da hicvetmişlerdir. Cimrilikle beraber fakirliği de toplum arasında kötü bir haslet olarak nitelendirip zaman zaman zemmetmişlerdir. Örneğin, Cerîr, bir kavmi hicvederken kendilerini fakirlik ve zilletle şöyle kötülüyordu:

١- يُحَالِفُهُمْ فَقْرٌ قَدِيمٌ وَ ذَلَّةٌ
وَ يُبْسَسُ الْحَلِيفَانِ الْمَذَلَّةُ وَ الْفُقَرَاءُ

1- Kadim bir fakirlik ve zillet onların müttefikidir. Zira zillet ve fakirlik ne kötü müttefiktirler.¹³⁶

Yukarıdaki beyitte görüldüğü gibi bu dönemin şâirleri fakirliği kötileyip toplumun bir ayıbı olarak nitelemişlerdir. Kimin az malı ve mülkü var ise hem şerefi hem de dünyası küçülmüş sayılırdı. Bütün bu gelişmelerin yanısıra cahiliye toplumunda bilinmeyen ve medenî hayatın zaruretlerinden kabul edilen mal biriktirme düşüncesi, bu dönemde zuhur eder. Buna mukâbil olarak ta mallarını infak etmeyen insanlar, şâirler tarafından cimrilikle nitelendirilip hicvedilmişlerdir.

Bu dönemde cimriliğiyle bilinen şâirler ise, cimri insanları medhedip cömert insanları da kötölemişlerdir. Örneğin, şâir Humeyyid el-Erkat çok ağır bir dil ile misafirlerini yeren bir şâirdir. Yine Ebû'l-Esved ed-Düelî¹³⁷ de cimriliğiyle bilinen bir kişiydi¹³⁸. Kendisini bu konuda levmeden kişilere şöyle cevap veriyordu:

١- يَلُومُونَنِي فِي الْبُخْلِ جَهْلًا وَ ضَلَّةً
وَ لِلْبُخْلِ خَيْرٌ مِنْ سُؤَالِ بَخِيلٍ

1- Benî cahilliklerinden dolayı cimrilikle kınamaktadırlar. Oysa cimri olmak bir cimriden dilenmekten daha hayırlıdır¹³⁹.

¹³⁶ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s.122.

¹³⁷ Ebû'l-Esved ed-Düelî Kinâne kabilesinin Düelî koluna mensup olup Basra'nın ileri gelen kişilerindendi. Hayatının büyük bir kısmı çölden çok şehirde geçmiştir. Halife Hz. Ali'nin yanında oynadığı siyasî rol ile ün almıştır. Hz. Ali'nin isteği üzerine Arap Dilbilgisi üzerine çalışmalar yapmıştır. Şiirlerinde arada sırada parlak mısralara rastlamakla beraber orta halli bir şairdi. Veba hastalığına yakalanıp h.69/m. 688 yılında vefat ettiği, kimilerine göre de Ömer b. Abdülaziz'in hilafeti esnasında h.99-101/m.718-720 yılları arasında vefat ettiği söylenmektedir. (Bkz. Brocklman, Tarihü'l-Edebi'l-Arabî, I, 171-172; İbni Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, Edebü'l-Kâtib, Beyrut 1986, s. 428.)

¹³⁸ İbn Abdrabbih, el-İkdi'l-Ferid, VI,196-197; geniş bilgi için bkz. el-Câhuz, el-Buhalâ, Beyrut 1988, s.234-355.)

¹³⁹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s.122.

Görüldüğü gibi şâir, cimriliği, iktisadî ve tasarruf açısından değerlendirmektedir. Dolayısıyla iktisadî faktör, Emevî şiirinin gelişmesi ve özellikle medih türünün gelişmesinde büyük etkisi olmuştur.

c) İctimai Hayat

Emevî döneminden önce önemli iki büyük şehir olan Mekke ve Medine, kültür, medeniyet ve siyasetin beşiği haline gelmiştir. Ancak daha sonra Medine siyasî önemini kaybetti. Hilafet, Hz. Ali döneminde Kufe'ye, Muaviye döneminde de Şâm'a alındı.

Medine, siyasî önemini kaybetmesine rağmen dinî ve kültürel önemini muhafaza etmiştir. Bunun yanında Medine, Arap ve diğer yabancı unsurlar için en ideal yerleşim bölgesi haline gelmiştir.

Sahabenin bol ganimet malı elde etmeleri ve Emevî ailesinin Mekke ve Medine halkını siyasî alandan uzak tutması, bu bölgede yaşayan halka kesenin ağzını açması, kısa bir zaman içinde hem istikrarlı bir hayat hem de refah içinde uzun bir müddet yaşama imkanı sağladı. Bütün bunlar bu iki bölgede yaşayan halkın Medenileşmesine vesile oldu. Muhteşem ve görkemli saraylar inşa edildi. Bu sarayların hizmetçiliğini yapacak yabancı cariyeler getirildi. Bu dönemde Medine'de dikkat çeken husus, cariyeye ve kölelerin çok aşırı derecede olmasıydı. Hatta Zübeyr b. Avvam'ın üç bin tane cariyeye ve kölesinin olduğu rivayet edilmektedir.¹⁴⁰

Medine halkı uzun bir müddet istikrarlı bir hayat yaşadıkdan sonra Abdullah b. Zübeyr, hükümete karşı nefret ve kin duygularını açığa vurup Medine halkını Yezid'e karşı kışkırtınca Medine halkı bunun bedelini Harre¹⁴¹ savaşında çok ağır bir şekilde

¹⁴⁰ Şevki Dayf, *el-Asru'l-İslâmî*, s.140.

¹⁴¹ Yezid'e karşı başkaldıran Medine halkının isyanını bastırmak için Yezid'e bağlı Müslim b. U'kba komutasında oniki bin kişilik bir orduyla h.63/m.683 yılında Harre denilen yerde Medine halkıyla savaşmış, bu savaş Medinelilerin hezimetleriyle sonuçlanmıştı. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Hulefa-i Raşidin Devri" *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Konya 1994, II, 329 vd.)

ödedi¹⁴². Fakat bu husumet uzun sürmedi. Halk tekrar siyasî alandan çekilerek eski zevk ve sefa hayatına yöneldi. Refah seviyesi yükselen halkın boş vakitlerini doldurmak için eğlence ihtiyacı doğdu. Bu ihtiyaç, yabancı cariyelerin söyledikleri şarkılarla karşılandı. Daha sonra toplumun ihtiyacı sayılan bu şarkılar, kısa bir zaman içinde gelişerek yeni makam ve besteler icad edildi. Muaviye hariç bütün Emevî halifeleri bu şarkılara önem vermişlerdir. Hatta Hicâz bölgesinden Şâm'a birçok şarkıcı getirttikleri rivayet edilen haberler arasındadır. Özellikle Emevî halifelerinden Yezid b. Abdulmelik bu şarkılara büyük ilgi gösterip şarkıcılara da teşvikler vermiştir.

Hicâz ve Şâm bölgesinde nazmedilmiş şiirlerin çoğu güfte olarak şarkıcıların kullanması için yazılmış şiirlerdir. Bu şiirler, genellikle aşk ve sevgi konuları etrafında dönüp dolaşıyordu. Ayrıca bu şiirleri dile hafif gelen vezinlerle yazarlardı.

Arap yarımadasında özellikle Mekke ve Medine'de gelişen bu aşk şiiri ekolünün en büyük temsilcisi **Ömer b. Ebî Rabia**¹⁴³'dir. Karşı cinse duyduğu hislerini zarif ifadelerle dile getirmesinden dolayı şiirleri ölümsüzleşmiş bir şâirdi. Bu şâirin kasidelerini incelediğimiz zaman kasidelerinin en fazla on beyti geçmeyen kısa manzumelerden ibaret olup garip ve alışılmamış kelimeler yerine geniş halk tabakasının kullandığı dil ile şiirler nazmettiğini görmekteyiz¹⁴⁴:

١- أَوَمْتُ بِعَيْنِهَا مِنَ الْهُودِجِ
لَوْلَاكَ هَذَا الْعَامَ لَمْ أَحْجِجْ
٢- إِذَا الْحَبُّ الْمُبْرَحُ بَادَ يَوْمًا
فَحُبُّكَ عِنْدَنَا أَبَدًا مُقِيمٌ

1- Hevdec'den bana gözüyle işaret etti ve dedi ki: Sen olmasaydın bu yıl Hac etmeyecektim.

2- Şayet geçici sevgiler bir gün yok olacak olursa senin sevgin (kalbimizde) sonsuza dek yaşayacaktır¹⁴⁵.

¹⁴² Üçok, Bahriye, İslâm Tarihi, Emeviler, Abbasiler, Ankara 1983, s.41.

¹⁴³ Ömer b. Ebî Rabia el-Mahzumî, el-Kureyşî, Kureyşin ileri gelen ve zengin aileden idi. Şair, h.93/m.644 yılında Medine'de doğmuştur. Zengin ve işsiz olduğundan hep güzel kadınları övmekle zamanını geçirirdi. Şiirleri şarkıcılar tarafından seslendirilmiş ve bütün Arap alemine yayılmıştır. Kadınlarla teğazzül ettiği için Hz. Ömer kendisini Kızıl Deniz'deki Dahlak Adasına sürgün etmişti. Kesin olmamakla beraber h.93/m.712 yılında bir deniz kazasında öldüğü iddia edilmektedir. (Bkz. Cebbur, Cebraîl, Divanu Ömer b. Ebî Rabia, Beyrut 1981,II, 3 vd.)

¹⁴⁴ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s.101-102.

¹⁴⁵ Cebbur, a.g.e., III, 133-182.

Necd bölgesinde yaşayan Arap toplumlarına baktığımızda bu bölgede yaşayan halkın büyük çoğunluğu bedevî bir yaşam sürdürdüğünü görmekteyiz. Şiirlerini incelediğimizde ise bu bölgede Gazel-i Afifin ortaya çıktığına ve geliştiğine şahit olmaktadır.

Bu şiirlerin yanında kabileler arasında su ve mera yüzünden çıkan husumetler için söylenen hiciv tarzında şiirlere de rastlamaktayız.

Irak'ın özellikle iki büyük şehri olan Basra ve Kufe'deki şiirin durumunu incelediğimizde bu şehirde istikrarlı bir hayatın bulunmadığını görmekteyiz. Çünkü burada yaşayan halk, daima savaş ve fetihler ile meşgul olmakta idiler. Bunun yanında önemli bir husus ta bu iki büyük şehire yerleşen halk, genellikle bedevî Araplardı. Eski örf ve adetlerini sürdürmüşler ve her kabilenin insanları birbirlerine yakın mahallelere yerleşmişlerdir. Böylece Basra ve Kufe şehirlerinde bedevî yaşam tarzı devam etmiştir.

Hicâz bölgesinde eğlenmek için şarkı ve şarkıcıların evleri nasıl meşhur ise, Basra'da Mirbed, Kufe'de Künes panayırı da halkı eğlendirmek için o oranda meşhurdu. Buranın halkı kendi kabilesinin şâiriyle beraber gelerek onun kabile taassupçuluğu hakkında ne söyleyeceğini ve hasmını nasıl yereceğini merakla beklerdi. Her şâirin de bu panayırda ayrı bir halkası ve yeri vardı. Şâirler, bu atışmalarda cahiliye ve İslâmî günlerde olup biten bütün olay ve hadiseleri araştırmakla vakitlerini geçiriyorlardı.

Bu insanlar, cahiliye adetlerinden olan ve özellikle Peygamber Efendimiz'in Veda hutbesinde asabiyeti nehyetmesine rağmen bu kötü haslete tekrar geri getirip alevlendirmişlerdir. Bu bölgede yaşayan halkın çoğu bedevî kimliklerini muhafaza etmelerinden dolayı kabileler arasında asabiyet yarasının deşilmesi burada yaşayan bedevî toplumun hoşuna gidiyordu. Hatta bazı bedevîler çölden gelerek bu eğlenceli atışmaları seyredip tekrar çöle geri dönüyorlardı.

Nasıl ki Mekke ve Medine'nin işsiz halkı boş vakitlerini doldurmak için şarkıya yönelmişlerse Kufe ve Basra halkı da bu atışmaları bir eğlence unsuru ve toplumun bir ihtiyacı olarak kabul edip bununla meşgul olmuşlardır¹⁴⁶.

¹⁴⁶ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s.109 vd.

d) Fikrî Hayat

İslâm dini, Arap toplumunun bedevî hayat tarzından medenî hayat tarzına geçmelerinde en büyük etken olmuştur.

İslâm ordusu, fethettiği bölgelerin değişik kültürlerini alıp kendi kültürüne katmıştı. Böylece Arap kültürü, değişik toplumların kültürlerinden faydalanıp fikrî hayat alanında büyük değişmelerin vuku bulmasına neden olmuştur¹⁴⁷.

Bu dönemde Arap kültürünün üç ana gruptan oluştuğunu söyleyebiliriz:

1) **Cahilî Kaynak:** Şâirler, şiirlerinde cahiliyedeki Arap günlerini, kabilelerin neseplerinin bilinmesi ve bazı cahiliye şâirlerinin taklitçiliği gibi konuları işlemiş ve yer vermişlerdir. Ayrıca bu dönemde şâirler, özellikle neseb ilmine çok büyük bir ilgi göstererek üzerinde durmuşlardır. Hatta bu ilimle ihtisaslaşmış Ubeyd b. Şeriye, Dağfel b. Hanza, en-Nehhâr b. Evs el-Uzrî, Benî el-Kevafî gibi alimler zuhur etmiştir. Şâir Miskin ed-Dârimî neseb alimleri taifesini şöyle nitelendirmekteydi:

۱- حَكْمٌ دُغْفَلًا وَ اِرْحَلٌ اِلَيْهِ
و لَا تَرِحَ الْمَطِيِّ مِنَ الْكَلَالِ
۲- تَعَالِ اِلَى بَنِي الْكَوَّاءِ يُقْضُوا
بِعِلْمِهِمْ بِاَنْسَابِ الرَّجَالِ
۳- وَ هَلُمَّ اِلَى ابْنِ مَزْعُورٍ شَهَابِ
يُنْبِئُ بِالْاَسْوَابِ وَالْغَوَالِي

1- Bineğini durdurmadan Dağfel'in yanına git ve neseb ilmine dair iltifatlarda o, sana hakemlik yapsın.

2- Meşhur insanların neseblerini öğrenmeleri için Benî Kavva'ya gel.

3- İbn Mezur'a gel, sana alçak (bildiğin) veya yüksek (bilmediğin) insanların neseblerini söylesin.

2- **İslâmî Kaynak:** Bu kaynakta şâirler, Kur'ân-ı Kerim'in mana, ifade ve üslubundan etkilenmişler, ayrıca Peygamber Efendimiz'in hadislerinden ve onun gazvelerindeki tarihi olaylardan faydalanmışlardır.

3- **Yabancı Kaynak:** Cahilî ve İslâmî kaynaklara bu dönemde yabancı kaynaklar da eklendi. Şâirler, bu kaynaktan genellikle nazarî, tatbikî ve felsefî ilimler alanında istifade etmişlerdir. Tatbikî ilimleri tercüme yoluyla elde etmişlerdir. Bu ilimlerin genellikle fıkıh, hadis, tefsir ve siyasî alanlarda yapılan münazaralarda etkisi görülmüştür.

¹⁴⁷ Şevki Dayf, a.g.e. s.71.

Emevî döneminde vuku bulan siyâsi ve mezhep kavgaları edebî hareketin müsbet bir şekilde gelişmesine vesile olmuştur. Her mezhep kendi siyâsi ideolojisini savunmak amacıyla diğer mezheplerle uzun uzun tartışma ve münazaralar düzenlemiştir. Özellikle de bu akide alanında olmuştur.

Münazaraların sonucunda mezhepler tarafından ileri sürülen bazı görüşler Emevî ailesinin yapısıyla bağdaştığından dolayı bu görüş şâirler tarafından ele alınıp şiirlerinde zaman zaman dile getirilmiştir. Örneğin Cebriyye mezhebinin; "Her şey kader ve kısmettir." görüşü, Emevî şâirleri tarafından sık sık dile getiriliyordu.¹⁴⁸ Cerîr, Abdülmelik b. Mervân'ı medhederken bu görüşünü şu şekilde dile getirmekteydi:

١- اللّٰهُ طَوَّقَكَ الْخِلَافَةَ وَ الْهُدَى
وَ اللّٰهُ لَيْسَ لِمَا قَضَى تَبْدِيلُ

1- Allah, hilafet ve hidayet (tacını) sana verdi. (Bu da Allah'ın bir iradesi ve lütfudur.) Bunu da değiştirmek imkansızdır¹⁴⁹.

Bu dönemde, kalem ve fıkıh alanlarında tertib edilen münazaralara şâirlerin de iştirak ettiklerini ve görüşlerini dile getirdiklerini görmekteyiz. Öne sürdükleri düşünce ve fikirleri ister istemez şiirlerinde yansıtmışlardır. Şiâ ve Haricî şâirleri mezheplerinin görüşlerini sık sık şiirlerinde dile getirip hasımlarının delillerini çürütürlerdi. Şiâ ve Haricî fırkaları şâirlerinin öne sürdükleri delilleri savunabilmek ve hasımlarının ileri sürdükleri delili çürütebilmek için de geniş bir kültüre sahip olmaları gerekirdi. Cidâl ilminde başarılı olmuş fırkaların başında Mu'tezile'nin şâir ve alimleri gelmekteydi. Mu'tezililer, yeteneklerini ve özellikle belâğat ilmindeki kabiliyetlerini kullanarak hasımlarını çoğu zaman susuturmuşlardır¹⁵⁰. Örneğin, Ebû Huzeyl el-Mu'tezili zındıklaşmış olan Salih b. Abdulkuddüs ile girdiği bir münazarada Salih b. Abdulkuddüs'ü cidâlde yenerek Ebû'l-Huzeyl el-Mu'tezili'nin üstünlüğünü bu beyitte şöyle itirafta bulunuyordu:

١- أبا الهزئيل جزاك الله من رجل
فانت حقاً لعمرى مفضل جدل

1- Ey Ebû'l-Huzeyl ! Allah senden razı olsun. Ömrüme yemin ederim ki sen en iyi mücadele eden bir kişisin.¹⁵¹

¹⁴⁸ Şevki Dayf, el-Asrû'l-İslamî, s.200 vd.

¹⁴⁹ Şelek, Divanu Cerîr, s.525.

¹⁵⁰ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s.79-80.

¹⁵¹ Geniş bilgi için bkz. Abdülhalim Belbâ, Edebü'l-Mu'tezile, Kahire 1979, s.166-177.

Bu dönemde münazara ve münakaşa halkalarının çoğalmasını Arap toplumunun fikir ve düşünce alanında görülen gelişmenin neticesi olarak nitelendirebiliriz. Çünkü bu tartışma halkalarında bulunan şâir ve alimler, münazaralarını gayet medenî ve birbirlerinin fikir ve görüşlerine saygılı ve hoşgörü ortamı içerisinde sürdürüyorlardı. Bu münazaralar, Cerîr ve Ferazdak'ın yıllar boyu sürecek atışmalarının çekirdeğini de teşkil etmiştir. Bu da, münazara sanatının gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Çünkü münazaralarda takip edilen delili delille çürütme metodunu, şâirlerin atışma sanatlarında da izlediklerini görüyoruz. Emevî şâirlerinin fikir ve düşünceleri, cahiliye şâirlerinin fikir ve düşüncelerinden tamamen farklıdır. Çünkü İslâm dini, Emevî şâirlerini yeni bir hayal ve düşünce alemine sürüklemiştir.

Emevî şâiri, fıkıh ve akide çevrelerinin tesiriyle kendisini devamlı araştırma ve bilgi toplama arayışında bulmuştur. Artık şâirin sanatının mihverini bilgi ve deliller teşkil etmeye başlamıştır. Bu yüzden bu dönem şâirlerinin çok geniş bir kültüre sahip olduklarını görüyoruz. Örneğin, Ferezdak'ın şiirlerini incelediğimizde cahiliye şâirlerinin mirasçısı olduğunu dile getiren kasidelerinin bulunduğu görülecektir. Bu kasidelerde İmru'l-Kays¹⁵², A'şa, Alkama¹⁵³, Tarafa¹⁵⁴, Züheyr ve Lebid¹⁵⁵ gibi cahiliye şâirlerini çok detaylı bir şekilde vâsfettiği dikkatimizi çekmektedir. Örneğin, şâir Alkama'yı aşağıdaki beyitte şöyle nitelendiriyor:

۱- وَ الْفَحْلُ عَلَقَمَةُ الَّذِي كَانَتْ لَهُ
حُلُلُ الْمُلُوكِ كَلَامُهُ لَا يُنْحَلُّ

1- Seçkin olan şâir Alkama bütün kralların hediyelerine nail olduğu gibi onun sözünün üstüne söz söylenmezdi.

¹⁵² İmru'l-Kays b. Hucer b. el-Hâris b. Amru b. Hucer Ekilü'l-Merâr b. Amru b. el-Hâris el-Kindî. Ebû Vahb, Zu'l-Kuruh diye künyelendiriyordu. Muallakât şairlerindedir. Gazelde çok başarılıydı. m.540 yıllarında İstanbul dönüşünde yolda ölmüştür. (Bkz. es-Sendubî, Hasan , Şerhu Divanu İmru'l-Kays, Beyrut 1982, s.9 vd.)

¹⁵³ Alkame b. Abde b. en-Numan b. Neşire b. Kays b. Ubeyd b Rabiâ el-Cevvî b. Mâlik b. Zeyd b. Mennâ b. Temîm b. Mur b. Ed b. Taihâ b. İlyâs b. Mudar olup takma adı el-Fahel idi. Meşhur Cahilî şairlerindedir. Deve kuşunu vâsfeden şair olarak tanınmaktadır. (Bkz. ed-Dabbî, el-Mufaddaliyât, s.390; Brockmann, Tarihü'l-Edebi'l-Arabî, I,96.)

¹⁵⁴ Tarafa Ömer b. el-Abd el-Bekrî, bir saray şairiydi. Hira kralı Hire'nin oğlu Amr'ın sarayında yaşadı. Takma adı Mütelemmis idi. Muallaka şairlerinden olup deveyi en güzel şekilde vâsfederdi. Hira kralı, eline bir mektup vererek kendisini Bahreyn valisine gönderdi. O mektupta, Bahreyn valisinden kendisini öldürmesini istemişti. Bu talep üzerine de Bahreyn valisi onu diri diri mezara gömerek öldürdü. (Bkz. K. Brockmann, Tarihü'l-Edebi'l-Arabî, I,92.)

¹⁵⁵ Ebû Akil, Lebid b. Rabiâ b. Mâlik b. Cafer b. Kilab el-Amrî m.540-545 yılları arasında doğduğu rivayet edilmektedir. Muhadram şairiydi. Hz. Osman'ın hilkafezinin son dönemlerinde vefat etmiştir. (Bkz. ez-Zevzânî, Şerhu'l-Muallakât, s.212 vd.)

Bu dönemin şâirlerinin çoğu okuma-yazma biliyordu. Şâir, hem kendi şiirini yazıp hem de başkalarının şiirinden haberdar idi. Ayrıca cahiliye şâirlerinin şiirlerinin yazılı olarak elden ele dolaşıp okunduğunu Ferezdak'ın şu beytinden anlamaktayız:

١- الجَعْفَرِيُّ وَكَانَ بَشْرًا قَبْلَهُ
لِي مِنْ قَصَائِدِهِ الْكِتَابُ الْمُجْمَلُ

1- Ca'ferî (*Lebid*) ve Ca'ferî'den önce olan şâir Bişr b. Hazm'ın¹⁵⁶ bir kısım mücemel bir kitaba sahip idim.¹⁵⁷

Fikri hayatın gelişmesi neticesinde bu dönem şâirlerinin bir tek temada ihtisaslaştıkları dikkatimizi çekmektedir. Bu dönemde Zu'r-Rumma¹⁵⁸ sahra vasfıyla, Ömer b. Ebî Rabiâ, gazelle, Ferezdak, Cerîr ve Ahtal ise hiciv türüyle şöhret bulan şâirlerdi.¹⁵⁹

e) Dinî Hayat

Arap yarımadasında yaşayan Cahiliye Araplarının çoğu putperest insanlardı. Hayatta yalnız maddî zevklerden haz alır, başka bir şeyle ilgilenmezlerdi.

İslâmîyet güneşi Arap yarımadasında doğduğu zaman, Arapların çoğu İslâm Dinine girdiler. İslâm artık onların kalplerini ulvî ve ruhî değerlerle aydınlatarak maddiyat üzerine tesis edilmiş bu kirli hayatı yıkıp onun yerine temiz, yüce ve medenî bir hayat kurdu. İnsanlar, putlara ibadet etme yerine Allah'a ibadet etmeğe başladılar. İslâmîyet, putlara ibadet etmeği yasaklayıp insanları, takvaya, cihâda ve Allah'a ibadet etmeğe davet etti.¹⁶⁰ Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'de : "Ey insanlar, Allah'ı çokça zikredin ve O'nu sabah-akşam tesbih edin."¹⁶¹ buyurulmaktadır. Bunun yanında Cenab-ı Hakk, insanları yalnız kendisine ibadet etmelerini ve dünyanın basit ve geçici zevklerinden sakınmalarını, ebedî bir hayat için salih amel işlemelerini ve Allah'ın rızasını kazanmalarını emretmiştir. Dolayısıyla Allah, insanların daha çok ibadet etmelerini teşvik etmiştir. İlk müslüman

¹⁵⁶ Bişr b. Hazm el-Esedî, Cahiliye şairidir. m.560-600 yılları arasında yaşamıştır. (Bkz. Brocklmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, 1, 118.)

¹⁵⁷ Fe'ûr, Ali, *Divanu Ferezdak*, Beyrut 1987, s.493.

¹⁵⁸ Asıl adı, Ebû'l-Hâris b. Ukba olup Emevî döneminin en büyük şairlerinden biriydi. Rumma, "Çürük ip parçası" anlamına gelen Zu'r-Rumma şairin lakabıydı. m.696 yılları arası doğdu, m. 735 yıllarında da vefat etmiştir. (Bkz. et-Tebrizi, *Divanu Zu'r-Rumma*, s.7 vd.)

¹⁵⁹ Şevki Dayf, *et-Tetavvur ve't-Tecdid*, s. 82 vd.

¹⁶⁰ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁶¹ *Ahzab Suresi*, 41-42.

sahabeler, bu ayetlerin tesiri altında kalarak dünya hayatını bırakıp zühde yönelmişlerdir.¹⁶² Bedevinin birisi peygamberimizin yanına gelerek şöyle der: "Ya Resulullah! bana öyle bir iş öğret ki bu işi yaptığım zaman Allah ve onun kulları beni sevsin." Bunun üzerine Peygamber Efendimiz kendisine: "Dünyada zühde yönel, Allah da seni sevsin. İnsanların elleri arasında bulunan mala da zühd et. onlar da seni sevsin."¹⁶³ buyurarak insanları zühde yönelmeğe teşvik etmiştir.

Böylece sahabelerin çoğu dünyanın fani zevklerinden kendilerini tecrid ederek takvayı ve zahidane bir hayat tarzını seçmişlerdir. Örneğin Muâz b. Cebel, Ebû Bekir, Hz. Ali ve gözyaşlarının zikirle ırmak olup akmasını isteyen Hz. Ömer gibi büyük sahabeler zahidane bir hayat yaşıyorlardı ve adeta birbirleriyle yarışmasına gecelerini gündüzlerine katıyorlardı¹⁶⁴. Hasan el-Basrî, bu zamanın zahidane taifasını şöyle nitelendiriyordu: "Onlar, geceleri ayak üstünde kıyam eder, yüzleri ise yere serili yanaklarından da ırmaklar gibi gözyaşı selleri akardı, kendilerinin bağışlanması için Mevlalarına yalvarırlardı."

Emevî Döneminde zühd anlayışı en çok Irak bölgesinde yayılmış ve yabancı unsurların tesiri altında kalmıştır. Bu yeni dinî hayatın atmosferi dahilinde Emevî şiir ve hitabetinde yeni düşünce ve prensiplerin yanında ifade ve üslup alanında büyük gelişmeler oldu. Emevî şiiri, Cahiliye döneminde bilinmeyen birçok yeni düşünce ve prensipler taşımaya başlamıştır. Bu yeni düşünce ve prensipler dinî düşüncenin bir mahsulüydü. Bu mahsülün şiire yansması gayet tabiidir. Çünkü şiir insanın duygu ve düşüncelerinin tercümanıdır. İnsanı etkileyen bütün maddi ve manevi faktörler, şiiri de doğru veya dolaylı olarak etkiler.

Böylece, Emevî şiiri yeni bir hayat ve bir düşünce ışığı altında yazılmış şiirlerdir. Bu şiirler, takva zühd, tevekkül, salih amel işleme gibi, yeni düşünce ve ibâreleri ihtiva etmiştir.

Emevî şâirlerinin tümünün takva sahibi insanlar olduğu söylenemez. Çünkü bu dönemde Ferezdak gibi dinle alay eden ve imanı sathî olan şâirler de mevcuttu. Buna rağmen şiirlerinde islamın tesirini apaçık bir şekilde görülmektedir. Bu yeni dinî hayat, toplumun muhtelif yaşamını nasıl etkilediyse nesir ve sanattaki sanat anlayışını da olumlu gelişmeler doğrultusunda geliştirmiştir. Örneğin şâir Ferezdak'ın Hasan el-Basrî ile birlikte bir cenazede iken, ona: "Ey Ebû Firâs! Buna (mezara) ne hazırladın?" diye

¹⁶² Şevki Dayf, a.g.e., s. 56.

¹⁶³ İbn Mace, a.g.e. Zühd, s.1374.

¹⁶⁴ el-Câhız, Ebû Osman, Amr b. Bahr, el-Beyân ve't-Tehyîn, Beyrut 1988, III, 102.

sorunca kendisi de: "Eşhedü enla ilahe illallah kelimesini hazırladım." diye cevap verdi. Hasan el-Basrî ise; "Bu dinîn direğidir. çadırı nerede?" diye sordu. Ferezdak da bunun üzerine şu beyitleri kendisine okumaya başladı:¹⁶⁵

١- لَقَدْ خَابَ مِنْ أَوْلَادِ دَارِمٍ مَنْ مَشَى إِلَى النَّارِ مَشْدُودَ الْخَنَاقَةِ أَزْرُقَا
٢- إِذَا جَانَنِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَائِدٌ عَنِيفٌ
وَسَوَاقٌ يَسُوقُ الْفَرَزْدَقَا
٣- أَخَافُ وَرَاءَ الْقَبْرِ، إِنْ لَمْ يُعَافِنِي
أَشَدَّ مِنَ الْقَبْرِ التَّهَابَا وَ أَضْيَقَا
٤- إِذَا شَرِبُوا فِيهَا الصَّدِيدَ رَأَيْتَهُمْ
يَذُوبُونَ مِنَ الْحَرِّ الصَّدِيدِ تَمْرُقَا

- 1- Her kim Dârimoğullarından boynu bağlı olarak ateşe doğru yürüyorsa onun bütün amelleri şüphesiz suya düşmüştür.
- 2- Kıyamet gününde bana dehşetli bir komutan gelip Ferezdak'ı önüne katıp kabre götürürse,
- 3- Şayet Allah Benî bağışlamazsa ölümden sonraki azaptan korkuyorum. Bu azap öyle bir azaptır ki mezarın azabından daha sıkıntılı ve daha yakıcıdır.
- 4- Cehennem'de irin içtiklerinde bu irinin şiddeti hararetinden parçalanıp eridiklerini gördüğümde (daha çok elem duyarım.)¹⁶⁶

Evet, dinle alay eden bir şâirin şiirlerinde her ne kadar İslâmî bir hayat yaşamıyorsa da Allah ve ölüm korkusunu görüyoruz. Şâirin medih ve hiciv temalı şiirlerini ilerideki konularda incelediğimizde İslâmî unsurların geniş ve sık bir şekilde kullandığını göreceğiz.

Emevî şâirlerinin hemen hepsi Kur'ân'ı ezberlemeğe ve onun manasını öğrenmeğe çalışmışlardır. Örneğin Ferezdak gibi bir şâir kendi kendisini bir yere bağlayarak Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyene kadar ayağındaki bağı çözmemeğe yemin etmiştir.

Dinî hayat, Emevî şâirlerinin şiirlerindeki muhtevayı değiştirmekle kalmayıp aynı zamanda kasidelerinin konularını, taşıdığı düşünce ve hayal ufuklarını genişletip

¹⁶⁵ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 56-57.

¹⁶⁶ Fe'ûr, Divanu Ferezdak, s.399.

değiştirmiştir¹⁶⁷. Örneğin Ferezdak'ın Divanı'nda şeytanı hicveden bir kasidesine rastlıyoruz.

Şâir, şeytanı hicveden bu kasidesinde ruhundaki dinî duyguları aktarmaktadır. Bu kaside dinî duygu ve hislerinin bir ürünüdür. Şâir, ömrünün yetmiş yılını şeytanın göstermiş olduğu yolda yürümüş, fakat bu yolun kendisini Sahil-i Selamete götürmeyeceğinin farkına varınca bu yoldan geri dönmek zorunda kalmıştır.

Şâir, şeytanı hicveden bu kasidesinde, ilkönce bütün yaptıklarından pişmanlık duyup Allah'a sığınmakta, sonra da Kur'ân-ı Kerim'deki kıssalara istinaden şeytanın yalanlarını bir bir ortaya çıkarıp onun yolunu takip eden kavimlerin akibetlerinin nasıl hüsrân olduğunu Kur'ân'dan örnekler vererek şu şekilde dile getirmektedir:

- ۱- أَلَمْ تَرَنِي عَاهَدْتُ رَبِّي ، وِإِنِّي
لَبَيْنَ رِتَاجٍ قَائِمٌ وَ مَقَامٍ
- ۲- عَلَى قَسَمٍ لَا أَشْتُمُ الدَّهْرَ مُسْلِمًا
و لَا خَارِجًا مِنْ فِي سَوْءِ الْكَلَامِ
- ۳- أَلَمْ تَرَنِي وَ الشَّعْرُ أَصْبَحَ بَيْنَنَا
دُرُوءًا مِنَ الْإِسْلَامِ ذَاتِ حُومِ
- ۴- فَاصْبَحْتُ أَسْعَى فِي فَكَكَ قِلَادَةٍ
رَهِينَةٍ أَوْ زَارِ عِظَامِ
- ۵- أَطَعْتُكَ يَا إِبْلِيسَ سُبْعِينَ حُجَّةً
فَلَمَّا أَنْتَهَى شَيْبِي ، وَتَمَّ تَمَامِي
- ۶- فَرَزْتُ إِلَى رَبِّي ، وَ أَيْقَنْتُ أَنِّي
مُلَاقٍ لِإِيَّامِ الْمُنُونِ حِمَامِي
- ۷- يُبَشِّرُنِي أَنْ لَنْ أَمُوتَ ، وَ أَنَّهُ
سَيُخَلِّدُنِي فِي جَنَّةٍ وَ سَلَامِ
- ۸- وَ أَقْسَمْتُ يَا إِبْلِيسَ أَنْكَ نَاصِحٌ
لَهُ وَ لَهَا أَقْسَامٌ غَيْرُ إِتَامِ
- ۹- فَظَلَّ يُخَيِّطَانِ الْوَرَقَ عَلَيْهِمَا
بِأَيْدِيهِمَا مِنْ أَكْلِ شَرِّ طَعَامِ
- ۱۰- فَكَمْ مِنْ قَزْنٍ أَطَاعُوكَ أَصْبَحُوا
أَحَادِيثَ كَانُوا فِي ظِلَالِ غَمَامِ

¹⁶⁷ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Teccid, s. 62.

- 1- *Ka'be'nin kapısında durup Allah'a söz verdiğimi görmedin mi?*
- 2- *Ağzımdan kötü bir laf çıkmayacağı ve bir müslüman olarak da zamana sövmeyeceğime dair yeminim var.*
- 3- *İslâm'ın, benimle hiciv arasında yüce dağlar gibi bir sed oluşturduğunu görmez misin?*
- 4- *Büyük günahlara esir olmuş birisini kurtarmak için çaba sarfetmeğe başladım.*
- 5- *Ey iblis, saçlarım ağarıncaya dek yetmiş yıldır sana itaat ettim.*
- 6- *Ecelim yaklaştığında, ölümle karşılaşacağımı idrak ettiğimde Allah'uma iltica ettim.*
- 7- *Şeytan sonsuza dek salim bir şekilde beni cennette yaşatacağını ve ölmeyeceğimi müjdeliyor.*
- 8- *Ey iblis, sen, onlara (Hz. Adem ve Havva'ya) günahsız olarak nasihatta bulunacağına dair yemin ettin.*
- 9- *Allah'ın kendilerine haram kıldığı ağaçtan yedikleri için o ağacın yapraklarını kendilerine (sütre dikmeğe mecbur kaldılar.)*
- 10- *Nice kavimler bolluk ve bereket içindeyken sana itaat ettikleri için helak oldular.¹⁶⁸*

İslâmî tesirin Emevî şiirinin birçok alanında meydana getirdiği gelişmeler sonucu Arap Edebiyatında yeni bir çığır açılmıştır. Bu dönemde Arap-İslâm toplumunun değişen zevk ve ruhlarının ihtiyacını karşılayan yeni bir edebî mahsül ortaya çıkmıştır.

İslâmî tesirin çapkınlığıyla bilinen Ferezdak gibi bir şâirin şiirlerinin değişik alanlarda apaçık görülmesi ve Cerîr gibi takva sahibi olarak bilinen şâirlerin şiirlerinde daha derin ve daha kapsamlı olması gayet doğaldır. Ferezdak'ın hasmı olan Cerîr'in şiirlerinde dinî unsurların diğer unsurlardan daha çok olduğunu müşahede etmekteyiz. Bu da şâirin iffetli ve çok ince bir duyguya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Şâirin hicviyelerinde bile dinî unsurlar diğer unsurlardan daha çok ve daha geniş bir yer kaplamaktadır. Ayrıca gelecek konularda Cerîr'in medhiyelerini geniş bir şekilde incelediğimizde bu medhiyelerin kaynağının Kur'ân-ı Kerim olduğunu ve hatta hasmı

¹⁶⁸ Fe'ûr, Divanü Ferezdak, s. 539-540.

olan şâir **Ahtal**, hiristiyan dinine mensup olmasına rağmen kendisini İslâmî unsur ve ifadelerle hicvettiğini göreceğiz. Artık Emevî şâirleri hasımlarını hicvederken, memduhlarını da medhederken artı ve eksisiyle dinî sıfatlarla kıyas ederlerdi. Mesela şâir **Kusayr Azze**, halife Ömer b. Abdulaziz'i medhederken dünyanın geçici zevklerinden yüz çevirdiğini ve en büyük himmet ve arzusunun bakî olan firdevslerin semeresine nail olmanın en doğru düşünce olduğunu vurgulayarak bu gibi İslâmî düşünceler doğrultusunda hareket ettiği için memduhunu şöyle yüceltip medheder:

۱- تَمَوْضُ أَحْيَانًا بَعِينٍ مُرَضِيَةٍ
وَتَبْسِيمٌ نَ مِثْلِ الْجَمَانِ الْمُنْظَمِ
۲- فَأَعْرَضَتْ عَنْهَا مُشْمُذًا كَانَمَا
سَقَّتْكَ مَدُوفًا مِنْ سِمَامٍ غُلْقَمِ
۳- تَرَكْتَ الَّذِي يُفْنِي وِ إِنْ كَانَ مُونِقًا
وَ آثَرَتْ مَا يُبْقِي بِرَأْيِ مُصَمِّمِ

- 1- Dünya, senden razı olmuş bir gözle ve dizilmiş mercanlar gibi gülümsemektedir.
- 2- Alkam denilen acı bir otlar yoğrulmuş bir zehiri sanki içmiş gibi tiksinierek dünyadan yüz çevirdin.
- 3- Fani olan bir şeyi güzel görüldüğü bir halde bakî olana tercih etmedin¹⁶⁹.

Şâirin bu medhiyesinde dikkat çeken önemli hususlardan birisi de memduhunu cömertlik ve şecaat gibi klasik ifadeler yerine ihlâs, takvâ ve zühd gibi dinî kavram ve ifadeleri kullanmasıdır.

Emevî halifeleri ve valileri şâirlerden kendilerini dinî ifadeler çerçevesinde medhettirmelerini istemişlerdir. Bunun nedeninin bu dönemde baş gösteren siyasî ve mezhep kavgalarından kaynaklanıyor olmasıdır. Şâir **Kays er-Rukayyât**, Irak valisi olan Mus'ab b. Zübeyr'i medhederken "Allah'ın nurundan bir nur parçası olduğunu" nitelendirmesi Mus'ab'ın hoşuna gider ve gülümser:

۱- إِنَّمَا مُصْعَبٌ شِهَابٌ مِنَ اللَّهِ
تَجَلَّتْ عَنْ وَجْهِهِ الظُّلُمَاءُ

¹⁶⁹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Teccid, s. 63-64.

٢- مُلْكُهُ مُلْكُ قُوَّةٍ لَيْسَ فِيهِ
جَبْرُوتٌ و لا بِهِ كِبْرِيَاءُ
٣- يَتَّقِي اللَّهَ فِي الْأُمُورِ وَقَدْ
أَفْلَحَ مَنْ كَانَ هَمَّهُ الْإِتْقَانُ

- 1- Şüphesiz ki Mus'ab Allah tarafından bir murdur. Zira önündeki karanlıklar (siyasî kargaşalar) zail olmuştur.
- 2- Onun hakimiyeti kuvvetin hakimiyetidir ve ayrıca hakimiyetinde de ne zorbalık ne de kibir vardır.
- 3- Bütün işlerde Allah'tan sakınır. Zira gayesi takva olan kimse kurtuluşa erer.¹⁷⁰

Bu dönemin şâirlerinin halife ve valileri dinî vasıflarla medhmetlerinin bir başka nedeni de memduhlarını dinî hasletlere teşvik etmek idi. Mesela şâir, bir halifeyi mütevazi, adil ve takva sahibi gibi dinî sıfatlarla nitelendirdiği zaman o halife bu iyi sıfatları uygulamak zorunda kalıyordu. Dolayısıyla kaynağı dinî kaynak olan bütün medhiyelerin eğitici ve öğretici özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Hicviyelerde ise medhiyelerin tam aksine bir insanın dinî hasletlerinin eksikliği zikredilip ayıplanırdı.

Sahra şâiri olarak nitelendirilen şâirlerin şiirlerini incelediğimizde bu şâirlerin şiirlerinde dinî hayatın tesiri açık bir şekilde görülür. Örneğin şâir et-Tırmah¹⁷¹, hasmı olan Temîm kabilesini hicvederken bedevî hayatın bir parçası olan su ve mer'a gibi ifadeleri dinî bir atmosfer sokarak onları şöyle hicveder:

١- لَوْ كَانَ وَرْدُ تَمِيمٍ ثُمَّ قِيلَ لَهَا
حَوْضُ الرَّسُولِ عَلَيْهِ الْأَزْدُ لَمْ تَرُدْ
٢- أَوْ أَنْزَلَ اللَّهُ وَحْيًا أَنْ يُعَذِّبَهَا
إِنْ لَمْ تَعُدْ لِقِتَالِ الْأَزْدِ لَمْ تَعُدْ

¹⁷⁰ Şevki Dayf, a.g.e., s. 64-65.

¹⁷¹ Tırmah b. Hakim b. Mefrî b. Kays b. Cahder b. Sa'lebe b. Abdî b. Mâlik b. Amru b. Rabiâ b. Cervel b. Suale b. Amr b. Ğavs et-Taî, Şam'da doğup orada büyümüştür. Kufe'de asker iken Havariciler grubuna katılmış ve onlara rakip olan karşıt gruplarla savaşmıştır. Şiirlerinin geneli hicvi türündedir. Çiçek hastalığına yakalanıp h.105 /m. 723 yılında Kufe'de vefat etmiştir. (Bkz. K. Brockmann, Tarihu'l-Edebi'l-Arabî, I, 244; İbn Asker Sıkat ed-Din Eb'ül-Kasım Ali b. el-Hasan b. Hibetullah eş-Şafîi, Tehzibu Tarihu Dımaşk, Beyrut 1987, VII, 55-56; el-İsfehânî, el-Eğânî, XII, 43.)

1- Temîm kabilesi hayvanlarına su vermek için pınara geldiklerinde bu pınarın peygamber pınarı (kutsal bir pınar) olduğunu ve bu pınarın başında Ezd kabilesi olduğu söylenince korkudan yanaşmazlar.

2- Zira Allah tarafından Temîm kabilesine Ezd kabilesiyle savaşması için vahiy bile inse Allah'ın azabına razı olur. Ezd kabilesiyle savaşmaya cesaret edemezlerdi.

Şüphesiz ki Emevî şâirleri, bu dönemde yayılan vaizlerin ve zahid insanların hikmetli, veciz sözlerinden etkilenmişlerdir. Bu etki, şâirlerin dinle olan uzak ve yakınlık derecesine göre şiirlerine yansımıştır. Ayrıca bu dönemin kasidelerinin iftitahlarında "Atlâl" yurt kalıntıları vasfının yerine, Allah'a hamd ve sena getirerek başlamanın yaygınlaştığını görüyoruz. Örneğin şâir el-Accâc¹⁷² yer ve göğün yaratılışı ve kıyameti tasvir eden beyitlerle kasidesinin iftitahını yapardı¹⁷³.

Bu dönemin sahra şâiri olarak nitelendirilen şâir Zu'r Rumma'nın medhiyelerinde zühd şâirlerinin şiirlerine benzeyen Allah'a yalvarmak, yakarmak ve dua tarzında beyitler görülmektedir.

۱- يَا رَبِّ قَدْ أَشْرَفْتُ نَفْسِي وَقَدْ عَلِمْتُ
عِلْمًا يَقِينًا لَقَدْ أَخَصَيْتُ آثَارِي
۲- يَا مُخْرِجَ الرُّوحِ مِنْ جِسْمٍ إِذَا أُخْضِرْتُ
وَفَارِجِ الْكَرْبِ زَحْزَحْنِي عَنِ النَّارِ

1- Ey Rabbim! Ecel yaklaştı ve dünyada yaptıklarımı yazdığımı yakinen bildim.

2- Ey ruhu cesedimden çıkaran ve sıkıntıları gideren Allah'ım! Ölüm geldiği zaman beni ateşten(azabdan) uzaklaştır.

Buradan da anlaşılmaktadır ki Emevî şiiri üslup, düşünce mana ve ifade alanında dinî hayatın tesiriyle beraber gelişmiştir¹⁷⁴.

¹⁷² El-Accâc b. Abdullah b. Rub'a b. Mâlik b. Sa'd b. Zeyd Mennet b. Temîm. Sık sık el-Velid b. Abdülmelik'in yanına gidip onu medhederdi. h.97/m.715 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Brocklmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, I, 226; İbn Asker, *Tezhibu Tarihu Dımaşk*, VII, 397.)

¹⁷³ Şevki Dayf, *et-Tetavvur ve't-Teccid*, s. 64 vd.

¹⁷⁴ et-Tebrizi, *Divanu Zu'r-Rumma*, s.632.

II. BÖLÜM

A- EMEVÎ DÖNEMİNİN MEDİH VE HİCİV ŞÂİRLERİ

1- FEREZDAK

a) Hayatı

H.20/M.641 yılında Basra'da asil ve köklü bir ailede dünyaya gelen Ferezdak'ın asıl adı Ebû Firâs b. Gâlib b. Sa'saâ ed- Dârimî'dir¹⁷⁵. Yüzü ve alt dudağı somuna benzediği için kendisine "Ferezdak" ismi verilmiştir¹⁷⁶. Cerîr ile aynı kabileden olup Temîm'lidir.

Ferezdak, ailesinin şeref ve cömertliğiyle, kabilesinin zenginliği içinde büyümüş, edebiyat ve fesahat topluluklarına katılmıştır. Babası ona şiir rivayet etmiş ve kaside öğretmiştir.

Babasıyla bir müddet çölde kalarak orada bedvîlerin dilini ve karakterlerini öğrendi.¹⁷⁷ Küçük yaşta iken şiir söylemeğe başladı. Cemel vakiasından sonra babası onu Hz. Ali'nin yanına götürdü. Hz. Ali, babasına; "Ona Kur'ân'ı öğret. Zira bu, onun için daha hayırlıdır." der. Bu söz, Ferezdak'ın zihninde büyük bir etki yapar ve ayağını bir iple bağlayarak Kur'ân'ı ezberlemeden bu bağı çözmeyeceğine dair kendi kendine yemin ederek bu yemininin gereğini yerine getirdi.¹⁷⁸

Ferezdak, sert tabiatlı ve kötü ahlaklı biri olmasından dolayı halk kendisinden nefret ederdi. Kavminin fertlerini hicvettiğinde onu babasına şikayet ederlerdi. Muaviye'nin hilafetinin ilk döneminde babası vefat etti. Ferezdak, ona mersiyeler düzüp ağıt yaktı. Daha sonra Benî Nehşel'i hicvettiğinden dolayı Irak valisi olan Ziyad b. Ebî Süfyan'ın gazabından dolayı Kufe'ye ve oradan da Medine valisi olan Said b. el-Âs'a iltica etti. Said b. el-Âs, Medine valiliğinden azledilince onun yerine Mervân b. el-Hakem Medine valiliğine atandı. Ferezdak ta, Mervân'ı daha önce hicvettiği ve Medine kızlarıyla teğazzül ettiği için onu Medine'den kovdu. Ziyad'ın ölümü üzerine tekrar Irak'a döndü¹⁷⁹.

¹⁷⁵ K. Brockmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, I, 209.

¹⁷⁶ el-İsfehânî, *el-Eğânî*, XXI, 278.

¹⁷⁷ Zeydân, *Tarih Adabi'l-Lüğa*, I, 256.

¹⁷⁸ el-İsfehânî, *a.g.e.*, XXI, 286.

¹⁷⁹ K. Brockmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, I, 209.

Ferezdak, Peygamber ailesine tapar derecede saygı gösterirdi. Müslüman olmakla beraber dinî vecibelerine karşı ilgisiz kalmıştı. Kötülük ve sapıklık içindeki hayatının şeytani bir hayat olduğunu anlamış ve şeytani hicvetmeğe başlamış, tevbe etmeğe gayret gösteren şâirin ömrünün sonlarına doğru tam dönüş içinde olduğu görülmüştür. Yaptıkları kötülüklerden vicdan azabı duyarak rabbine sığınmış ve hayatında hiç bir müslümanı hicvetmeyeceğine dair yemin etmiştir¹⁸⁰.

Ferezdak muhtemelen h.114 yılında akciğer kanserinden ölmüştür. Basra'da Temîm kabilesinin mezarlığına gömülmüştür¹⁸¹.

b) Edebî Kişiliği

Ferezdak, fesahat ve belâğatlı lisanıyla şiirinin kuvvetliliği, kasidelerindeki derin tesir ve fahırdaki ustalığıyla temayüz etmiş bir şâirdir.

Ayrıca şiirlerinde garip söz ve kelimelere de çok yer vermiştir. Cahiliyeye Ahtal ve Cerîrden, daha yakın olan şâirdir. Ailesinin soyu ve cömertliğiyle övünmüş ve atalarının iyi işlerini anlata anlata bitirememiştir. Arap günlerini ve neseplerini çok geniş bir şekilde araştırmış ve şiirlerinde konu edinmiştir. Bu yüzden ravîlerin ve nahivcilerin hoşuna gitmiş ve hakkında şöyle demişlerdir: "Ferezdak'ın şiiri olmasaydı Arapçanın üçte biri kaybolurdu." Şiirlerinde kullandığı sefiplik, müstehcen ifade ve ibârelerle kendisini muasırlarından ayırmıştır.¹⁸² Onun göze çarpan en önemli özelliği arzu ve şehvetine olan düşkünlüğüdür.

Arap Edebiyatında edepsizce hikayelerin kahramanı olarak daha sonra Ebû Nüvâs'ın oynayacağı role benzer bir rol oynamıştır.

Araplar arasında ayıp sayılan kusurları çekinmeden işlerdi ve başkalarının beğenisini kazanmak için bunun gibi müstehcen şiirleri okumaktan asla vazgeçmez aksine son derece büyük bir zevk duyardı. Şâir, bu türden şiirlere ağırlık verdiği için dolayı geniş kelime hazinesine sahip olmuştur.

Kendisinden sonra gelen dil bilimcileri geniş ve zengin kelime hazinesine sahip olduğundan dolayı kendisini takdir etmişlerdir¹⁸³.

¹⁸⁰ el-İsfehâni, el-Eğâni, XXI, 308.

¹⁸¹ A. Schaade, "Ferezdak", İ.A. İstanbul, (?), s. 557.

¹⁸² Zeydân, Tarih Adabi'l-Lüğa, I, 257; el-İskenderî, (heyet), el-Mufassal, s.154-155.

¹⁸³ Fe'ûr, Divanu Ferezdak, s.8 vd.

Ferezdak'ın Divanı, en-Nabiğa, Urva, Hâşim ve Alkama gibi şâirlerin divanları ile bir arada Mısırdaki basılmıştır. Paris, İstanbul, Münih, Berlin ve Londra gibi şehirlerde baskıları yapılmıştır. Bunun dışında Ferezdak'ın divanını Muhammed es-Savî şerhetmiştir. Bu şerh, m. 1936'da Kahire'de basılmıştır¹⁸⁴.

c) Medih Şiirlerinden Örnekler:

1- Ailesi ve kabilesiyle övünmesi:

Ferezdak, Temîm kabilesine mensuptu. Bu kabile büyük olduğu için Arap yarımadasının doğusunu işgal ettiği gibi güneyden Bahreyn ve Yemame (Necd), kuzeyinden Fırat'a kadar uzanan birçok boyları vardı.

Cahiliye döneminde Temîm kabilesinin birkaç neferi hıristiyan dinine mensup diğerlerinin tümü putperest idi. Ferezdak'ın dedesi Sa'saâ da hıristiyan dinine mensup olan birkaç neferden biriydi. Kabileler arasında cömertliğiyle tanınan bir insandı. Ayrıca putperest Araplar, kızlarını diri diri toprağa gömdükleri için onları mal karşılığında kurtaran bir insandır.¹⁸⁵ Hatta günün birinde kavmine mensup bir adamın yanından geçerken bir çukur kazdığını ve yanında da hanımının oturup ağladığını görünce onlara dönüp hanımına niçin ağladığını sordu. Kadın da kocasının kızını gömeceğini söyledi. Kocasına dönerek bunu niçin yaptığını sordu. Şa'saâ, bu durum üzerine kendisine kızını gömmemek şartıyla yavrularıyla birlikte iki sağmal deve verdi.

Hatta İslâmîyetten önce üçyüz veya dört yüz kızı toprağa diri diri gömülmeden mal karşılığında kurtardığı rivayet edilir. Bu sebeple "kızları dirilten" lakabıyla ismlendirilmiştir.¹⁸⁶ Ferezdak, medhiyelerinde sık sık bu konuyu şu şekilde dile getirir:

١- أَبِي أَحَدُ الْفَيْثَيْنِ صَعَصَعَةُ الَّذِي
مَتَى تُخَلِّفُ الْجَوَزَاءُ وَالنَّجْمُ يُمَطِّرُ
٢- أَجَارَ بَنَاتِ الْوَابِدَيْنِ وَمَنْ يُجْرُ
عَلَى الْفَقْرِ يَعْلَمُ أَنَّهُ غَيْرُ مُخْفَرٍ

1- Babam Sa'saâ cömert insanlardan birisidir. Ne zaman ki ikizler burcu yağmur yağmayacağına işaret ederse kendisi yağmur yağdırır.

¹⁸⁴ K. Brocklmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, I, 213-214; Zeydân, *Tarih Adabi'l-Lüğa*, I, 257.

¹⁸⁵ Şevki Dayf, *et-Tetavvur ve't-Tecdid*, s. 142-143.

¹⁸⁶ el-İsfehânî, *el-Eğânî*, XXI, 279.

2- O, kızları diri diri toprağa gömülmekten kurtardı. Zira her kim fakir olduğu halde (bu kızları) diri diri gömülmekten kurtarırsa vebalden kurtulur¹⁸⁷.

Ferezdak'ın babası Gâlip te babası gibiydi. O da Temîm kabilesinin ileri gelenlerinden, şan ve şeref sahibi bir kişiydi. İslâmî dönemde aşırı derecede cömertliğiyle bilinen bir insandır. Şu iki hadise onun ne kadar cömert bir insan olduğunun güzel bir göstergesidir. Birinci hadise şuydu: Kelb kabilesinden üç şahıs Temîm kabilesinden birkaç kişiye Arapların içinde en cömert insanların kimler olduğunu sormak üzere iddiaya girdiler. Sordukları şahısların tümü Ömer b. es-Süleyt eş-Şeybânî, Tulba b. Kays b. Asım el-Minkarî ve Ferezdak'ın babası Gâlip b. Sa'saâ olduğunu söylediler.

Daha sonra bu şahısların yanına gidilip her birisinden yüz sağmal deve istenilecekti. İlkönce Ömer b. es-Süleyt'in yanına gidip yüz sağmal deve istediler. Ömer b. es-Süleyt, onlara; "Kimsiniz ve nereden geldiniz?" diye sorunca kendisinden ayrılıp Tulba b. Kays'ın yanına gittiler. Ondand kendilerine yüz sağmal deve vermesini istediler. O da; "Kimsiniz ve nereden geldiniz?" diye sorunca yanından ayrılıp Gâlip b. Sa'saâ'nın yanına gittiler. Ondand yüz sağmal deve istediler. Ama Gâlip kendilerine; "Kimsiniz ve nereden geldiniz?" diye sormaksızın kendilerine yüz sağmal deveyi verdi. Onlar da bu develeri bir geceliğine götürüp tekrar kendisine iade ettiler.¹⁸⁸ Ferezdak, medhiyelerinde zaman zaman bu hadiseyi dile getirerek şöyle övünürdü:

۱- وَإِذَا نَحَّيْتُ كَلْبًا عَلَى النَّاسِ أَيُّهُمْ
أَحَقُّ بِتَاجِ الْمَاجِدِ الْمُتَكْرِمِ
۲- عَلَى نَفَرٍ هُمْ مِنْ نِزَارٍ ذُو أَبَةٍ
وَ أَهْلُ الْجَرَاثِيمِ الَّتِي لَمْ تُهْدَمْ
۳- فَلَمْ يَجُلْ عَنْ أَحْسَابِهِمْ غَيْرُ غَالِبٍ
جَرَى بَعْنَانِي كُلِّ أْبُلُجٍ خَضِرِمِ

1- Kelb kabilesi cömertlik ve fazilet tacının kime layık olduğunu insanlara sorunca;

2- Şüphesiz ki, "meyva" ağacının toprağını oluşturan (keremin ehli olan) birkaç nizar neferi bu tacın ehlinin kendileri olduğunu söyleceklerdir.

¹⁸⁷ Fe'ûr, Divanu Ferezdak, s. 329.

¹⁸⁸ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 143.

3- Gâlib'den başka herkes neseblerini ve kim olduklarını sordu. Zira o, devamlı keremin yularını çekendir¹⁸⁹.

İkinci hadise ise, Benî Yerbu' ve Benî Dârim kabilelerinin kurak bir yıl geçirerek Benî Kilâb diyarına göç etmeleridir.

Ferezdak'ın babası Gâlib, bu kabilelerin hemen civarlarında konakladıklarını öğrenince hemen bir deve kesip onları davet etti. Süheym b. Vasil el-Yerbu'de Gâlib'in bir deve kestiğini ve komşularını davet ettiğini öğrenince kendisi de bir deve kesip onları davet etti.

Halk, Gâlib'e Süheym'in kendisiyle boy ölçüştüğünü söyledi. Kendisi de bunun mümkün olmayacağını, fakat onun da cömert bir insan olduğunu söyledi. Gâlib, Süheym'in kendisiyle boy ölçüşüp ölçüşmediğini öğrenmek için iki deve kesti. Süheym de iki deve kesti. Gâlib bu defa on deve kesti. Süheym de on deve kesti. Gâlib, Süheym'in kendisiyle boy ölçüştüğünü öğrenince bu defa bütün develerini kesti. Kestiği develerin sayısının yüz ve dört yüz olduğu rivayet edilmektedir¹⁹⁰.

Ferezdak şiirlerinde devamlı bu olayı dile getirerek övünürdü. Ferezdak'ın ayrıca dayısı el-A'lâ b. Kurza da şâirdi. Dolayısıyla şiirlerinde zaman zaman dayısıyla övündüğünü görüyoruz.

Ferezdak, aristokratik bir ailede yetişmiş bir şâirdir. Bu yüzden medhiyelerinde devamlı ailesi ve kabilesiyle övünürdü.¹⁹¹

2- Kays ve Yemenli vali ve idarecileri medhediş tarzı

Ferezdak'ın divanındaki en önemli özellik, medhettiğini hicveden ve hicvettiğini de medheden bir şâir olmasıydı. Bu da Kays ve Yemen kabileleri ile Temîm kabilesinin arasındaki husumetten kaynaklanmaktaydı. Örneğin Yemen kabilesinden olan Yezid b. el-Muhelleb ve Halid el-Kasrî gibi şahıslar Irak valiliklerine atanınca bunları medhetmiştir.¹⁹² Halid el-Kasrî'yi bir kasidesinde şöyle medhetmiştir:

١- وَ مَا الشَّمْسُ ضَوْءُ الْمَشْرِقَيْنِ إِذَا بَدَتْ
و لَكِنَّ ضَوْءَ الْمَشْرِقَيْنِ بِخَالِدِ
٢- أَلَمْ تَرَ كَفِّي خَالِدٍ قَدْ أَدْرَأْتَا
عَلَى النَّاسِ رِزْقًا مِنْ كَثِيرِ الرُّوْافِدِ

¹⁸⁹ Fe'ûr, Divanu Ferezdak, s. 529.

¹⁹⁰ İbn Hallikân, Vefayatu'l-A'yan, VI, 86.

¹⁹¹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 144

¹⁹² Şevki Dayf, a.g.e., s. 145.

- 1- Doğu ve batı başladıysa, güneşin ziyasıyla değil, Halid'in nuruyla aydınlanmaktadır.
- 2- Halid'in avuçlarının birçok yönden insanlara akan bereket nehirleri olduğunu görmüyor musun?¹⁹³

Halid el-Kasrî görevinden hemen azledilince Ferezdak, onu acı bir dil ile şöyle hicvetmiştir:

١- أَلَا قَطَعَ الرَّحْمَنُ ظَهْرَ مَطِيَّةٍ
أَتَتْنَا تَمَطَّى مِنْ دِمَشْقٍ بِخَالِدٍ
٢- كَيْفَ يَوْمَ الْمُسْلِمِينَ وَ أُمَّهُ
تَدِينُ بَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِوَاحِدٍ

- 1- Rahman olan Allah, Dimaşk'tan Halid'i bize getiren bineğinin sırtını ikiye ayırsın.
- 2- Allah'ın bir olduğuna inanmayan bir ananın oğlu nasıl olur da müslümanlara önder olur?¹⁹⁴

Ferezdak, Haccâc'ı bile vali iken medhetmiş görevinden azledilir edilmez de hicvetmiştir. Burada Ferezdak'ın Yemen ve Kays kabilelerine mensup olan valileri samimi bir şekilde medhetmediğini görüyoruz. Bu da şâirin bu medhiyelerinde iki yüzlü bir insan olduğunu gösterir. Bu medhiyelerdeki nifak olayını cahiliye şâirlerinin medhiyelerinde görmemiz mümkün değildir. Zira cahiliyedeki kabileler belli bir hükümdarlığın idaresi altında olmadıklarından şiirlerinde ikiyüzlülüğü görmemekteyiz¹⁹⁵.

Ferezdak'ın, Irak valilerini özellikle de Kays ve Yemen kabilelerine mensup valileri ve devletin üst düzey yöneticilerini samimi bir şekilde medhetmediğini ifade etmiştik. Fakat şâir Haccâc'ın ölümünden sonra günün birinde Mekke'ye gidip orada Abdülmelik'i medheden şu kasideyi okumuştı:

١- وَ كَمْ أَطَلَقْتَ كَفَاكَ مِنْ غُلِّ بَانِسٍ
وَ مِنْ عُقْدَةٍ مَا كَانَ يُرْجَى انْحِلَالُهَا

¹⁹³ el-İsfehânî, el-Eğânî, XXI, 316.

¹⁹⁴ Fe'ûr, Divanu Ferezdak, s. 122.

¹⁹⁵ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Teccid, s. 145-146.

٢- كَثِيرًا مِنَ الْأَيْدِي الَّتِي قَدْ كُتِفَتْ
فُكِّتَ وَاَعْنَاقًا عَلَيْهَا غِلَالُهَا
٣- وَأَنْتُمْ لِهَذَا الدِّينِ كَالْقِبْلَةِ الَّتِي
بِهَا إِنْ يَضِلَّ النَّاسُ يَهْدِي ضَلَالُهَا

1- Nice zayıf ve güçsüz insanlara yardım ettin. Çözülmesi umulmayan nice kördüğümüleri çözdün.

2- Nice bilekleri kelepçelerden, nice boyunları da prangalardan kurtardın.

3- Nasıl ki delalete düşen insanlar kibleye yönelip hidayete eriyorlarsa siz de bu dinin kiblesi gibisiniz¹⁹⁶.

Şâir, bu kasidesini okuduktan sonra etrafında bir seyirci kitlesine yönelip "Ey cemaat, Süleyman b. Abdülmelik'in hakkında söylediklerimin hepsi doğrudur. İsterseniz söylediklerimin tümünü ondan sorabilirsiniz. Allah'a yemin ederim ki hiç yalan söylemedim." der.¹⁹⁷ Ferezdak'ın bu sözünün ne derece inandırıcı olup olmadığını bilemiyoruz. Fakat o, karakersiz, fasık kişiliğiyle bilinen bir şâirdi. Nitekim medhiye kasidelerinin bazılarında bu sözünün doğru olmadığını gösteriyor.

3- Medine Valisini medhetmesi

Ferezdak'ın samimiyetsiz, cansız, gevşek, içinde ruh bulunmayan medhiyelerinin yanısıra çok samimane ve harikulade medhiyeleri de vardır. Örneğin Ferezdak, Benî Fukeymi'yi hicvettiği zaman Benî Fukeym, kendisini Ziyad b. Ebihi'ye şikayet etti. Bu şikayet üzerine Ziyad, Ferezdak'ı cezalandırmak için yanına çağırdı. Ferezdak, korkusundan dolayı cesaret edip Ziyad'ın yanına gidemedi. Çöle doğru kaçarak Bekir b. Vâil kabilesine sığındı. Daha sonra Medine'ye Said b. el-As'ın yanına gitmek istedi. Said b. el-As da o sırada Muaviye'nin Medine valisiydi. Bekir b. Vâil kabilesinin yardımıyla Ferezdak, Medine'ye gitti ve Said b. el-As'dan kendisini himaye etmesini istedi. Said b. el-As da onu kendi himayesi altına alacağına, onun can güvenliğini sağlayacağına söz verince Ferezdak, onu şu güzel kasideyle medhetti¹⁹⁸:

١- فَقَالَ لِي الَّذِي يَعْنِيهِ شَأْنِي
نَمِصِيكَةَ قَوْلِهِ سِرًّا ، وَقَالَ

¹⁹⁶ Fe'ûr, Divanu Ferezdak, s. 428.

¹⁹⁷ el-İsfehâni, el-Eğâni, XXI, 312.

¹⁹⁸ Geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, el-Kamil Fi't-Tarih, s.321.

- ٢- عَلَيْنِكَ بَنِي أُمَيَّةَ فَاسْتَجِرْهُمْ
وَأَخَذَ مِنْهُمْ لِمَا تَخْشَى حَبَالًا
- ٣- فَإِنَّ بَنِي أُمَيَّةَ فِي قُرَيْشٍ
بَنُوا لِبَيْتِهِمْ عَمَدًا طَوَالًا
- ٤- بَنِي عَمِّ الرَّسُولِ وَرَهْطِ عَمْرٍو
وَأَعْمَانِ الَّذِينَ عَلَوْا فَعَالًا
- ٥- قِيَامًا يَنْظُرُونَ إِلَى سَعِيدٍ
كَانَهُمْ يَرَوْنَ بِهِ هِلَالًا

- 1- Benim durumumla ilgilenen kişi bana gizlice bir nasihatta bulunarak şöyle dedi:
- 2- Benî Ümeyye'ye sığın ve kendilerinden korktuğun kişilere karşı da (Benî Ümeyye'den) yardım ve kuvvet talebinde bulun.
- 3- Zira Benî Ümeyye, Kureyş kabilesi içinde şeref ve keremi yüce olan bir yere sahiptir.
- 4- Zira Benî Ümeyye, Resulullah (s.a.v.)'in amcasının evlatlarıdır. Ayrıca makamı yüce olan Amru b. el-As ve Osman'ın cemaatındandırlar.
- 5- Yüzünde bir hilal görür gibi hiç usanmadan devamlı Said'e bakarlardı.¹⁹⁹

Ferezdak, Ziyad ölünceye kadar bazen Medine'de bazen de Mekke'de ikamet ederdi.²⁰⁰

4- Zeyn'ül-Abidin (Ali b. el-Hüseyin)'i medhetmesi

Ferezdak'ın, Hz. Ali yanlısı olduğunu daha önce ifade etmiştik. Zeyn'ül-Abidin'i medheden bir kasidesinde, şâirin Hz. Ali ailesine karşı duyduğu sevgiyi siyasî baskı ve korkulara rağmen açık bir dille ifade etmektedir

Ferezdak, yaklaşık yetmiş yaşlarında iken Hacc'a gitti. Ferezdak'ın Hacc'a gittiği yıl, halife Hişâm b. Abdulmelik te Hacca gitmişti. Hacc tavafı esnasında Hişâm b. Abdulmelik, Hacerü'l-Esved'e yaklaşp onu öpmek istedi. Fakat kalabalıktan dolayı bir türlü Hacerü'l-Esved'i öpme fırsatı bulamadı. Hişâm yorulunca bir sandalyenin üzerine

¹⁹⁹ Fe'ûr, Divanu Ferezdak, s. 423-424.

²⁰⁰ İbnü'l-Esîr, el-Kâmilü Fi't-Tarih, III, 322.

oturdu ve tavaf eden hacıları seyretmeye başladı. Şâm'dan gelen bir halk topluluğu etrafını sarmış onunla sohbet ediyorlardı. O sırada Zeynü'l-Abidin Ali b. el-Hüseyin de (ö.h.94/m.712) Ka'be'yi tavaf ediyordu. Hacerü'l-Esved'e yaklaşıp onu öpmek isteyince orada bulunan kalabalık, bir kenara çekilip ona yol verdi. Hişâm'ın etrafındaki insanlardan birisi, tavaf yapan insanların tümü Zeynü'l-Abidin'e yol verince Hişâm b. Abdulmelik'ten bu adamın kim olduğunu sordu. Hişâm da, Şâm bölgesi ahalisi kendisine biat ederler korkusuyla bu adamı tanımadığını söyledi. Aralarında bulunan Ferezdak, ayağa kalkıp bu adamı tanıdığını söyleyerek²⁰¹ şu meşhur medhiyesini irticalen okumaya başladı:

- ۱- هَذَا الَّذِي تَعْرِفُ الْبَطْحَاءُ وَطَابَتْهُ
وَالْبَيْتُ يَعْرِفُهُ وَالْحِلُّ وَالْحَرَمُ
- ۲- هَذَا ابْنُ خَيْرِ عِبَادِ اللَّهِ كُلِّهِمْ
هَذَا التَّقِيُّ النَّقِيُّ الطَّاهِرُ الْعَلَمُ
- ۳- هَذَا ابْنُ فَاطِمَةَ إِنْ كُنْتَ جَاهِلَهُ
بِجَدِّهِ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ قَدْ حَتَمُوا
- ۴- وَ لَيْسَ قَوْلِكَ: مَنْ هَذَا بِضَائِرِهِ،
الْعُرْبُ تَعْرِفُ مَنْ أَنْكَرَتْ وَالْعَجَمُ
- ۵- كَلَّمْنَا يَدَيْهِ غِيَاثٌ عَمَّ نَفَعُهُمَا،
يُسْتَوْكِفَانِ ، وَ لَا يَعْرِهُمَا عَدَمُ
- ۶- مُقَدَّمٌ بَعْدَ ذِكْرِ اللَّهِ ذِكْرُهُمْ
فِي كُلِّ بَدْءٍ وَ مَخْتَوْمٌ بِهِ الْكَلِمُ
- ۷- إِنْ عَدَّ أَهْلُ التَّقِيِّ كَانُوا أُيَمَّتَهُمْ
أَوْ قِيلَ مَنْ خَيْرُ أَهْلِ الْأَرْضِ ؟ « قِيلَ: هُمْ
- ۸- يُسْتَدَقُّ الشَّرُّ وَالْبَلْوَى بِحُبِّهِمْ
وَ يُسْتَرَبُّ بِهِ الْإِحْسَانُ وَالنَّعَمُ

1- Bu öyle bir kişi ki (Zeynü'l-Abidin) bastığı yerler, Beytullah, konakladığı yerde bütün bunlar kendisini tanır.

2- Bu öyle bir zat ki Allah kullarının en hayırlısının evladıdır. Bu, takva sahibi, soylu, saf, pak ve sembolleşmiş bir zattır.

²⁰¹ Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s. 273; el-İsfehâni, el-Eğâni, XXI, 378.

- 3- *Eğer bunu tanımakta cahil isen bu, Fatıma'nın oğlu ve onun cediti Peygamberlerin somuncusu olan Resulullah'ın torumudur.*
- 4- *"Bu kimdir?" demen onun deęerini dūřurmez. Zira, "tanımıyorum" dediđin bu zatı Araplar da Acemler de tanır.*
- 5- *İki eli de cömerttir. Bütün ihtiyaç sahiplerine devamlı yardım elini uzatır.*
- 6- *Her sōzün başlangıcı ve sonunda Allah'ın zikrinden sonra kendileri zikredilir.²⁰²*
- 7- *Takva sahipleri zikredildiğinde şüphesiz ki bu takva sahiplerinin imamları (öncüleri) olacaklardır ve yine de yeryüzünde en hayırlı insanların kimler olduğu sorulduğunda da şüphesiz ki onların oldukları söylenecektir.*
- 8- *Nimet ve ihsanlar onların sevgisiyle çoğalır, bela ve şerler de onları sevmekle defedilir²⁰³.*

Hişâm, Ferezdak'ın bu kasidesi üzerine hiddetlenerek kendisini Mekke ile Medine arasında bir yere hapsettirdi. Ferezdak, Hişâm'dan beklemediği bu ceza üzerine kendisini şöyle hicvetti:

١- يُقَلِّبُ رَأْسًا لَمْ يَكُنْ رَأْسَ سَيِّدٍ
و عَيْنًا لَهُ حَوْلَاءَ بَادٍ عُيُوبَهَا

- 1- *Her taraftan ayıbı görünen, şaş gözüyle seyyid (halife) kafası olmayan bir kafayı dönderiyor²⁰⁴.*

Daha sonra Ferezdak, Hişâm'dan af dilemek amacıyla şu medhiyeyi nazmetti:

١- دَعَوْتُ أَمِينَ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ دَعْوَةً
٢- فَيَا خَيْرَ أَهْلِ الْأَرْضِ! إِنَّكَ لَو تَرَى
٣- إِذَا لَرَجَوْتُ الْعَفْوَ مِنْكَ وَرَحْمَةً
٤- هِشَامَ ابْنَ خَيْرِ النَّاسِ، إِلَّا مُحَمَّدًا
لِيَفْرِجَ عَن سَأْتِي، خَيْرَ الْخَلَائِفِ
بِسَأْتِي آتَارَ الْقِيُودِ النَّوَاسِفِ
وَعَدَلَ إِمَامًا بِالرَّعِيَّةِ رَائِفِ
وَأَصْحَابَهُ، إِنِّي لَكُمْ لَمْ أَقَارِفِ

²⁰² Her müslüman namazda ilkönce Allah'ı daha sonra da Resulullah'ı Zikreder.

²⁰³ Fe'ür, *Divanu Ferezdak*, s. 511 vd; el-İsfehâni, el-Eġâni, XXI, 378 vd; İbn Hallikân, *Vefayatu'l-A'yân*, VI, 95-96.

²⁰⁴ el-İsfehâni, el-Eġâni, XXI, 380.

- 1- *Allah'ın yeryüzündeki en hayırlı halifesine, ayaklarımın bağını çözsün (Beni serbest bıraksın) diye yalvardım.*
- 2- *Ey yeryüzünün en hayırlı insanı, pranganın ayağında yaptığı izleri bir görsen.*
- 3- *Öyleyse senden şefkat ve af dilerim. Zira adil bir imam reayasına karşı şefkatli ve merhametlidir.*
- 4- *Muhammed (s.a.v.) ve sahabilerinden sonra insanların en hayırlısının oğlu olan ey Hişâm! biliniz ki sizlerden uzak değilim!*²⁰⁵

Hişâm da bu medhiyesi üzerine kendisini affederek serbest bıraktı²⁰⁶.

Ferezdak'ın Hişâm'ı medheden kasidelerin içinde ne ruh ne de duygu bulunmamaktadır. Bunlar gevşek ve cansız kasidelerden ibârettir.²⁰⁷ Bu da Ferezdak'ın memduhunu samimiyetsiz bir şekilde medhettiğinin bir göstergesidir. Özellikle de şâirin Emevî dönemi halifelerini ve onların valilerini medhederken mübalağaya kaçmadığından da açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu da, şâirin Emevî ailesine karşı olan tutumundan kaynaklanmaktadır. Fakat şâirin, Ehl-i Beyt taraftarlarını medhederken ifrata kaçtığı da bir gerçektir. Bu medhiyelerde şâirin kalbinin aklına galip geldiğini de müşahede etmekteyiz.

Şâir, medhiyelerinde yaşadığı siyasî hayatının çalkantılarını bütün boyutlarıyla bizlere aksettiriyor. Ayrıca şâirin medhiyelerinde İslamın her ne kadar büyük bir tesiri olmuşsa da cahiliye şâirlerinin özellik ve karakterlerinin izlenimlerini de görmek mümkündür.

5- Muaviye ve oğlu Yezid'i medhetmemesinin nedeni:

Ferezdak, Irak ve değişik bölgelerdeki Emevî valilerini medhetmiştir. Ancak divanında, Muaviye'yi ve onun oğlu Yezid'i medheden kasidelere rastlamıyoruz. Bunun nedeni de büyük bir ihtimalle Ferezdak'ın bunları medhetmemiş olmasıdır. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz gibi Ferezdak, isyankâr bir ruha sahipti. Dolayısıyla kendisine en

²⁰⁵ Fe'ûr, *Divanu Ferezdak*, s. 370-371.

²⁰⁶ Zeydân, *Tarih Adabi'l-Lüğa*, I, 257.

²⁰⁷ Şevki Dayf, *et-Tetavvur ve't-Tecdid*, s. 151.

yakın olan bir otoriteye itaat etmek zorunda kalmıştı. Bu yüzden kendisinden uzak olan halife ve valileri kendisini ilgilendirmediği için medhetme ihtiyacı hissetmemiştir.²⁰⁸ Bir başka nedeni de Ferezdak'ın Hz. Ali yanlısı olmasıydı. Bu yüzden Emevî ailesine karşı kin ve buğz taşıyordu. Hatta bazı Emevî halife ve valilerini hicvetmiştir. Korkusundan Haccâc ve el-Mühelleb ailesinden olan Yezid'i medhetmek zorunda kalmıştır. Örneğin, el-Mühelleb ailesinden olan Yezid'i medhederken; "Benî el-Mühelleb'i öyle medhettim ki hiç kimse benim gibi onları medhetmemiştir." diyerek şöyle devam ediyordu:

١- لَأْمُدَّحَنَّ بَنِي الْمُهَلَّبِ مِدْحَةً
غُرَاءَ ظَاهِرَةً عَلَى الْأَشْعَارِ
٢- مِثْلَ النُّجُومِ، أَمَامَهَا قَمَرٌ لَهَا
يَجْلُو الدُّجَى وَيُضِيءُ لَيْلَ السَّارِي
٣- مَلِكٌ عَلَيْهِ مَهَابَةُ الْمَلِكِ التَّقِيِّ
قَمَرٌ التَّمَامِ بِهِ وَ شَمْسٌ نَهَارِ
٤- وَإِذَا الرَّجَالُ رَأَوْا يَزِيدَ رَأَيْتَهُمْ
حُضِعَ الرَّقَابِ نَوَاقِسَ الْأَبْصَارِ
٥- يَحْمِي الْمَكَارِمَ بِالسُّيُوفِ إِذَا عَلَا
صَوْتُ الظُّبَاتِ يُطْرَنُ كُلُّ شُرَارِ

- 1- Benî el-Mühelleb'i öyle güzel bir medihle medhedeceğim ki bu medhimin şiirlerde apayrı bir yeri olacaktır.
- 2- Bu medhim, zifiri karanlıkta yolculuk yapan bir yolcunun gecesini aydınlatan yıldızların arasındaki ay gibidir.
- 3- Dolunaysın, güneşsin, sen öyle bir kralısın ki sende takva sahibi bir kralın heybeti vardır.
- 4- Erkeklerin Yezid'i gördükleri zaman heybetinden başlarını ve gözlerini yere eğdiklerini görürsün.
- 5- İzzet ve şerefi, kılıçların ucunda uçuşan kıvılcımlarla korursun²⁰⁹.

²⁰⁸ Şevki Dayf, a.g.e., s. 148.

²⁰⁹ Fe'ûr, Divanu Ferezdak, s.265-266.

6- Klasik medhiyeler arasındaki yeri

Ferezdak'ın medhiyelerini klasik medhiyelerle karşılaştırdığımızda arada büyük farklılıklar olduğunu müşahade ederiz. Çünkü Emevî kasidesi medenî hayatın getirdiği değişiklikler doğrultusunda inkişaf etmiş ve gelişmiştir. Özellikle de bu değişim mana, ifade ve usul alanında olmuştur.

Artık Emevî şâiri, kabile reisinin yerine, yeryüzünde adaleti, nizamı ve güvenliği sağlamaya çalışan Allah'ın halifesini ve onun valisini medhedyordu. Şâirin, Allah'ın halifesini dinî ifade ve unsurlarla medhetmesi gayet tabidir. Çünkü bu gibi ifade ve unsurlar, hem halifelerin hem de müslüman topluluğun beğenisini kazanmış olacaktır.

Cahiliye şâirlerinin bilmedikleri bazı yeni ifade ve manaları, Ferezdak'ın medhiyelerinde sık sık görmekteyiz. Mesela Haccâc'ı medhederken, "takva sahibi", "Allah'ın kılıcı", "rüşveti devlet görevlileri arasında önleyen" ve "hakkı hak sahiplerine veren" gibi ifadelerle vasıflandırmaktaydı:

- ۱- إِذَا وَعَدَ الْحَجَّاجُ أَوْ هَمَّ
أَسْقَطَتْ مَخَافَتَهُ مَا فِي بَطُونِ الْحَوَامِلِ
- ۲- وَلَمْ أَرَ كَالْحَجَّاجِ عَوْنًا عَلَى التَّقَى
وَ لَا طَالِبًا يَوْمًا طَرِيدَةً تَابِلِ
- ۳- بِسَيْفٍ بِهِ اللَّهُ تَضْرِبُ مَنْ عَصَى
عَلَى قَصْرِ الْأَعْنَاقِ فَوْقَ الْكَوَاهِلِ
- ۴- وَ كُنَّا بِأَرْضِ يَا ابْنَ يَوْسُفَ لَمْ يَكُنْ
يُبَالِي بِهَا مَا يَرْتَشِي كُلَّ عَامِلِ
- ۵- وَمَا تَبْتَغِي الْحَاجَاتِ مِنْكَ الرِّشَى
وَ لَا تَقْنَصِي إِلَّا بِمَا فِي الرِّسَائِلِ
- ۶- فَمَا النَّاسُ إِلَّا فِي سَبِيلَيْنِ مِنْهُمَا
سَبِيلٌ لِحَقِّ أَوْ سَبِيلٌ لِبَاطِلِ

1- Haccâc, söz verip bir şeyi yapmağa azmederse, hamile kadınlar korkularından karınlarındaki bebekleri düşürürler.

2- Haccâc gibi takva sahibi ve intikam hissini taşıyan birine rastlayamadım.

3- Haccâc, devlete karşı isyan edenlerin boyunlarını vuran Allah'ın kılıcıdır.

- 4- *Ey Yusuf'un oğlu ! (Haccâc) devlet memurlarının rüşvete iltifat etmediği bir yerde yaşıyoruz.*
- 5- *Sen, ihtiyaçları ve problemleri rüşvetle değil, Allah'ın hükümlerinin doğrultusunda halledersin.*
- 6- *Şüphesiz ki insanlar iki yoldadırlar. Biri, Hakk, diğeri de batıldır²¹⁰. (Haccâc ve tebası hakk yoldadır, diğeri batıl yoldadır.)*

Müslüman olan Ferezdak ve Cerîr'in medhiyeleri, hıristiyan olan Ahtal ve diğerklerinden daha kapsamlı ve daha değişik bir şekilde gelişmiştir. Bunun nedeni de İslâm'ın, müslüman şâirlerin ruhları üzerindeki derin etkisidir.²¹¹

---

²¹⁰ Fe'ûr, *Divanu Ferezdak*, s. 474.

²¹¹ Şevki Dayî, *et-Tetavvur ve't-Teccid*, s. 147.

2-CERİR

a) Hayatı

Asıl adı Ebû Hazra Cerîr b. Atıyye b. el-Hıtafâ et-Temîmi olan şâirin Yemame'de "Necd"de h.30/m.650-651 yılında doğduğu tahmin edilmektedir.²¹² Annesinin ona hamile iken gördüğü bir rüya üzerine, "ip" anlamına gelen Cerîr²¹³ adını verdiği rivayet edilir.

Mudarî olup Temîm kabilesinin bir kolu olan Benî Küleyb b. Yerbu' aşiretine mensuptur.²¹⁴ Fakir bir ailenin çocuğu olan Cerîr, çocukluk ve gençlik yıllarını bedevîler arasında çobanlık yaparak sıkıntı içerisinde geçirmiştir. Buna rağmen şiirlerinde ailesiyle her zaman övünmüştür. Bu arada kabilesinden bazılarının yerleştiği Basra'ya gidip gelirken kendisi gibi Temîmli olan Ferezdak'la arkadaş oldu. Onun, şiir sayesinde kabilesi arasında ne kadar büyük bir itibar ve servet sahibi olduğunu gördü.

Cerîr, iki arkadaşı Ahtal ve Ferezdak gibi genç yaşta şiir söylemeye başlamıştır. Kendisinin dahil olduğu çobanlar grubu şiire recezle başlamıştır. Cerîr ile Ferezdak arasında nazire şeklinde başlayan daha sonra Nekâiz²¹⁵ olarak gelişen atışmalarının sebebi, her iki şâirin ailesi arasında eskiden beri mevcut olan rekabet ve anlaşmazlıkların olduğu söylenmektedir. Ferezdak'ın ailesi, şâir Gassân b. Züheyl²¹⁶den destek istemiş, Gassân da Cerîr'in ailesini hicvetmişti. Cerîr de bu durumu öğrenince bir recezle Gassân'ı hicvetti.

Daha sonra şâir Bais el-Mücâşi'i'nin Gassân'a yardım etmesi Ferezdak'ın da onu desteklemesi üzerine bu defa Cerîr, Ferezdak'ı hicvetti ve böylece Ferezdak ile aralarında yıllarca sürecek olan hiciv yarışı başlamış oldu.

Cerîr, Emevîlerle Abdullah b. Zübeyr arasında çıkan ihtilafta İbni Zübeyr tarafını tutunca bu defa diğer şâirler de karşılık olarak birbirlerini hicvetmeğe başladılar²¹⁷.

Çölde bedevîlerin içinde varlık gösteremeyeceğini anlayan Cerîr, kabilesinin arzusuna uyarak ilmî, edebî ve siyâsî hareketlerin merkezi olan Basra'ya yerleşti. Irak genel valisi Haccâc'ın vasıtasıyla halife Abdulmelik'in (m.685-705) sarayına girdi. Halifeyi

²¹² Zülfikâr Tücar, "Cerir", D.İ.A., İstanbul 1993, VII, 412.

²¹³ İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, (IV, 127) "Cerîr"

²¹⁴ el-İsfehânî, el-Eğânî, VIII, 5; Şelek, Divanü Cerîr, s.5-6.

²¹⁵ Nekâiz; aynı vezin ve kafiye'deki atışma şiirlerine verilen isimdir. (İbn Manzur, Lisanü'l-Arab, "Nekâiz")

²¹⁶ Gassân b. Züheyl, Yerbu' kabilesinin Suleyt koluna mensup idi. Cerîr'i hicveden beyitleri ile şöhet bulmuştur. (h.100/m.718 yılında vefat etmiştir. (el-İsfehânî, el-Eğânî, VIII, 19.)

²¹⁷ Zülfikâr Tüccâr, "Cerîr", D.İ.A. İstanbul 1993, VII, 412.

kıskandıracak derecede övdüğü Haccâc'ın takdir ve iltifatına mazhar oldu. Bu arada Ferezdak, şiirleriyle maddî menfaat temin ederek şairleri Cerîr aleyhine tahrik etti. Fakat Ferezdak ve Ahtal'dan başka hiçbir şâir Cerîr ile yarışamadı.²¹⁸

Cerîr, bütün hayatı boyunca ülkede cereyan eden siyasî çalkantıların tesirine kendisini kaptırmış ve Emevîlerin meddahi ve savunucularından biri haline gelmiştir.²¹⁹

Cerîr, Ferezdak'tan kırk veya seksen gün ya da altı ay sonra h.110/m.728 (veyahut h.114/m.732) yılında Yemame'de vefat etmiştir. Kabri de burada bulunmaktadır.²²⁰

b) Edebî Kişiliği

Cerîr'in babası Atiyye, Ferezdak'ın babası Gâlib gibi şeref ve kerem sahibi biri değildi. Ayrıca Cerîr'in aşireti Küleyb, Ferezdak'ın aşireti Mucaşi' gibi cahiliye döneminde şan ve şerefle tanınmış bir aşiret değildi. Ferezdak, her ne kadar neseb ve kerem konusunda Cerîr'den üstün olmuşsa da şiir ve sanat alanında Cerîr'e yetişememiştir. Ayrıca Cerîr, mütevazi bir hayat yaşadı. Edebî kişiliği ise, Ferezdak'ın edebî kişiliğinden çok yönden farklı olmuştur. Özellikle İslâm'ın tesiri Ferezdak'ın şiirlerinden çok, Cerîr'in şiirlerinde görülmüş ve derunî bir etki bırakmıştır. Ayrıca Cerîr, Ferezdak'ın atalarıyla ve kabilesiyle övündüğü gibi de övünmemiştir. İşte bu durum, Cerîr'in kendi kabilesi olmayan Kays kabilesinin yanında yer almasına ve Ahtal, Ferezdak ve Temîm kabilesine karşı uzun yıllar mücadele etmesine sebep olmuştur.

Ferezdak, fasık bir kişiliğe sahip iken, buna karşı Cerîr, iffetli, dindar ve mütevazi kişiliğiyle tanınmıştır. Öte yandan Ferezdak, şiirlerinde şiddet yanlısı ve isyankâr bir ruh taşıyordu. Cerîr ise, şiirlerinde temiz karakterli, duygulu, saf, dinî bütün, güzel ahlaklı bir ruh taşıyordu. Bütün bu iyi hasletler şiirlerinde göze çarpmaktadır.²²¹

Uslubunun inceliği, gazelinin tatlılığı, hicviyelerinin akıcılığı, mersiyelerinin hoş olması ve bütün sanatları yerinde kullanmasıyla temayüz etmiştir. Cerîr, bu gibi hususiyetlerle şiir dünyasında en çok sözü edilen ve şâirliğe en yatkın kişi olmuştur. Bu yüzden de Ferezdak ile Ahtal'dan daha çok ismi duyulan ve kendisinden söz edilen şâir ünvanını almıştır.

²¹⁸ Zülfikâr Tüccâr, "Cerîr", D.İ.A. VII, 412.

²¹⁹ Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s. 282.

²²⁰ Zülfikâr Tüccâr, "Cerîr", a.g.e. VII, 412.

²²¹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 153-154.

Cerîr, hayatında çok duygulu bir yapıya sahipti. Son derece hassas ve yumuşak kalpli idi.

Cerîr, şayet siyasî sahada görev üstlenmemiş olsaydı belki de rikkat ve yumuşaklıkla temayüz eden şâirler grubuna girerdi. Şahsiyetine son derece önem verdiği için karşıt gruplarla hicviyelerinde saldırgan ve kendisini şiddetli bir şekilde savunan kişi görünümünü verirdi. Onu bu duruma sevkeden sebep, bazı şâirlerin hicviyelerine maruz kalmasıdır. Hicvedildiği zaman daha şiddetli ve daha akıcı bir şekilde mükabele ederdi.

Cerîr'in hiciv ve medhiyeleri, Emevîlerin siyasî amaçlarına büyük hizmet etmiştir. Bu şiirlerdeki fikirler, Arap yarımadasındaki bütün kentlere hatta çöle kadar yayılmıştır.²²²

Cerîr, Emevî sarayında yüksek bir mevkide tutulmuştur. Kendisi de Ferezdak ve Ahtal gibi "hurma dalını hep elinde tutabilmek" için sanatın her türüne başvurmuş bir şâirdi. Yazarın da dediği gibi; "Cerîr, bir denizde boğuldu, Ferezdak, bir kaya üzerinde boğazlandı. Ahtal'a gelince, övgü ve kahramanlık şiirleriyle yükseldi."²²³

Cerîr'in divanı, Muhammed Abdulmun'im eş-Şevâribî, (I-II, Kahire 1313); Muhammed es-Savî'nin Şerhi ve Muhammed b. Habib'in notlarıyla, (Kahire 1354); Kerem el-Bustanî, (Beyrut h.1379/m.1960); Nu'man M. Emin Taha, (I-VII, Kahire h.1389-1991/m. 1969-1971) tarafından neşredilmiştir²²⁴.

c) Medih Şiirlerinden örnekler

1- Ailesi ve kabilesiyle övünmemesi:

Cerîr'in babası Atiyye, daha önce de ifade ettiğimiz gibi Ferezdak'ın babası Gâlib gibi şeref ve kerem sahibi bir insan değildi. Cerîr'in aşireti Küleyb, Ferezdak'ın aşireti Mücâşi' gibi tanınmış bir kabile de değildi. Eşek ve koyun çobanlığı yapmakla bilinen bir aşiretti. Aynı zamanda Cerîr, Ferezdak gibi aristokrat bir ailede değil, gayet mütevazı bir ailede yetişmiş bir şâir idi. Fakat Cerîr'in ailesi şâirlikle tanınan bir aileydi. Dolayısıyla Cerîr, şâir bir ailede yetişmiştir.²²⁵ Her ne kadar Ferezdak ailesi, neseb ve keremiyle Cerîr'den üstün olmuş ise de şiir ve sanat alanında Cerîr'den daha aşağı bir mevkide yer almıştır.

²²² el-İskenderî, (Heyet), el-Mufasssal, 144 vd.

²²³ Huart, Arap ve İslâm Edebiyatı, s.60.

²²⁴ Zülfikâr Tüccâr, "Cerîr", D.İ.A. VII, 413

²²⁵ Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s. 276.

2- Haccâc'ı medhetmesi:

Cerîr, Haccâc'ın ilk dönemlerine kadar (h.75-99) hiciv ve fahrın yanısıra kasidelerin mukaddimesinde yazdığı gazel ve sahra vafından başka bir şiir türünü bilmiyordu. Ancak, Kays kabilesinden olan Haccâc b. Yusuf es-Sakafî, Irak valisi iken hem amcası oğlu hem de eniştesi olan Hakem b. Eyyub es-Sakafî'yi Basra'ya kendi muavini olarak atayınca Cerîr, bu münasebetle kendisine bir kaside nazmederek onu şöyle medhetti:

١- خَلِيفَةُ الْحَجَّاجِ غَيْرِ الْمُتَّهَمِ
فِي مَعْقِدِ الْعِزِّ وَ بُوْبُو الْكَرَمِ

1- İzzet ve keremin aslı, itham edilmeyen (suçlanmayan) dürüst olan Haccâc'ın halifesidir bu.²²⁶

Cerîr'in bu medhiyesi, el-Hakem'in beğenisine nail olmuştur. Bu yüzden el-Hakem, Haccâc'a Cerîr'in iyi bir şâir olduğunu bildirip yanına göndereceğini haber verdi. Cerîr, Haccâc'ın yanına gideceğini öğrenince kendisine güzel bir medhiye nazmederek Haccâc'ın huzuruna girince kendisine şu kasideyi okudu:

١- مَنْ سَدَّ مُطَّلِعَ النَّفَاقِ عَلَيْهِمْ
أَمْ مَنْ يَصُولُ كَصَوْلَةِ الْحَجَّاجِ
٢- أَمْ مَنْ يَغَارُ عَلَى النِّسَاءِ حَفِيظَةً
إِنْ لَا يَتَّقِنَ بَغْيَةَ الْأَزْوَاجِ
٣- إِنْ ابْنَ يُوسُفَ ، فَأَعْلَمُوا وَ تَيَقَّنُوا
مَاضِيَ الْبَصِيرَةِ وَاضِحِ الْمِنْهَاجِ
٤- مَاضٍ عَلَى الْغَمَرَاتِ يُمِضِي هَمَّهُ
وَ اللَّيْلُ مُخْتَلِفُ الطَّرَائِقِ دَاجِي
٥- مَنَعَ الرُّشَا وَ أَرَاكُمُ سُبُلَ الْهُدَى
اللَّصَّ نَكَلَهُ عَنِ الْإِدْلَاجِ
٦- فَاسْتَوْسِقُوا وَ تَبَيَّنُوا سُبُلَ الْهُدَى
وَ دَعُوا النَّجِيَّ فَلَيْسَ حِينَ تَنْجِي
٧- يَا رَبِّ نَاكِثَ بَيْعَتَيْنِ تَرَكْتَهُ
وَ خِصَابَ لِحْيَتِيهِ دَمُ الْأَوْدَاجِ
٨- وَإِذَا رَأَيْتَ مُنَافِقِينَ تَخَيَّرُوا
سُبُلَ الضَّجَّاجِ أَقَمْتَ كُلَّ ضَجَّاجِ

²²⁶ el-İsfehânî, el-Eğâni, VIII, 18.

۹- دَاوَيْتَهُمْ وَ شَفَيْتَهُمْ مِنْ فِتْنَةٍ
 غِبْرَاءَ ذَاتِ دَوَاحِينَ وَ أُجَاجٍ
 ۱- وَ لَقَدْ كَسَرْتَ سِنَانَ كُلِّ مُنَافِقٍ
 وَ لَقَدْ مَنَعْتَ حَقَائِبَ الْحُجَّاجِ

- 1- Haccâc'tan başka, münafıkların ateşini söndürecek ve düşmanları korkutacak kim olabilir?
- 2- Erkekler hanımlarından uzak kaldıkları zaman şüphesiz ki onların ırzlarını Haccâc koruyacaktır.
- 3- Emin olunuz ki Haccâc, doğru yoldan şaşmayan, ileri görüşlü bir hükümdardır.
- 4- Haccâc, hedefine ulaşma pahasına korkusuzca gece karanlığında bile savaşır.
- 5- Adil hükümdar olan (Haccâc), devlet kademelerinde yaygın olan rüşveti önleyerek sizlere doğru yolu gösterdi. Ayrıca hırsızlık yapmaktan alıkoydu.
- 6- Haccâc'a biat edin, aranızda fısıldaşmayı ve dedikoduyu bırakın ve doğru yolu bulun.
- 7- Her kim Haccâc'a ve halifesine biat etmezse bilsin ki kanı onun sakalı için kına olacaktır.
- 8- Eğer bir kavim nifak ve sapıklık yolunu seçerse, senin azmin ve kuvvetin, onların delaletten hidayete girmelerine kafidir.
- 9- Alevlenmiş olan fesat ve fitne ateşini azmin ve kuvvetin ile söndürüp onları tedavi ettin.
- 10- Ey Haccâc! Bütün münafıkların sana biat etmelerini ve ülkenin güvenliğini sağlayarak hacıların yolunu kesen eşkiyaları da bertaraf ettin.²²⁷

Cerîr, medhiyelerine cahiliye şâirleri gibi gazel veya sevgilisinin diyarındaki göç kalıntılarını vasfetmekle başladı. Emevî şâirinin kasidesi her ne kadar cahiliye şâirinin kasidesinin teknik yapısını taklit etmiş ise de muhteva açısından tamamen farklı idi. Çünkü Emevî şâiri bu dönemde oluşan siyasî ve dinî hadiseler doğrultusunda gelişmiştir. Bu nedenle cahiliye şâirinin memduhunu medhettiği ifade ve ibâreler birbirinden tamamen farklıydı. Artık Emevî şâiri, cahiliye şâirinin memduhuna kullandığı cömertlik,

²²⁷ Şelek, *Divanu Cerîr*, s.104-105; el-Kalî, Ebû Ali İsmail b. el-Emâlî, Beyrut 1978, II, 44.

kahramanlık gibi kalıplaşmış ifadeler yerine, bu dönemde gelişen siyasî hadiseler doğrultusunda memduhlarına yeni ifadelerle övgüler yağdırarak medih türünü geliştirmişlerdir. Örneğin, yukarıdaki kasidesinde olduğu gibi Cerîr, memduhunu vakur bir şekilde fitne ve fesadın ateşini söndüren, insanları hidayete erdiren, insanlar arasında barış ve adaleti sağlayan, rüşveti önleyen gibi yeni ifadelerle medhedyordu. Bütün bunlar, Emevî döneminin şâirlerine has yeni ifade ve ibârelerdir.²²⁸

Cerîr, mütevazî, dindar, yumuşak huylu bir ruha sahiptir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi Ferezdak'ın ruhunda taşıdığı şiddet ve isyankarlığı Cerîr'in ruhunda göremiyoruz. Dolayısıyla bu yumuşaklık şiiirlerine bile aksetmiştir. Örneğin, Arap milliyetçilik misyonunun zuhur ettiği bu dönemde Arap dışı unsurları medhetmek Araplar arasında büyük suç ve hatalardan sayılmaktaydı. Buna rağmen Cerîr, Acemleri de medhettirmektedir.²²⁹

۱- أَتَسُونُ شَدَاتِ ابْنِ أَحْوَزَ ؟ إِنَّهَا
جَلَّتْ كُلُّ وَجْهِ مِنْ مَعَدِّ فَاسْفَرَا
۲- فَيَجْمَعُنَا وَ الْفُرَّ أَبْنَاءَ سَارِقَةٍ
أَبُ لَا نُبَالِي بَعْدَهُ مَنْ تَعَذَّرَا

1- Arapların şanını yücelten ve aralarındaki zulmü izale eden Ahvaz'ın savaşlarını unuttunuz mu?

2- İbrahim (a.s)'in zevcesinin zürriyeti değil miyiz ? O halde bundan ötesine aldırmayız²³⁰.

Cerîr, diğer çağdaşları olan şâirler gibi Arap milliyetçiliği veya kabile taassupçuluğunu benimsememiştir. Arap ve Acemlerin arasındaki dil ve ırk farklılığını İslâmî bir çerçevede değerlendirerek bütün müslümanların kardeş olduğunu belirtmiştir. Bu durumda islamın tesirinin Cerîr'in şiiirlerinde Ferezdak'tan daha çok olduğu farkedilmektedir.

Ayrıca Cerîr, medhiyelerinde Ferezdak'tan daha çok İslâmî ifade ve ibârelere yer vermiştir.

Haccâc, Cerîr'i yetenekli bir şâir olarak görünce onu resmi şâiri olarak yanına aldı ve her medhiyesine karşılık olarak ta teşvik edip ödüllendirdi. Cerîr de her münasebette

²²⁸ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 153-154.

²²⁹ Şevki Dayf, a.g.e. 155.

²³⁰ Şelek, Divanu Cerîr, s. 263 vd.

Haccâc'ı medhederdi. Örneğin, Hicretin seksen ikinci yılında Eş'as'ın ayaklanmasını bastıran Haccâc'ı güzel ve mübalağalı bir kasideyle şu şekilde medhediyordu:

- ۱- دَعَا الْحَجَّاجُ مِثْلَ دُعَاءِ نُوحٍ
فَأَسْمَعَ ذَا الْمَعَارِجِ فَاسْتَجَابَا
- ۲- صَبِرْتَ النَّفْسُ يَا ابْنَ عَقِيلٍ
سَكَفَظَةً فَكَيْفَ تَرَى الثَّوَابَا
- ۳- وَلَوْ لَمْ يَرْضَ رَبُّكَ لَمْ يُنَزَّلْ
مَعَ النَّصْرِ الْمَلَائِكَةُ الْغَضَابَا
- ۴- إِذَا سَعَرَ الْخَلِيفَةُ نَارَ حَرْبٍ
رَأَى الْحَجَّاجَ أَثَقَبَهَا شَهَابَا
- ۵- تَرَى نَصْرَ الْإِمَامِ عَلَيْكَ حَقًّا
إِذَا لَبَسُوا بَدِينِيهِمْ اِزْتِيَابَا
- ۶- وَقَالُوا لَنْ يُجَامِعَنَا أَمِيرٌ
أَقَامَ الْحَدَّ وَاتَّبَعَ الْكِتَابَا
- ۷- عَفَارِيْتُ الْعِرَاقِ شَفَيْتَ مِنْهُمْ
فَأَمْسَسُوا خَاضِعِينَ لَكَ الرَّقَابَا
- ۸- إِذَا أَخَذُوا وَكَيْدُهُمْ ضَعِيفٌ
بِبَابٍ يُمْكِرُونَ فَتَحَتْ بَابَا

1- Haccâc, Hz. Nuh gibi dua etti. Yüce Allah da bu duasını kabul etti.

2- Ey İbnu Akil, (Haccâc)! Sabrettin, şüphesiz ki sabreden kişi, daha çok sevaba nail olacaktır.

3- (Haccâc, Ka'be'ye mancınıkla saldırdığı zaman fasık ve dinsiz biri olarak itham edildi. Bu ithamın doğru olmadığını Cerîr şöyle dile getiriyor:) Şayet Allah senden razı olmasaydı meleklerini indirip seni müzaffer kılmazdı.

4- Halife, düşmanlarıyla savaşmak istediği zaman Haccâc gibi savaşçı bir komutan bulamazdı.

5- Onlar dinlerine bir takım şüpheler sokmak istediklerinde sen imama (halifeye) yardım etmeyi kendine bir görev bildin.

6- Iraklılar Allah'ın kitabıyla hükmeden bir emirin bizlerle aynı çatı altında birleştiremeyeceğini söylediler.

7- *Sen, artık Irak ifritlerinden sağ salim kurtuldun. Onlar, zelil ve perişan bir şekilde gelip senin boyunduruğun altına girdiler.*

8- *Onlar (münafıklar), sana kötülük yapmak için hileye başvurduklarında sen, bu hilenin farkına varıp engellersin.*²³¹

Cerîr, medhiyelerinde devamlı sade bir dil ve daha çok İslâmî ifade ve unsurlar kullanmıştır. Memduhuna getirdiği benzetme ve teşbihler ise, İslâmî çerçevenin dışına çıkmamıştır. Örneğin, Cerîr, Ahtal'ın memduhunu cömertliliğiyle Fırat'a benzettiği gibi bir benzetme yapmıyordu. O, memduhunu takvasıyla, Hz. Nuh'a benzetiyordu. Cerîr, medhiyelerinde devamlı yenilikçi bir düşünce ve ruha sahip bir şahsiyeti.²³²

3- Abdulmelik b. Mervân'ı medhetmesi

Abdulmelik b. Mervân, hilafeti ele geçirince, Abdullah b. Zübeyr taraftarlarına övgülerde bulunan Mudar şâirlerine karşı sert tavır almıştı. Bu yüzden Cerîr halifeye yaklaşma cesaretini bulamadı. Irak valisi Haccâc, Cerîr'in şiirleri hoşuna gittiği için onu, halifeye takdim etmek istedi. Fakat, Cerîr'in durumu çok hassas olması hasebiyle şâiri oğlu ile beraber gönderdi. Halife Abdulmelik tarafından önce kabul edilmedi. Daha sonra Haccâc'ın oğlunun ısrarı üzerine halifenin huzuruna kabul edildi. Önce sınırlenen Abdulmelik, Cerîr'in okuduğu şu medhiyesinden sonra yumuşadı.²³³

١- أَتَضْحَوْنَ ؟ بَلْ فُوَادُكَ غَيْرُ صَاحِ
عَشِيَّةَ هَمَّ صَحْبُكَ بِالرَّوَّاحِ

(Cerîr, bu medhiyesine sevgilisinin diyarını vâsfetmekle başlar ve daha önce Arap şiirinde bilinmeyen tecrid ilmini icad etmiş olur. Şâir, hayalinden bir insanı tecrid edip karşısında oturarak kendisine hitap eder. Yukarıdaki beyitte olduğu gibi kendi kendine seslenip şöyle der:)

1- *Uyanık mısın ? Yoksa sevgilinin kavmi akşam üzeri göçetmeye azmettiklerinden dolayı kalbin hüzünlü müdür ?*

Cerîr, sevgilisinin diyarını ve yolculuğunu vâsfettikten sonra bu defa zevcesiyle şöyle muhavere de bulunur:

²³¹ Şelek, *Divanu Cerîr*, s. 30 vd.

²³² Şevki Dayf, *et-Tetavvur ve't-Tecdid*, s. 160-161.

²³³ Zeydân, *Tarih Adabi'l-Lüğa*, I, 252.

۲- تَعَزَّتْ أُمُّ خَزْرَةَ ثُمَّ قَالَتْ:
رَأَيْتُ الْوَارِدِينَ ذَوِي امْتِنَاحٍ

2- Ümmü Hazra gururlandı ve daha sonra dedi ki: Oradan (halifenin yanından) gelenlerin hediyelerle döndüğünü gördüm. Şayet tüylerimi (ihtiyaçlarımı) bana iade eder ve kanatlarımı tüylendirirsen (beni başkalarına muhtaç etmezsen) sana şükredeceğim.

Ümmü Hazra (Cerîr'in zevcesi) kocasının nereye gideceğini öğrenince gururlanıp sevindi. Zira kocası halifenin yanına gidip oradan bol hediyelerle dönecektir.

Cerîr, medhiyesinin üçüncü kısmında ise, açık bir şekilde halifeden yardım talebinde bulunmaktadır:

۳- أَعِثَّنِي، يَا فِدَاكَ أَبِي وَ أُمِّي
بَسِيبٍ مِنْكَ إِنَّكَ ذُو ارْتِيَا حِ
۴- فَأَيُّ قَدْ رَأَيْتُ عَلِيَّ حَقًّا
زِيَارَتِي الْخَلِيفَةَ وَ امْتِدَاجِي
۵- أَلَسْتُمْ خَيْرَ مَنْ رَكِبَ الْمَطَايَا
وَ أُنْدَى الْعَالَمِينَ بَطُونٍ رَاحِ

3- Annem ve babam sana feda olsun bana ihsanda bulun. Zira sen, ihsanda bulunmaktan büyük bir haz duyarsın.

4- Halifeyi ziyaret edip onu medhetmeyi kendime bir görev olarak bildim. (Bu beyit de gösteriyor ki Cerîr'in medhiyeleri para karşılığında nazm edilmiş medhiyelerdir.)

5- Siz bineklere binenlerin en hayırlısı ve dünyanın en cömert insanısınız.²³⁴

Halife, bu beyitlerden oldukça hoşlanır ve gülümseyerek; "Evet, bizler böyleyiz. ve böyle kalacağız." der.²³⁵

Cerîr'in bu son beyti, Araplar arasında medih türünde söylenen en güzel beyit olarak kabul edilir.²³⁶ Hatta halife Abdülmelik, oğulları Süleyman, el-Velid ve bir cariyeye ile beraber edebî bir sohbette bulunurken kendilerine; "Arapların medihte söyledikleri en

²³⁴ Şelek, *Divanu Cerîr*, s. 110.

²³⁵ Zeydân, *Tarih Adabi'l-Lüğa*, I, 252.

²³⁶ el-Hasîmî, Ahmed, *Cevahirü'l-Edeb*, Beyrut, thsz. II, 152.

güzel beyit hangisidir?" diye sorduğunda oğlu el-Velid, Cerîr'in şu beyti olduğunu söyledi:

شُمَسَّ الْعَدَاوَةَ حَتَّى يُسْتَقَادَ لَهُمْ
وَأَعْظَمَ النَّاسِ أَحْلَامًا إِذَا قَدَرُوا

Süleyman ise, Ahtal'in şu beytin medihte söylenen en güzel beyit olduğunu söyledi:

أَلَسْتُمْ خَيْرَ مَنْ رَكِبَ الْمَطَايَا
وَ أُنْدَى الْعَالَمِينَ بَطُونٌ رَاحَ 237

Abdülmelik, Cerîr'in bu güzel medhiyesine karşılık kendisine yüz sağmal deve, sekiz çoban ve bir de gümüşten bir kova vermişti.

Cerîr, bu medhiyesinde yalnız Abdülmelik'e övgüler yağdırmakla kalmamış aynı zamanda medhiyesinin son bölümünde hasımlarını da ağır bir dille yermiştir. Artık Cerîr, bu güzel medhiyesiyle Emevîlerin siyasi şâiri olarak kendisini kabul ettirmiştir. Emevî halifelerini her münasebette medhede, dünya görüşlerini ve davranışlarını savunurdu.²³⁸

Cerîr, Ferezdak'tan daha çok Emevî hanedanlığına bağlı kalmış bir şâirdir. Bunun nedeni de daha önce zikrettiğimiz gibi Ferezdak, isyankâr ve azgın bir ruha sahip iken Cerîr ise, onun aksine ılımlı, sakin ve dindar bir kişiliğe sahipti.

Böylece Cerîr, Abdülmelik'in hilafetinin ilk dönemlerinden itibaren göstermiş olduğu üstün şiir sanatıyla Emevîlerin saray şâiri olarak kalmayı becerebilmiştir. Ferezdak ise, ancak Süleyman b. Abdülmelik'in döneminde Emevîlerin resmi şâiri ünvanını alabildi.

²³⁷ el-Keyrevanî, Ebû İshak, Zehrû'l-Edeb ve Semerû'l-Elbâb, Kahire 1969, II, 1086; el-Kalî, el-Emalî, II, 45.

²³⁸ Şelek, a.g.e., s.282.

4-Süleyman b. Abdülmelik'i Beklenen Mehdi Olarak Nitelendirmesi:

Cerîr'in Emevî halifelerine nazmetmiş olduğu medhiyelerinde cömertlik, adalet, Kur'ân ve Sünnet'in öncüleri, insanları hidayete erdiren, Allah'ın sevgili kulları... gibi ifadelere de sık sık rastlıyoruz. Çoğu zaman memduhunun beklenen mehdi olduğunu ifade ederdi.²³⁹ Örneğin, Süleyman b. Abdülmelik'i medhederken kendisini Mehdi sıfatıyla şöyle nitelendiriyordu:

١- سُلَيْمَانُ الْمُبَارَكُ قَدْ عَلِمْتُمْ
هُوَ الْمُهْدِيُّ قَدْ وَضَحَ السَّبِيلُ
٢- أُجِرْتُ مِنَ الْمَظَالِمِ كُلِّ نَفْسٍ
وَ أَدَيْتَ الَّذِي عَهْدَ الرَّسُولِ

1- Artık gerçek apaçık ortada ve beklenen Mehdi'nin mübarek Süleyman olduğunu bildiniz.

2- Bütün insanları zulümden kurtardın ve Resulullah'ın mesajını ilettin.²⁴⁰

Cerîr, bu beyitlerinde memduhunu mübalağalı bir şekilde överek onun beklenen Mehdi olduğunu iddia etmektedir. Şâirin medhiyelerinde ifrata kaçmasının yegane sebebi, memduhunun gönlünü kazanıp kendisinden beklediği ve umduğu ödüllere nail olabilmektir. Yoksa siyasî görüş ve çekişmeler onun için hiç bir önem arz etmezdi.

Cerîr'in medhiyeleri, veliaht ve valilere halifenin atama kararları varmadan ulaşıyordu. Bu da gösteriyor ki Cerîr'in hedefi, valilerin beğenisini kazanıp onları elde etmektir. Örneğin halife Süleyman b. Abdülmelik oğlu Eyyub'u veliaht atar atamaz kendisini uzun bir kaside ile medhetmiştir.²⁴¹ Cerîr, bu uzun medhiyesinde memduhunu şöyle övmektedir:

١- إِنْ الْإِمَامَ الَّذِي تُرْجَى نَوَافِلُهُ
بَعْدَ الْإِمَامِ وَلِيِّ الْعَهْدِ أَيُّوبُ
٢- اللَّهُ أَعْطَاكُمْ عَلَيْهِ بِكُمْ
حُكْمًا وَمَا بَعْدَ حُكْمِ اللَّهِ تَعْقِيبُ
٣- أَنْتَ الْخَلِيفَةُ لِلرَّحْمَنِ يَعْرِفُهُ
أَهْلَ الرَّبُورِ وَ فِي التَّوْرَةِ مَكْتُوبُ

²³⁹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 157.

²⁴⁰ Şelek, Divanu Cerîr, s. 476.

²⁴¹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 157-158.

- 1- İmamdan (Halifeden) sonra şüphesiz ki hediye ve yardımlarını umacağımız kişi veliaht Eyyub olacaktır.
- 2- Yüce Allah, onunla hükmedesiniz diye ilmini bahşetti. Zira Allah'ın hükmüne karşı gelmek imkansızdır.
- 3- Sen, şüphesiz ki Rahman'ın halifesisin, bunu Zebur ehli de biliyor, Tevrat'ta da yazılıdır.²⁴²

Her Emevî halifesinin sevdiği vasıflardan bir tanesi de Allah'ın kendisine olan te'yididir. Çünkü bu vasıf, halk arasında Emevîlerin hüküm ve egemenliklerine meşruluk kazandırıyordu. Dolayısıyla hasımlarına karşı kendilerini savunacakları bir mesned oluyordu.

Cerîr, başka bir kasidesinde Süleyman b. Abdülmelik'i adalet ve takvasıyla şu şekilde medhediyordu:

۱- صَفَتْ لَكَ بَيْعَةَ بِثَبَاتِ عَهْدِ
فَوَزَنَ الْعَدْلُ أَصْبَحَ لَا يَمِيلُ
۲- وَ تَدْعُوكَ الْأَرَامِلُ وَالْيَتَامَى
وَمَنْ أَمْسَى وَ لَيْسَ بِهِ حَوِيلُ
۳- وَ يَدْعُوكَ الْمُكَلَّفُ بَعْدَ جَهْدٍ
وَعَانَ قَدْ أَضْرَبَ بِهِ الْكَبُولُ

- 1- Samimi bir şekilde sana biat edildi, dolayısıyla adalet terazisinin iki kefesi de eşit olur.
- 2- Dullar, yetimler ve gecesi bitmeyen çaresizler senden imdat ve yardım diliyorlardır.
- 3- Yükü ağır olan ve sıkıntının kendisini perişan ettiği çilekeş de senden yardım diliyordur.²⁴³

²⁴² Şelek, *Divanü Cerîr*, s. 50-51.

²⁴³ Şelek, a.g.e. s. 476-477.

5- Ömer b. Abdülaziz'i medhetmesi

Cerîr, iffetli ve takva sahibi birisi olduğundan Süleyman b. Abdülmelik, kendisini Ömer b. Abdülaziz'e gönderdi. Ömer b. Abdülaziz, o sırada zahidane bir hayat yaşıyordu. Bu yüzden kapılarını bütün şâirlere kapatmıştı. Ancak Cerîr yanına geldiğinde kendisini iyi bir şekilde karşılayarak izzet ve ikramda bulundu. Cerîr de Ömer b. Abdülaziz'i birçok değişik medhiyelerle medhetti. Medhiyelerinde onun takvasını, adaletini, cömertliğini sık sık dile getirdi.²⁴⁴

أَيُّ نَعْتِ الْمُبَارَكِ وَالْمَهْدِيِّ سِيرَتُهُ
تَعْصِي الْهَوَىٰ وَتَقْوَمُ اللَّيْلِ بِالسُّورِ
٢- نَالَ الْخِلَافَةَ إِذْ كَانَتْ لَهُ قَدْرًا
كَمَا أَتَى رَبَّهُ مُوسَىٰ عَلَىٰ قَدَرٍ

1- Sen mübareksin. Zira hayatın Mehdi'nin hayatı gibidir, sen nefsanî arzularına karşı isyan eder, geceleri kıyam edersin.

2- Musa (a.s.)'in rabbini görmesi takdir edildiği gibi, Ömer b. Abdülaziz'in hilafete nail olması da takdir edildi.²⁴⁵

Ömer b. Abdülaziz, vefat edince Cerîr, çok üzülür ve kendisine çok samimi duygularla ağıt yakarak üzüntüsünü şöyle dile getirir:

١- تَنَعَى النَّعَاةُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لَنَا
يَا حَيْرُ مَنْ حَجَّ بَيْتَ اللَّهِ وَاعْتَمَرَ
٢- فَالشمسُ كاسِفةٌ لَيْسَتْ بِطَالِعةٍ
تَبْكِي عَلَيْكَ نَجُومَ اللَّيْلِ وَالْقَمَرَ

1- Ağıt yakanlar, "Allah'ın evini hacc edenlerin en hayırlısı olan sen, ey mü'minlerin emiri!" diye ağıt yakarlar.

2- Güneş, üzüntüsünden dolayı tutulmuş, gecenin yıldızları ve ay seni kaybettiklerinden dolayı ağlamaktadırlar.²⁴⁶

²⁴⁴ Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s. 284.

²⁴⁵ Şelek, Divanu Cerîr, s. 299-300.

²⁴⁶ Şelek, a.g.e., s. 332-333.

Cerîr'in medhiyelerinde Emevîlerin mühaliflerine karşı izledikleri değişik metodları da öğrenmekteyiz. Emevîlerin mühaliflerine karşı mücadele ettikleri en önemli metodlardan birisi de aklî metod olmuştur. Bu metod, Mü'tezile mezhebinin görüşü olarak ta bilinmektedir.

Cerîr'in medhiyelerindeki bir başka özellik, Emevîlerin hasımlarını, Nuh, Hud, Semud gibi helak olan kavimlerle mukayese etmesidir. Onlara "dalalet", "sapıklık" ve "hakkı görmezden geldikleri" gibi suçlamalarda bulunmaktadır. Örneğin, el-Muhelleb ailesinin Yezid b. Abdülmelik'e karşı ayaklanma teşebbüsünde bulunmalarını eleştirip onları sert bir dille yererek halifeye biat etmelerini, bu beytinde şöyle dile getiriyordu:²⁴⁷

١- أَلُّ الْمُهَلَّبِ فَرَطُوا فِي بَيْتِهِمْ
وَ طَفَّوْا كَمَا فَعَلَتْ ثَمُودٌ فَبَارُوا

*1- Semud kavmi gibi el-Muhelleb ailesi de dinlerinde aşırıya kaçtıklarından dolayı sapıklığa düşüp helak oldular.*²⁴⁸

Cerîr, divanında medih türünü bolca ve zarif bir şekilde işlemiştir. Bu medhiyelerinin mihveri, Emevîleri öven dinî medhiyelerdir. Cerîr, bu medhiyelerde sanatını ortaya koyup Emevî halifelerinin beğenisini kazanarak şöhretin zirvelerinde oturmayı becerebilmiş bir şâirdir.

Medhiyelerin çoğu mal karşılığında nazmedilmiş medhiyelerdir. Dolayısıyla halifelerin istek ve arzuları doğrultusunda kendilerini medhetmiştir. Medhiyelerinde, Emevîlere bağlılığını vurgulamakla beraber dinî ve dünyevî temalara da bolca yer vermiştir.

Cerîr'in medhiyeleri İslâmî ifade ve ibâre açısından son derece zengin idi. Şâirin getirmiş olduğu bu yeni ifade ve ibâreler, Arap medih kasidesinin tarihinde gece karanlığında parlayan bir kutup yıldızı gibi olmuştur.

Cerîr'in, Emevî döneminde medih kasidesine getirmiş olduğu bu yenilikler, Abbâsî döneminde olması gerekirken Emevî döneminde bu yeniliğin öncüsü olmuştur.

Beşşar b. Burd (Ö.h.167/m.783-4), Ebû Nuvâs(Ö.h.195/m.810-1), Buhturî (Ö.h.284/m.897) ve Ebû Temmâm (Ö.h.231/m.845-6) gibi kendisinden sonra gelen Abbâsî şâirleri medhiyelerinde Cerîr'i taklit etmişlerdir.²⁴⁹

²⁴⁷ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 159.

²⁴⁸ Şelek, a.g.e., s.237.

²⁴⁹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 161.

6- Medhiyelerinde Kullandığı İfade ve Unsurlar:

Cerîr'in medhiyelerinde kullandığı ifade ve unsurlar, siyasi fırkaların kullanmış oldukları ifadelerin aynısı olmuştur. Bunu da Emevî hilafetinin halk arasında meşru kabul edilmesi için yapmıştır.

Cerîr, Abdülmelik'i ve onun oğullarını överken Şiâ, Havaric ve diğer siyasi grupların imamlarını övdükleri sıfatlarla överdi.²⁵⁰ Örneğin, Abdülmelik'i bu kasidesinde şöyle överdi:

- ١- لَوْلَا الْخَلِيفَةُ وَالْقُرْآنُ يُقْرَأُ
مَا قَامَ لِلنَّاسِ أَحْكَامٌ وَلَا جُمُعٌ
- ٢- أَنْتَ الْأَمِينُ، أَمِينُ اللَّهِ، لَا شَرَفَ
فِيهَا وَلَيْتَ، وَلَا هَيَابَةَ وَرَعٌ
- ٣- مَا عَدَّ قَوْمٌ بِإِحْسَانٍ صَنِيعَهُمْ
إِلَّا صَنِيعُكُمْ فَوْقَ الَّذِي صَنَعُوا
- ٤- أَنْتَ الْمُبَارَكُ يَهْدِي اللَّهُ شِعْبَتَهُ
إِذَا تَفَرَّقَتِ الْإِهْوَاءُ وَالشَّيْعُ
- ٥- فَكُلُّ أَمْرٍ عَلَى يُمْنٍ أَمَرْتَهُ بِهِمْ
فَبِنَا مُطَاعٌ، مِمَّا قُلْتَ مُسْتَمَعٌ
- ٦- يَا آلَ مَرْوَانَ إِنَّ اللَّهَ فَضَّلَكُمْ
فَضْلًا عَظِيمًا عَلَى مَنْ دَبْنَةُ الْبِدْعِ

- 1- Halife, okuduğu Kur'ân olmasaydı ne kanunaları uygulayabilirdi ne de insanları bir çatı altında toplayabilirdi.
- 2- Sen güvenilir bir kişisin. Zira sen, Allah'ın halifesisin, yönetiminde şan, şöhret arzu etmedin ve insanları korkutmadın. Allah'ın kanunlarıyla hükmettin.
- 3- Bütün insanların yaptıkları iyilikler bir araya gelse şüphesiz ki senin yaptığın iyiliklere ulaşamaz.
- 4- Şüphesiz ki halife, Allah'ın bereketiyle kuşatılmış ve halifenin ashabının her ne kadar arzuları değişse de onlar hak üzeredirler. Çünkü onlar Allah'ın göstermiş olduğu yolda yürürler.
- 5- Halifenin her emrine itaat edilir ve her sözü de dinlenir.
- 6- Allah, Benî Mervân'ı insanları yönetmek için seçmiştir. Çünkü onlar takva sahibi olan insanlardır. Onları, dinlerinde bid'at olan kişilere tercih etmiştir.²⁵¹

²⁵⁰ Şevki Dayf, a.g.e., s. 156.

²⁵¹ Şelek, Divanu Cerîr, s. 387 vd.

İslâm terbiyesi altında büyümüş olan şâir, medhiyelerinde İslâm dininin unsurlarına pek çok yer vermiştir. Hatta bazı medhiyeleri tamamen dinî muhtevaya sahiptir. Medhiyelerindeki kelime hazinesi, dinî motifli kelimeler bakımından Ferezdak'ın medhiyelerinden bir hayli zengindir. Nitekim yukarıdaki kasidesinde olduğu gibi memduhu için; Allah'ın halifesi, takva sahibi, Allah'ın hükümlerini tereddüt etmeden uygulayan... gibi ifadeler kullanmıştır. Dolayısıyla şâir memduhunu överken aşırı ifrat ve mübalağaya kaçmıştır. Şîâ şâirleri de imamlarını medhederken dinî ifadelerle çok aşırı bir şekilde mübalağaya kaçarak medhetmişlerdir.²⁵²

Cerîr'in bir başka kasidesinin bir beytinde Abdümelik'i çok enteresan ve ilginç bir şekilde şöyle medhettiğini görüyoruz:

١- اللّٰهُ طَوَّقَكَ الْخِلَافَةَ وَالْهُدَى
وَاللّٰهُ لَيْسَ لِمَا قَضَى تَبْدِيلٌ

1- Allah, hilafet ve hidayet tacını sana giydirdi. Bu da Allah'ın bir iradesi ve lütfudur. Bunu değiştirmek imkansızdır.²⁵³

Cerîr, yukarıdaki beyitte bir taraftan Mehdi düşüncesini diğer taraftan da Cebriyye mezhebinin "her şeyin kaza ve kader" olduğu görüşünü dile getiriyordu. Dolayısıyla Emevî hilafetinin Allah'ın iradesi ve takdiri dahilinde olduğunu, Allah'ın bu irade ve takdirini değiştirmenin imkansızlığını iddia ediyordu. Emevîler de bu görüş ve düşüncenin savunucusu olmuşlardır. Çünkü bu görüş, Emevîlerin karşıt gruplarını siyasî sahadan uzaklaştırabilmek için işlerine çok yarıyordu. Bu yüzden Emevî halifeleri, bu düşüncüyü şâirlerinin şiirlerinde sık sık görmek istiyorlardı. Cerîr de halifelerin beğenisini kazanmak için bu düşüncüyü medhiyelerinde sık sık dile getirmiştir.²⁵⁴ Örneğin, el-Velid'i medhederken aynı görüşü ve düşüncüyü şöyle dile getirmektedir:

١- إِنَّ الْوَالِيَّ هُوَ الْإِمَامُ الْمُصْطَفَى
بِالتَّصْرِ هُزَّ لِوَاوِهِ الْمَغْنَمِ
٢- ذُو الْعَرْشِ قَدَّرَ أَنْ تَكُونَ خَلِيفَةً
مُّلْكَتَ فَاعِلٌ عَلَى الْمُنَابِرِ وَاسْلَمِ

²⁵² Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Teccid, s. 156.

²⁵³ Şelek, a.g.e., s. 525.

²⁵⁴ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Teccid, s. 156-157.

1- *Şüphesiz ki el-Velid, Allah tarafından seçilmiş bir imamdır. (Halifedir) Onun sancağı devamlı ganimet ve zaferle dalgalanmıştır.*

2- *Yüce Allah, senin müslümanlara halife olmanı ve minberlerde senin için okunan duaların kabul olmasını takdir etmiştir.*²⁵⁵

Evet, Cerîr, yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi Abdülmelik'i medhettiği dinî unsur ve ifadelerin aynısıyla oğlu el-Velid'i de medhettmektedir. Şâir, Emevî halifelerinin zevk ve sanat anlayışı içinde yazmış olduğu medhiyelerini incelediğimizde bu medhiyelerde yepyeni bir dinî ruh açık bir şekilde sezilmektedir. Bunu da şâirin şiirlerinin işleniş, söyleniş ve estetik yapılarında görüyoruz.

Cerîr'in medhiyeleriyle Cahiliye şâirlerinin medhiyelerini estetik ve muhteva açısından mukayese ettiğimizde bir farklılık arzettiği anlaşılmaktadır.²⁵⁶

²⁵⁵ Şelek, *Divanu Cerîr*, s. 548.

²⁵⁶ Şevki Dayf, *el-Asru'l-İslâmî*, s. 288-289.

3- AHTAL

a) Hayatı

Asıl adı Ebû Mâlik Gıyas b. Gavs b. es-Salt olup m.640 (H.19) yıllarında Hire'de veya Suriye çölündeki Rusafe²⁵⁷ civarında doğmuştur. Arabistan'ın tanınmış Hıristiyan kabilelerinden Benî Tağlib'in Cüşem b. Bekir koluna mensuptur. İslâm'dan sonra kabilesinin çoğunluğu hıristiyan olarak kalmıştır.

Ahtal, Fırat nehri civarında hıristiyanlık prensip, gelenek ve göreneklerine göre yetişti. Ahtal, kendisini sevmeyenler tarafından kullanılan Devbel (eşek yavrusu) lakabından ziyade, açık-seçik şiirlerle, herkes hakkında çekinmeden çok sert hicviyeler söylediği için yine Tağlip kabilesine mensup müslüman şâirlerden Ka'b b. Cü'ayl tarafından kendisine "Ahtal" adı verilmiştir.²⁵⁸ Bu kelime, budala, ahmak, sefih, boşboğaz, uzun kulaklı manalarına gelmektedir.²⁵⁹ Küçük yaşta iken annesini kaybetmiştir. Daha sonra keçi çobanlığı yaptıran üvey annesinin aşırı baskılarından dolayı ruhu isyana sürüklenmiş ve bir rivayete göre üvey annesini hicvettiği iki beyitle şiir hayatına başlamıştır.²⁶⁰

Ahtal, İncil'in ahlaki kaidelerini kendi anlayışına göre tatbik ederdi. Arap hıristiyanları arasında mübah olmadığı halde karısını boşamış ve dul bir kadınla evlenmiştir.²⁶¹

Şâir, hayatı boyunca hıristiyan olarak kalmış ve bedevî tarzda yetişmiş. Daha sonra Şâm'a göçetmiş olmasına rağmen sürekli ilk vatanının özlemine şiirlerinde dile getirmiştir. Arapların eskiden beri süregelen adetlerini yaşatmaya son derece gayret gösteren bir şâirdi. Şiirlerinin bir çoğunda bu duygularını dile getirmiştir. Bedevî insanların dinî inançları gibi hıristiyanlığa bağlılığı da sathi idi. Hıristiyan dininin kisvesi altında şarap içiyor, halifenin koruması altında hicviyeler yağdırıyordu. Şaraba son derece düşkün olan şâir, en uygun ve en güzel şiir söyleme anının sarhoşluk zamanı olduğunu söylemektedir.²⁶²

²⁵⁷ Rakka şehrine dört fersah mesafe uzaklıkta bir kasabadır. Hişam döneminde Şam'da yayılan çiçek hastalığından korunmak için Hişam tarafından inşa edilmiştir. (el-Hamavî, *Mu'cemü'l-Büldan*, III, 47, "Rusafe")

²⁵⁸ Azmi Yüksel, "Ahtal", *D.İ.A.* İstanbul 1989, II, 183.

²⁵⁹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, "Ahtal"

²⁶⁰ Azmi Yüksel, "Ahtal", *D.İ.A.* II, 183.

²⁶¹ el-İsfehânî, *el-Eğânî*, VIII, 309; Şevki Dayf, *el-Asru'l-İslâmî*, s. 264.

²⁶² K. Brockelmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, I, 205; Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 264.

Şâir, din öğrenimini yapmakla beraber daha çok dış görünümlere önem verirdi. Mütedeyyin olmadığı halde Abdülmelik müslüman olmasını söylediği vakit "eğer şarap içmeme, ramazanlarda yemek yememe izin verilirse kabul ederim." dedi. "Ama iyilik veren şaraptan içmeye, şafakta kalkıp secdeye kapanmaya devam edeceğim." diyerek hıristiyan geleneklerini sürdüreceğini söylüyordu.²⁶³

Yine de bir gün Abdülmelik, Ahtal'a; "Müslüman olmaz mısın? Seni himayeme alırım ve sana bin dirhem veririm." deyince Ahtal, kendisine şöyle cevap verir: "Gerçekte senin bana sunduğun iki şey Fırat nehrinden parmak ucuyla alınacak bir damla su gibidir." Bu cevaba gülen Abdülmelik, onu dini üzerine bırakır ve yanına serbestçe girip çıkmasına müsaade eder. İpek elbisesi ve boynunda haçla, sakallarından şarap damlarcasına yanına girip çıkardı. Hatta Muaviye'nin gözü önünde şarap içmekten korkmadığı söyleniyor. Yeri geldiğinde bağlı olduğu dinini dahi kötileyen ve halifeyi öven ve güldüren bir şâirdi.²⁶⁴ m.710 (H.90) yılında vefat etmiştir. Vefatından önce de Ferezdak'a, Cerîr'i ölünceye kadar hicvetmesini de vasiyet etmiştir.²⁶⁵

b) Edebî kişiliği

Ahtal, Emevî devrinin ünlü şâirlerinden Ferezdak ve Cerîr ile beraber Arap Edebiyatında müstakil bir tabaka meydana getirmiştir. Tağliblerin düşmanı olan Kays oğullarını şiirleriyle savunan Cerîr ile bir Tağlibi olan Ahtal arasında meydana gelen atışmalar (Nekâiz) çok ünlüdür. Bu atışmalarda Ferezdak, Cerîr ile aynı kabileden olmasına rağmen Ahtal'ın tarafını tutmuştur. Zaten Cerîr'in Ahtal'ı gördüğü zaman onun kendisini yutacağı endişesine kapıldığını itiraf etmesi Ahtal'ın hicivdeki yerini göstermektedir. Arap münekkidleri eserlerinde bu üç şâire geniş yer vererek aralarında karşılaştırmalar yapmışlardır. Ahtal'ı kasidelerinin derli toplu, uslubunun lirik, duygularının ince ve temiz oluşu bakımından övmüşlerdir.

İbn Sellâm el-Cümahî, üçünü aynı seviyede tutarken Ebû Ubeyde (Ö.h.209/m.824-5) İslâm devri şâirleri arasında Ahtal'ın başta olduğunu söylemiştir. Ebû Amr b. el-A'la²⁶⁶ ise "Şayet Ahtal, Cahiliye döneminde bir gün bile yaşamış olsaydı onu en büyük şâir sayardım." demiştir.

²⁶³ Huart, *Arap ve İslâm Edebiyatı*, s. 59-60.

²⁶⁴ Zeydân, *Tarih Adabi'l-Lüğa*, I, 249.

²⁶⁵ K. Brockmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, 207.

²⁶⁶ Ebû Amr b. el-A'la (Ö.154/m.770-1), Arap şiirini bir araya getirmesinin yanısıra Kur'an üzerinde yaptığı filolojik çalışmaları ile ün kazanmıştır. Meşk defterinin ve tuttuğu notların, evini ağzına kadar doldurduğu söylenmektedir. Yaşlandığı sıralarda cahiliye dönemi Arap Dili ve şiirine sırtını çevirmiş ve filolojik koleksiyonlarını yakarak kendisini tamamen dini çalışmalara adanmıştır. Ebû Amr, benzeri olmayan bir hafıza gücüne sahip olmakla da meşhurdur. Onun bu hafızası olmasaydı şiirlerinin büyük

Ferezdak, onun medihte kendisinden üstün olduğunu kabul ederken Cerîr, hem medihte hem de hiciv ve hamriyyatta (şarapla ilgili şiirler) kendilerinden üstün olduğunu itiraf etmektedir. Hamriyyatta hayli ünlü olan Ahtal'ın şarabı tasvir ederken, hayranı olduğu cahiliye şâiri A'sa'nın tesirinde kaldığı görülmektedir.

Mağrur kişiliğini ortaya koyduğu fahriyelerinde şekil yönünden bir yenilik getirmediği gibi, dili ve kalıplaşmış ifadeleri de çağdaşlarınkinden farklı değildir.

Ahtal'ın şiirleri yaşadığı çağın olaylarını işleyişi, siyasî tartışma ve çekişmeleri aksettirmesi bakımından tarihi bir değer taşımaktadır.²⁶⁷ Ahtal'ın hicviyelerinde özellikle sertlik, kasâvet ve kabalık gibi unsurlar hakimdir. Nükte ve şarkının tesirine inanmayan şâir, yaralayıcı, kırıcı ve elem verici sözlere yönelmiştir.

Ahtal, bu manevî ve lafzî kabalığın yanısıra cahiliyeye ait düşüncelerin dışına pek fazla çıkmamıştır. O, şiirlerinde bedevî bir ruh taşımıştır. Ayrıca cahiliye şâirlerine taparcasına onları taklit ederdi. Bu yüzden de Arap Edebiyatçıları Ahtal'ın şiirlerinin bir çoğunu nereden aldığını ortaya çıkarmışlardır.²⁶⁸

Ahtal'ın Divanı Elb en-Toni es-Sâlihanî tarafından 1905 yılında Beyrut'ta basılmıştır. Ayrıca Berlin, İstanbul ve Tahran gibi muhtelif şehirlerde de değişik nüshaları mevcuttur.²⁶⁹

c) Medih şiirlerinden örnekler

1- Yezid b. Muaviye'yi medhetmesi

Ahtal, Emevîlerin muhalifleri olan Ensâr'a karşı söylediği hicivlerden dolayı Ensârlı en-Numan b. Beşir, Muaviye b. Ebî Süfyan'dan kendilerini hicveden Ahtal'ı cezalandırmasını istemişti. Muaviye, Ahtal'ı cezalandırma teşebbüsünde bulunmuş fakat oğlu Yezid araya girince Ahtal cezalandırılmaktan kurtulmuştur. Ahtal da bu ortamdan faydalanarak Emevî sarayına yaklaşmış, Ensâr'la Emevîler arasındaki mücadelede aktif rol oynamış ve bilfiil siyasî hayatın içine girerek, Emevîlerle arasındaki ilişkileri geliştirmiştir.

Ahtal'ın, Emevîler hakkında yazdığı medhiyeler şiirlerinin en mükemmeli sayılır. Bu medhiyelerinde "kendilerine mükavemet edildiği takdirde hiddet ve şiddetleri müthiş,

bir kısmı yok olacaktı. (Bkz. İgnace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, (Trc. Azmi Yüksel, Rahmi Er), Ankara 1993, s.43)

²⁶⁷ Azmi Yüksel, "Ahtal", *D.İ.A.* II, 184.

²⁶⁸ K. Brocklmann, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, 207.

²⁶⁹ K. Brocklmann, *a.g.e.* I, 208.

fakat kuvvet ve kudretlerine rağmen insanların en merhametlisi olan" gibi ifadeleri kullanarak halifelerin hilminin ne derece geniş olduğunu anlatmıştır.²⁷⁰

Yezid'in müdahalesi olmasaydı belki de Ahtal'ın Ensâr'a karşı yönelttiği hicivler, onun hayatına mal olacaktı. Bu yüzden o, canını kurtaran Yezid'i bol bol medhetmiştir:

١- أَمَا يَزِيدُ فَإِنِّي لَسْتُ نَاسِيَهُ

حَتَّى يُغَيِّبَنِي فِي الرَّمْسِ مَلْحُودُ

٢- جَزَاكَ رَبُّكَ عَن مُّسْتَفْرِدٍ وَجَدِ

نَفَاهُ عَن أَهْلِهِ جُزْمٌ وَ تَشْرِيدُ

٣- جَزَاءَ يَوْسُفَ إِحْسَانًا وَ مَغْفِرَةً

أَوْ مِثْلُ مَا جَزَى هَارُونَ وَ دَاوُدُ

٤- أَوْ مِثْلُ مَا نَالَ نُوحٌ فِي سَفِينَتِهِ

إِذَا اسْتَجَابَ لِنُوحٍ وَ هُوَ مُنْجُودُ

٥- أَعْطَاهُ مِن لِّزَّةِ الدُّنْيَا وَأَشْكَنَهُ

فِي جَنَّةِ نِعْمَةٍ فِيهَا وَ تَخْلِيدُ

1- Yezid'e gelince, mezara girinceye dek unutmuyacağım.

2- Rabbin, yalnız seni mükafatlandırdı, aileni de günahlardan ve dağılmaktan beri kıldı.

3- Rabbin Yusuf'a ihsan ve mağfiret ile mükafatlandığı gibi veya Harun ile Davud'u mükafatlandığı gibi seni de öyle mükafatlandırısın.

4- Veya her şeye nail olan ve duası kabul edilen Nuh (a.s.)'i mükafatlandığı gibi seni de öyle mükafatlandırısın.

5- Zira Allah, Nuh (a.s.)'i dünya lezzetini vererek nimeti bol ve ebedi olan cennetine koydu.

Ahtal'ın bu beyitlerinde mülâhaza edilecek bir husus, şâirin dinî bir kültüre sahip olduğudur. Peygamberlerin isimlerini zikredip onlar hakkında bilgi vermektedir. Ahtal'ın bu durumuna şaşmamak gerekir. Çünkü onun bir hıristiyan ve aynı zamanda "el-Yağibtu" mezhebine bağlı bir kilisede çalıştığı rivayet edilmektedir.²⁷¹

²⁷⁰ H. Lammens, "Ahtal", İ.A., İstanbul, thsz. 227.

²⁷¹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 133-134.

Hıristiyan olan Ahtal, müslümanların halifesi Abdülmelik'i medhederken, Allah'ın ümmete imam olarak seçtiği ve layık gördüğü gibi ifadeler kullanırdı. Bu gibi ifadeler de Emevî ailesinin konumuna katkıda bulunarak kamuoyunda Emevî hilafetini meşru kılan düşüncelerin oluşmasını sağlamıştır.

Şâirin Emevî halifelerini öven medhiyelerindeki bir başka husus da Emevîlerin savaşlarda sağladıkları zaferleri sık sık dile getirerek bu zaferlerle onları medhetmesidir. Örneğin şâir, Muaviye'yi medheden bir kasidesinde Siffin savaşında sağladığı zaferi dile getirerek onu şöyle medhedyordu:

۱- تَمَّتْ جُدُودُهُمْ وَاللَّهُ فَضَّلَهُمْ
وَجَدَّ قَوْمٌ سِوَاهُمْ حَامِلٌ نَكِدٌ
۲- يَوْمَ صِفِّينَ وَالْأَبْصَارُ خَاشِعَةٌ
أَمَدَّهُمْ إِذَا دَعَا مِنْ رَبِّهِمْ مَدَدٌ
۳- أَنْتُمْ أَهْلُ بَيْتٍ لَا يُوَازِنُهُمْ
بَيْتٌ إِذَا عُدَّتْ الْأَحْسَابُ وَالْعُدَدُ

- 1- Soylu insanlardır. Buna karşılık diğerleri cimri ve faydasız insanlardır. Bundan dolayı Allah, onları hilafeti için seçmiştir.
- 2- Siffin vakiasında gözler huşu içerisinde meded diliyorlardı. Nitekim Allah da onların imdadına yetişti.
- 3- Nesebler sayılıp toplandığı zaman şüphesiz ki sizden başka Ehl-i Beyt'e daha yakın kimse yoktur. Zira Ehl-i Beyt sizlersiniz.²⁷²

2- Abdülmelik b. Mervân'ı medhetmesi

Yezid'in ölümünden sonra birçok hadise vukubulup gelişti. ez-Zübeyr, hilafete talip oldu. Tağlib kabilesi de Mervân b. el-Hakem ve daha sonra oğlu Abdülmelik'in saflarında yer aldı. Böylece ümmet bir birlik etrafında toplanmış oldu. Tağlib kabilesi, Abdülmelik'i destekleyince Ahtal, bu fırsatı iyi değerlendirerek Emevî sarayında bir yıldız gibi parlayıp Abdülmelik'in resmi şâiri oldu. Kendisine büyük bir ilgi ve alaka duyuldu. Abdülmelik'in hıristiyan olan Ahtal'a son derece ilgi ve yakınlık göstermesinin yegane sebebi, şâirin sanat unsurundan daha çok siyasî unsurun ön plana çıkarmış olmasıdır. Çünkü Ahtal, Abdülmelik ile Tağlib kabilesinin hıristiyanları ve Şâm'da bulunan hıristiyan

²⁷² Şevki Dayf, a.g.e., s. 134; Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s. 260.

dinine mensup insanlar arasında bir elçilik görevini yapıyordu. Böylece Ahtal, Emevî sarayında hem şâirlik hem de siyasî görevini yerine getiriyordu. Abdülmelik'in hıristiyan bir şâire bu kadar ilgi ve alaka göstermesinin tek sebebi buydu.²⁷³

Ahtal, Abdülmelik döneminde nazmettiği medhiyelerde Tağlib kabilesinin Abdülmelik'e sağladığı yardım ve destekten dolayı onları över ve onlarla övünürdü. Ayrıca Abdülmelik'i de dinî ifade ve sıfatlarla medhederdi. Böylece Ahtal'ın Abdülmelik döneminde nazmetmiş olduğu medhiyeler, Abdülmelik ile Ahtal'ın kavmi olan Tağliblerin arasında dolaşıp dönüyordu ve bu medhiyelerin sonunda Tağliblerin hasmı olan Kays kabilesini çok acı bir dil ile hicvederek medhiyesini bitirirdi. Böylelikle Ahtal'ın Abdülmelik'in döneminde nazmettiği medhiyelerinde fahr, medih ve hiciv temalarından müteşekkil olup bazen de sevgilisinin vasfıyla beraber şarabı da vafederdi.²⁷⁴

Ahtal'ın, Abdülmelik'i medheden kasidelerin içinden en güzel kasidesi (Haffu'lKatin) olmuştur. Bu kasidenin şöhreti yalnız o döneme münhasır kalmamış aynı zamanda günümüze kadar şöhretini muhafaza etmiştir. Ahtal'ın bütün edebî sanatını bu kasidede tecelli etmiştir.

Şâir, klasik şâirler gibi bu kasidesinde ilk önce sevgilisini ve sahradaki yolculuğunu vafeder ve sevgilisinden ayrılığı nedeniyle kalbindeki hüznü duygularını dile getirir:

١- حَفَّ الْقَطِينُ فَرَاخُوا مِنْكَ أَوْ يَكْرُوا
وَأَزَعَجْتُهُمْ نَوَى فِى صَرْفِهَا غَيْرُ

1- Sevgilim ve ailesi gidince konakladığı ev bomboş kaldı. Zira bu ayrılık, beni üzdüğü gibi kendilerini de üzdü.

(Şâir, sevgilisinin yolculuğunu vafettikten sonra bu kez içtiği şarabın özelliklerini ve üzerindeki etkisini vafetmeğe başlar:)

٢- كَاتِنَى شَارِبًا يَوْمَ اسْتَبَدَّ بِهِمْ
مِنْ قَرْقَفٍ ضَمَّنْتَهَا حِمُّنًا أَوْ جَدْرًا

²⁷³ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 135.

²⁷⁴ Şevki Dayf, a.g.e., s. 136.

2- Onlara (sevgilim ve onun kavmine) yaklaştığım zaman, Ceder ve Humus'ta imal edilmiş şarabı içmiş gibi ürperdim.

(Şâir, sevgilisini ve onun çöldeki meşakkatli yolculuğu ve şarabın vasfından sonra kasidenin asıl ana teması olan Abdülmelikî medhetmeye başlar:)

- ٣- إِلَى إِمَامٍ تُغَادِينَا فَوَاضِلُهُ
أَظْفَرَهُ اللَّهُ فَلْيُهِنِي لَهُ الظَّفَرُ
- ٤- الخَائِضِ الغَمْرِ المَيْمُونِ طَائِرُهُ 275
خَلِيفَةَ اللَّهِ يُسْتَسْقَى بِهِ المَطَرُ
- ٥- مَا الفِرَاتُ إِذَا جَاشَتْ غَوَارِبُهُ
فِي حَاقَتِيهِ وَفِي أَوْسَاطِهِ العُشُرُ
- ٦- زَعَزَعَتْهُ بِرَاحِ الصَّيْفِ وَأَضْطَرَبَتْ
فَوْقَ الجَّاجِي مِنَ أَدْيَةِ غَدْرٍ
- ٧- مُسْحَنَفِرًا مِنْ جِبَالِ الرُّومِ يُسْتَرْهَى
مِنْهَا أَكَافِيْفٌ فِيهَا دُونُهُ زُورُ
- ٨- يَوْمًا بِأَجُودٍ مِنْهُ حِينَ تُسْأَلُ
وَلَا بِأَجْهَرٍ مِنْهُ حِينَ يَجْتَهَرُ
- ٩- مُفْتَرِشًا كَافْتِرَاشِ اللَّيْثِ كَلْكَلُهُ
لَوْفَعَةٍ كَائِنٍ فِيهَا لَهُ جُرُورُ
- ١٠- حُشِدٌ عَلَى الحَقِّ عَيَافُو الخِنَا أَنْفُفُ
إِذَا المَتُّ بِهِمْ مَكْرُوهَةٌ صَبْرُوا
- ١١- فَإِن تَدَجَّتْ عَلَى الأفَاقِ مُظْلَمَةٌ
كَانَ لَهُمْ مُخْرَجٌ مِنْهَا وَ مُعْتَصِرٌ
- شَمْسُ العَدَاوَةِ حَتَّى يُسْتَقَادَ لَهُمْ
وَ أَعْظَمُ النَّاسِ أَخْلَامًا إِذَا قَدَرُوا
- هُمُ الَّذِينَ يُبَارُونَ الرِّيحَ إِذَا
قَلَّ الطَّعَامُ عَلَى العَافِينَ أَوْ قَتَرُوا
- بَنِي أُمِّيَّةٍ نُعْمَاكُمْ مُجَلَّلَةٌ
تَمَّتْ فَلَا مَنَّةَ فِيهَا وَ لَا كَدْرُ

²⁷⁵ Cahiliye Arapları sağ taraftan uçan kuşların şans getireceği inancıyla iyimser olurlardı. Sol taraftan uçan kuşların ise şanssızlık getireceği inancıyla da karamsar olurlardı.(Bkz. el-İsfahânî, el-Eğâni, XI, 69.)

- 3- Övgülerim, fazilet ve keremi yağmur gibi üzerimize yağan bir imam içindir. Allah, onu müzaffer kıldı. Allah, ona bu zaferi mübarek kılsın.
- 4- Övgülerim sulara dalan (zorlukların içinden kolayca çıkabilen) ve istiskâ duasına onun yüzü suyu hürmetine çıkılan Allah'ın halifesinedir.
- 5-6- Fırat coştığında Meltem rüzgarları Fırat'ın iki yakasında ve ortasında bulunan U'şr otlarını sallar ve dalgalar geminin güvertesine yükselir.
- 7- Fırat'ın suları, Rum dağlarının kıvrılmış tepeleri arasından hızlı bir şekilde aşağıya akıp gider.
- 8- Ondan yardım dilediğinde ondan daha cömertini göremezsin. Azamet ve heybetine baktığında ondan daha heybetlisini bulamazsın.
- 9- Fırat göğsünü yere sermiş ve avını parçalayıp yiyen bir aslan gibidir.
- (Şâir, yukarıdaki beyitlerde Fırat nehrinin azametini, cömertliğini ve coşup taşıdığını, yarattığı korkunç ve dehşetli manzaraları tasvir ettikten sonra bu kez Emevî ailesini ve Abdülmelik'in cömertliğini Fırat nehrine benzeterek kendilerini medhete devam eder:)
- 10- Benî Ümeyye'nin en önemli sıfatları şunlardır: Hakk üzerinde toplanırlar, zilleti kabul etmezler, şerefi zedeleyecek her şeyden uzak dururlar, musibet ve zorluklarla karşılaştıklarında sabrederler.
- 11- Her taraflarını musibet sardığı zaman bile bu musibetten kolayca kurtulmayı bilirler.
- 12- Kendilerine mukavemet edenlere karşı çok güçlü ve kuvvetli olmalarına rağmen insanların en şefkatlileridirler.
- 13- Onlar, rüzgar gibi cömert insanlardır. Zira kutluk ve açlık günlerinde muhtaç kişilerin yardımına rüzgar gibi koşarlar.

14- Ey Benî Ümeyye ! İnsanlara olan ihsanınız boldur. Bulunmuş olduğunuz bu ihsan tertemiz ve minnetsizdir.²⁷⁶

Ahtal, bu medhiyesinde Abdülmelik'i "müslümanların halifesi, imamı" gibi dinî ifadelerle nitelendiriyordu. Bu da gösteriyor ki Ahtal'ın medhiyeleriyle müslüman şâirlerin medhiyeleri arasında hiçbir fark yoktur. Ancak Ahtal, memduhunun cömertliğini vasfeden bu vasıf ve benzetmeyi klasik şâirlerden istiare ederek ve özellikle en-Nabiğa'nın şu beyitlerini taklid ettiği görülmektedir:

١- مَاءُ الْفُرَاتِ إِذَا هَبَّ الرِّيحُ لَهُ
تَمْرِي أَوَادِيهِ الْعَبْرَيْنِ بِالزَّبَدِ
٢- يُمْدَهُ كُلُّ وادٍ مُتْرَمٍ لِحَبْرٍ
فِيهِ رُكَامٌ مِنَ الْيَنْبُوتِ وَالْخَصْدِ
٣- يَظَلُّ مِنْ خَوْفِهِ الْمَلَأُ مُعْتَصِمًا
بِالْخَيْرِ رَانَةً بَعْدَ الْإَيْنِ وَالنَّجْدِ
٤- يَوْمًا بِأَجُودٍ مِنْهُ سَيْبٌ نَافِلَةٌ
وَلَا يَحُولُ عَطَاءُ الْيَوْمِ دُونَ غَدِ

- 1- Rüzgar eserken Fırat suları dalgalanıp coşar ve bu suların oluşturduğu köpük, ağaç, ot vb. söküp götürür.
- 2- Fırat'ın kaynağı Haddad, Yanbut otlarıyla örtülü vadiler oluşturmaktadır.
- 3- Coşan suların, azgın dalgaların oluşturduğu tehlikeden dolayı kaptan terli ve yorgun bir şekilde dümenine sarılıp imdat bekler.
- 4- Ne kendisinden daha cömert insan görülmüştür ne de bu gün verdiği şey yarına engeldir.²⁷⁷

Evet, Ahtal'ın medhiyesiyle en-Nabiğa'nın medhiyesi arasında tasvir, mana ve üslup açısından birçok benzerlikler bulunmaktadır. Fakat Ahtal, en-Nabiğa'yı her ne kadar taklit etmişse de tasvir ve teşbihlerde bazı yeni şeyler getirmek zorunda kalmıştır. Bu dönemin hayat şartlarıyla cahiliye döneminin hayat şartlarının değişik olmasından dolayı Emevî şâiri, yeni ifade, tasvir ve teşbihler getirmek ihtiyacını hissetmiştir. Artık bu dönemin şâirleri yalnız kabilesinin sözcülüğünü değil aynı zamanda devletin resmi sözcülüğünü de yapmaktadırlar. Dolayısıyla bu dönemin şâirlerine büyük görev ve

²⁷⁶ el-İsfehâni, el-Eğâni, VIII, 138; Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Teccid, s. 137 vd.

²⁷⁷ Şevki Dayf, a.g.e., s. 139.

sorumluluk düşmektedir. Bu yüzden Emevî halifeleri şâirilere maddi ve manevi açıdan büyük destekler vermişlerdir.

Görüldüğü gibi Ahtal da en-Nabiğa'nın memduhunun cömertliğini Fırat nehrinin taşkınlığına benzetmekle yetinmeyip aynı zamanda Abdülmelik'in kuvvet ve azametini Fırat sularının taşkınlıkları esnasında yarattığı güç ve kuvvete benzetiyordu. Şâir, burada bir nevi Emevî hasımlarına karşı bir mesaj da vermiş oluyor.

Emevî şâirlerinin medhiyelerindeki özelliklerden biri de, cahiliye şâirlerinden istiare ettikleri bazı ifade ve tasvirleri kendi usullarıyla yeni bir çerçeveye sokarak geliştirmiş olmalarıdır.²⁷⁸

Ahtal, medih türünde kendisini Emevî halifeleri ve özellikle de Abdülmelik'e kabul ettirmiş hıristiyan bir şâirdi. Ahtal, daha önce zikrettiğimiz, "Haffü'l-Katin" kasidesini Abdülmelik'in huzurunda okurken müslümanların halifesini duygulandırarak medih türünde eşsiz bir şâir olduğunu kabul ettirmiştir. Ve hatta kendisine, "Ey Ahtal ! Arapların en büyük şâiri olarak ufuklarda ismini yazmamı ister misin?" dedi. Şâir de halifenin bu sözleri üzerine, "Emirü'l-Mü'minin bu sözleri bana yeter." cevabını verdi. Bunun üzerine Abdülmelik, şâire bir kap dolusu altın verilmesini istedi.²⁷⁹

Ahtal'ın, medhiyelerinde dinî unsurlara sık sık yer verdiği görülmektedir. Ona göre, din ve kabile taassupçuluğu fazla önem arzetmez. Onun için önemli olan Emevîlerden gelen menfaatlarının devam etmesidir. Bu yüzden şâir, hıristiyan olmasına rağmen müslüman halifeyi medhederken İslâmî bir çerçeve dahilinde medhedyordu. Örneğin aşağıdaki beyitlerde Abdülmelik'i medhederken müslüman bir şâirden hiçbir farkı yoktur:

- ۱- وَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ الْخِلاَفَةَ فِيكُمْ
- بِأَيْخُنٍ لَا عَارِي الْخَوَانِ وَلَا جَدْبٍ
- ۲- وَلَكِنْ رَأَى اللَّهُ مَوْضِعَ حَقِّهَا
- عَلَى رَعْمِ أَعْدَائِهِ وَ صَدَادَةٍ كُذِّبَ
- ۳- أَحْيَا إِلَهَ لَنَا الْإِمَامَ فَاتَّهَدُ
- خَيْرَ الْبَرِيَّةِ ، لِلذُّنُوبِ غَفُورٍ
- ۴- نُورٍ أَضَاءَ لَنَا الْبِلَادَ وَ قَدْ دَجَّتْ
- ظُلْمٌ تَكَادَ بِهَا الْهُدَاةُ تَجُورُ

²⁷⁸ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 139-140.

²⁷⁹ el-İsfehâni, el-Eğâni, VIII, 290.

- 1- Allah-u Tealâ , hilafeti, sofrası daimi olan (misafirperver olan) sizlere verdi.
- 2- Yalancı ve engelleyici düşmanlara rağmen Allah-u Tealâ, hilafeti sizlere layık gördü.
- 3- Allah, yeryüzümün en hayırlısını, günahları (hataları) bağışlayan imamı (halifeyi) başımıza getirdi.
- 4- Yol bilen kişiler bile yollarını şaşırarak bir karanlığa düştüklerinde Abdülmelik, ülkeyi aydınlatan bir nur oldu.²⁸⁰

3- Medhiyelerinde Şarabı Vafsetmesi:

Ahtal'ın medhiyelerini Ferezdak ve Cerîr'in medhiyelerinden ayıran en önemli özellik, şarabı vafsetmesidir. Bunun nedeni de Ahtal'ın hıristiyan olması ve hıristiyanlığın bu konuyu işlemesinde bir beis görmemesindedir. Ferezdak ve Cerîr ise, İslamın şarabı yasaklayıcı hükümlerinden dolayı medhiyelerinde bu konuya değinmemişlerdir.

Ahtal, şiirinde şarab vafına çok yer vermiştir. Ayrıca şarabı en güzel bir şekilde vafeden şâir ünvanını da almıştır. Örneğin şu beyitlerde görüldüğü gibi şarabı, ince ve zarif bir şekilde şöyle vafsetmiştir:

١- وَكَأْسٍ مِّثْلَ عَيْنِ الدَّيْكِ صُرْفٍ
تُنَسِّي الشَّارِبِينَ لَهَا الْعُقُولَا
٢- إِذَا شَرِبَ الْفَتَى مِنْهَا ثَلَاثًا
يَغَيِّرُ الْمَاءَ كَأَوْلَ أَنْ يَطْوُلَا

- 1- Öyle bir şarap ki horozun gözü gibi berrak olup içenlere akıllarını unutturur.
- 2- Her kim bu şarabı sek olarak (su katmadan) üç defa içerse devamlı içmek ister.²⁸¹

Ahtal, şaraba düşkünlüğü ile bilinen bir şâir olduğundan medhiyelerinde şarab vafına değinmesi kasidelerine farklı ve yeni bir renk katmıştır. Ahtal'ın medhiyelerinin

²⁸⁰ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 141; Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s. 263.

²⁸¹ Zeydân, Tarih Adabi'l-Lüğa, I, 249.

çağdaşları olan Ferezdak ve Cerîr'den ayrı olmasının en büyük sebebi bu konuya değinmiş olmasıdır.

Böylece Arapların yaşamında vukubulan değişikliklerle beraber Emevî kasidesinin bünyesi de değişmiştir. Emevî şâirleri, klasik medhiyelerindeki ufuklarını, genişleterek bu dönemin siyasî, içtimaî, iktisadî ve fikrî gelişmeleri doğrultusunda geliştirmişlerdir. Emevî şâirleri arasında şiirleriyle en çok eskiye bağlı kalan Ahtal'ın şiirlerinde bile bu yenilik ve bu gelişme apaçık bir şekilde görülmektedir.

Abdülmelik'in döneminden oğlu el-Velid'in dönemine gelindiğinde Ahtal'ın yıldızı sönmüş durumdaydı. el-Velid'in hıristiyanlara karşı açık bir tavır aldığını görmekteyiz. Şâm'daki Yuhanne kilisesini (şimdiki meşhur Emevî Camii) camiye çevirmiştir.

El-Velid'in Tağlib kabilesinin reislerinden birisini müslüman olmağa davet etmesi ve bu davetinin geri çevrilmesi sonucu el-Velid tarafından işkenceye maruz kalması gibi hadiseler Ahtal ile Emevî sarayı arasında soğuk rüzgarların esmesine neden olmuştur. Böylece Ahtal, Emevî sarayı şâiri vasfını kaybederek inzivaya çekilmek zorunda kalmıştır.

Ahtal'ın el-Velid'i medheden kasideleriyle Abdülmelik'i medheden kasidelerini karşılaştırdığımızda Abdülmelik'e nazmetmiş olduğu kasidelerinin yanında, el-Velid'e yaptığı medhiyelerin içi boş, ruhsuz, gevşek ve sönük kasidelerden ibâret kaldığı görülür.²⁸²

d) Hiciv Şiirleri:

Ahtal, edebî hayata, üvey annesini hicivle, siyasî şiire de Ensâr'ı yermekle başlamıştır.

Ensâr, Sıffin vakasında Hz. Ali'nin yanında yer alınca Emevîlerle hilafet için husumete düşmüşlerdi. Bu yüzden **Abdurrahman b. Hassan b. Sâbit**, **Abdurrahman b. el-Hakemi el-Emevî**'yi hicvedip Emevî kadınlarıyla ve özellikle Muaviye'nin kızı **Remla** ile ağır ifadeler kullanarak teğazzül etmişti. Böylece **Abdurrahman b. Hassan b. Sâbit**, siyasî yergiler için gazeli ilk defa silah olarak kullanan şâir olmuştur.²⁸³

Yezid b. Muaviye, şâir **Abdurrahman**'ın bu gazelinde kullandığı ağır ifadelere karşı bizzat cevap vermeye çalıştıysa da daha sonra bundan vazgeçmiştir. Fakat şâir **Ka'b**

²⁸² Şevki Dayf, *et-Tetavvur ve't-Tecdid*, s. 142

²⁸³ Bkz. *el-İsfehânî, el-Eğânî*, XV, 109 vd.

b. Cüayl'in²⁸⁴ yanına giderek Ensâr'ı yermesi için teklifte bulunmuştur. Şâir Cüayl ise, kendisine "imandan sonra beni şirke mi geri döndüreceksin? Allah'ın Resulüne yardım eden kavmi hicvedemem. Ama sana, bizden olan hıristiyan bir çocuğu tavsiye edebilirim. Öküz gibi bir dili vardır." diyerek Ahtal'a haber gönderdi. Ahtal gelince o da kendisine, "İslâm'a büyük hizmetler yapmış ve islamda büyük bir mevkiye nail olmuş insanları nasıl hicvedeyim? Beni öldürmelerinden korkuyorum." dedi. Yezid de kendisine, "Benim ve Emirü'l-mü'minin himayesi altında kalacaksın, korkma onları hicvet." dedi. Bunun üzerine Ahtal, Ensâr'ı yeren uzun bir kaside nazmederek onları şöyle hicvetti:²⁸⁵

١- ذَهَبَتْ قُرَيْشٌ بِالْمَكَارِمِ وَالْعُلَا
وَاللُّؤْمُ تَحْتَ عَمَائِمِ الْأَنْصَارِ
٢- فَدَعُوا الْمَكَارِمَ لَسْتُمْ مِنْ أَهْلِهَا
وَاحْذُوا مَسَاجِيكُمْ بَنِي النَّجَّارِ

1- Kureys, iyilik ve yücelikte öncü oldu. Kötülük ve cimrilik ise, Ensâr'ın sarığı altındadır.

2- Ey Benî en-Neccâr! Cömertliği bırakın, bunun ehli değilsiniz, kepçelerinizi alıp gidiniz.²⁸⁶

Bunun üzerine en-Nu'man b. Beşir el-Ensârî (Ö.h.63/m.648) Ahtal'ın, kavmine yönelttiği hicviyeye kızarak kendisini Muaviye'ye şikayet etti. en-Nu'man aynı zamanda Muaviye ile beraber Hz. Ali'ye karşı savaşmıştı. Bu yüzden Muaviye, ona ikramda bulunmuş ve kendisine Ahtal'a ne gibi bir ceza vermesi gerektiğini sormuştur. en-Nu'man da Ahtal'ın dilinin kesilmesini istemişti. Muaviye, Ensâr'ın gazabından korkarak Ahtal'ın dilini kesmeleri için onun kendilerine teslim edileceği sırada oğlu Yezid, araya girerek Ahtal'ın Ensâr'a verilmesini engellemiştir.

Ahtal da canını kurtaran Yezid'e birçok medhiyeler nazmederek onu yüceltmıştır.²⁸⁷

Ahtal, hicivden hiç bıkmaz bir şâirdir. Kabilesine karşı yapılan düşmanlıkları sert bir dille yererek gerekli savunmada bulunurdu. Diğer yandan da Emevîlerin düşmanları olan firkaların saldırılarına karşı acımasızca hücum ederdi.

²⁸⁴ Tağlib kabilesinden olup Muhadram bir şairdir. Yaklaşık h.55/m. 675 yılında vefat etmiştir. (el-İsfehânî, el-Eğâni, VIII, 220.)

²⁸⁵ Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s. 259-260.

²⁸⁶ el-Haşimî, Cevahiru'l-Edeb, II, 148.

²⁸⁷ Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s. 260.

Ahtal, hicivlerinde kin, gazap ve kötülük konularını işlediği gibi edebî yönden de Emevîlerin ve Tağlibin nezdinde bir silah olmasını sağlayan şâirlik ve sanat mahareti de onun elinde bulunmaktaydı.

Ahtal, Emevîlerin meddahı ve her konuda kendilerini savunan bir şâiriydi. Örneğin, **Benî Kelb** kabilesinden kaçan ve Kays kabilesine sığınan **Züfer b. el-Hâris**²⁸⁸ hakkında Ahtal, aşağıdaki şiiri nazmederek onun asıl maksadının Emevîlere düşmanlık olduğunu belirterek uyarıda bulunuyordu:

۱- بَنِي أُمَيَّةَ أَنِّي نَاصِحٌ لَكُمْ
فَلَا يَبِيَّتَنَّ فِيكُمْ أَمِنًا زُفَرُ
۲- وَ اتَّخِذْهُ عَدُوًّا إِنَّ شَاهَاهُ
وَمَا تَغَيَّبَتْ مِنْ أَخْلَاقِهِ دَعْرُ

1- Ey Benî Ümeyye! Kuşkusuz size nasihatta bulunmaktayım. Züfer sizin yanınızda emin olarak gecelemesin.

2- Siz, yine onu düşman olarak kabul edin. Çünkü hain kişi kötü ahlakından vazgeçmez.²⁸⁹

İşte Ahtal, gerek kabilesi Tağlib'i gerekse Emevî ailesini savunmuş ve hasımlarını ve özellikle de Kays kabilesini her fırsatta hicvetmeyi kendisine görev kabul etmiştir.

Ahtal'ın hiciv şiirlerini daha geniş bir şekilde "Cerîr ve Ahtal'ın Nekâizi" bölümünde ele alacağız.

²⁸⁸ Kays kabilesinin önde gelen kişilerinden olup künyesi Ebû Huzeyl'dir. Abdümelik hilafeti sırasında h.75/m.695 yılında vefat etmiştir. (Bkz. el-İsfehânî, el-Eğânî, VIII, 306.)

²⁸⁹ el-İsfehânî, a.g.e. VIII, 3-6.

III. BÖLÜM

A- NEKÂİZ

1- Nekâizin Gelişmesinde Etki Eden Faktörler

Emevî döneminde kabileler arasında özellikle de Basra ve Horasan'da başgösteren kabile taassubu, bu dönemin sonuna kadar devam edecek hiciv savaşının alevlenmesine sebep olduğu gibi nekâiz sanatının da gelişmesine neden olmuştur. Bu gelişmeye vesile olan iki büyük faktör vardır:

a) İctimaî faktör: Arap kabilelerinin bir kısmı bedevî yaşamı bırakıp medenî bir hayatı tercih etmişlerdir. Bu yüzden kabilelerin bir kısmı Mekke ve Medine'de, diğer kısmı da Irak ve Horasan'da yerleşmişlerdi. Şehir hayatına alışmaya başlayan bu insanlar, şehir hayatının beraberinde getirdiği bir çok problemle karşılaştılar. Bu problemin başında işsizlik geliyordu. Irak'da ve özellikle Basra'da yaşayan halkın bir kısmı boş vakitlerini değerlendirmek düşüncesiyle dinî, edebî, felsefî ve diğer muhtelif ilimlerin tahsil ve tedrisatına yöneldiler. Toplumun diğer işsiz kesimi de boş vakitlerini doldurmak için eğlence yerlerine yöneldiler.

Mekke ve Medine toplumunun işsiz kesiminin şarkıya yöneldiklerini ve birçok gazel şâiri şüirlerinin şarkıcılar tarafından güfte olarak kullanıldığını daha önceki konularımızda belirtmiştik. Böylece Mekke ve Medine'deki işsiz halk ve özellikle gençler şarkıyla boş vakitlerini geçirip eğleniyorlardı. Irak halkının ise bu eğlence türüne yönelmediklerini müşahede ediyoruz. Bunun nedeni de Irak'ta yaşayan halkın bedevî hayat yaşıyor olmalarıdır. Ayrıca Irak'ta başgösteren siyasî husumetler kabileler arasında hicvin alevlenmesine de neden olmuştur.²⁹⁰

Kabileler arasında alevlenen bu hicivler kısa bir zaman içerisinde değişik bir boyut alarak nekâiz denilen yeni bir edebî tür haline geldi. Nekâizda herhangi bir kabilenin şâirleri ilk önce kabilesini över ve onunla övünürdü. Daha sonra hasmına yönelir ve ona

²⁹⁰ Şevki Dayf, *el-Asru'l-İslâmî*, s. 241.

karşı bir takım aşağılayıcı sözler sarfederdi. Karşısındaki şâire ise aynı vezin ve kafiye ile ondan daha üstün olmak istercesine bir hicviye nazmederdi.

Nekâiz, hicivden ziyade şâirler arasında bir sanat çekişmesi haline gelmiştir. Her şâir, hasmına karşı mana, ifade ve sanat alanında daha üstün olduğunu göstermek istiyordu. Dolayısıyla nekâiz, Emevî şiirinde yeni bir çığır açmıştır. Nekâiz şâirleri birbirleriyle atışırken etraflarında kalabalık bir seyirci grubu toplanır ve şâirlere ıslık çalarak, alkışlayıp gülerak tezahüratta bulunurlardı. İşte bu yüzden nekâiz, gerçek gayesinden çıkıp Basra'da bulunan modern toplumun ihtiyacını karşılayan bir eğlence unsuru haline gelmiştir.²⁹¹

b) Fikri Faktör : Bu dönemde fetihler nisbeten yavaşladı ve İslâm devletinin sınırları genişledi. Arap toplumu da bu sayede değişik yabancı kültürlerle temasa geçti. Ayrıca bu dönemde mezhep ve siyasî husumetler baş gösterdi. Bunun neticesinde mezhepler arasında diyalektik münasebetler başladı. Siyasî, akidevî, fikhî konuları kapsayan münazaralar ve münakaşalar tertiplendi. Artık Arap toplumu da diğer toplumlar gibi münazara, münakaşa ve tenkidi kabul eden kültür seviyesi yükselmiş bir toplum haline geldi. Zikrettiğimiz tüm bu faktörlerin nekâizin oluşumunda büyük payı vardı.²⁹²

2- Nekâiz Şiirlerinin Yayılması İçin Ravî Edinme Geleneği

Nekâiz ile ilgili olarak bir başka özellik de ravî edinme geleneği idi. Bilindiği gibi cahiliye döneminde başlayıp uzun bir dönem devam eden bir gelenek vardı. Bu da, her şâirin şiirlerini rivayet eden bir ravînin bulunmasıydı. Zira bu ravî, şiirini rivayet etmek istediği şâirin yanında bulunur ve söylemiş olduğu şiirleri ezberlemekle kalmaz aynı zamanda bu şiirleri yazarak divanında muhafaza ederdi. Ravî, bir bakıma bugünkü basın-yayın görevini üstlenirdi. Şâirlerin ravî edinme geleneği, İslâmî dönemde de mevcuttu. **Ahtal**, **Ferezdak** ve **Cerîr**'in de ayrı ayrı ravîleri vardı. Örneğin, **Cerîr**, **Benî Numeyr**'i hicvedeceği zaman ravîsi Hüseyin'e: "Bu gece lambanın gazını arttır. Birkaç kağıt ve mürekkep hokkasını hazırla." dedi. Daha sonra Benî Nümeyr'i hicveden kasidesinin son beytinde **er-Ra'î**'yi²⁹³ şöyle hicvetti:

١- فَغَضَّ الطَّرْفَ إِنَّكَ مِنْ نَمِيرٍ
فَلَا كَعْبًا بَلَّغْتَ وَ لَا كِلَابًا

²⁹¹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 162.

²⁹² Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s. 254.

²⁹³ Asıl adı Ubeyd b. el-Huseyn olup Emevî döneminin meşhur şairlerindedir. Deve çobanlığı veya şiirlerinde deveyi çokça vasfetmesinden dolayı er-Ra'î lakabıyla isimlendirilmiştir. h.90/m.709 yılında vefat etmiştir. (Bkz. el-İsfehânî, el-Eğânî, VIII, 304.)

1- *Başını yere indir, gözünü sakın, çünkü sen zelil olan Benî Nümeyr'e mensupsun, şeref ve izzet sahibi Ka'b ve Kilâb kabilesinden değilsin.*

Cerîr, kasideyi bitiren bu son beytini söylediğinde ravîsi Hüseyin'e ; "Yeter artık, lambanı söndür ve uyu. Bu beyitle er-Ra'îyi katlettim." dedi.²⁹⁴ Buradan nekâiz şâirlerinin şiirlerinin yayılması için kendilerine birer ravî edindiklerini anlıyoruz.

B- ŞÂİRLERİN NEKÂİZİ

1- Cerîr ile Ferezdak'ın Nekâizi (atışmaları)

a) Atışmaların Başlaması

Ferezdak ve Cerîr, hayatlarını bu edebî türün gelişmesine adayan iki büyük şâirdi. İkisi de Temîm kabilesine mensup olup aşiretleri ayrıydı. Cerîr, Küleyb el-Yerbuiyye aşiretine, Ferezdak ise, Mücâşi' ed-Dârimîyye aşiretine mensuptu. Bu dönemin şâirleri, siyasî ve mezhebî husumetten ilham almışlardır. Bir taraftan Cerîr ile Ahtal'ın atışmaları yirmi sene, diğer taraftan da Cerîr ile Ferezdak'ın atışmaları kırkbeş sene kadar sürmüştür. Bu atışmaların uzun sürmesi nekâizin, sayıca daha fazla, sanatça daha mükemmel olmasına ve gelişmesine vesile olmuştur.

Cerîr ile Ferezdak arasındaki atışmaların nasıl başladığı Edebiyat Tarihi kaynaklarında yer alan rivayetlerde şöyle zikredilmektedir: Yebu' kabilesinin Sulayt koluna mensup Gassân isminde bir şâir, aralarındaki husumetten dolayı Cerîr'i hicvetti. Şâir Gassân, Cerîr'in bu hicviyesine karşı kendinde cevap verecek bir kudret bulamayınca şâir el-Bais el-Mücâşi'den yardım istedi. Şiâr el-Bais, Cerîr'i ve onun aşiretini acı bir şekilde hicveden şu kasideyi nazmetti:

١- اَتَرَجُّوْ كَلْبًا اَنْ يَّجِيَّءَ حَدِيْثُهَا
بِخَيْرٍ وَّ قَدْ اَعْيَا كَلْبًا قَدِيْمُهَا

1- *Küleyb kabilesi, kendilerinin iyi bir şekilde anılmasını mı ümit ediyor? kaldı ki bunlar dün (geçmişte) yaptıklarından acizdirler.*

Cerîr de şâir el-Bais'in bu hicvinden dolayı onu ve aşireti Mücâşi'yi üzerlerine gökten ateş parçası düşercesine acı bir dille hiciv yağmuruna tuttu. Cerîr, bu

²⁹⁴ el-Esed, Nasru'd-Din, *Masadiru'l-Şi'ri'l-Câhilî*, Beyrut 1956, s.191.

hicviyelerinde Mücâşi' kabilesinin erkeklerini aşağılayıcı ve yüz kızartıcı, kadınlarını ise, çirkin ve ağır sözlerle hicvetti.

Bu durum üzerine Mücâşi' aşiretinin kadınları, Cerîr'in bu müstehcen hicviyelerine karşı Ferezdak'tan yardım istediler. Ferezdak, o sırada Kur'ân-ı Kerim'in hıfzıyla meşgul, kendisine yeni ve İslâmî bir yol seçmişti.

Mücâşi' aşiretinin kadınları yanına gelip kendisine; "Ey Ferezdak, Cerîr'in senin namusunu çiğnediğini görmüyor musun?" dediler. O, bu duruma fazla aldırış etmedi ise de Mücâşi' kadınlarının Cerîr'i hicvetmesi için ısrar etmeleri üzerine Ferezdak, Cerîr'i hicvetti. Bu hiciv, iki şâir arasında uzun yıllar sürecek olan atışmanın ilk kıvılcıymıydı. Bu atışma, yalnız her iki şâirin aşiretinin sınırları içerisinde kalmayıp Kays, Tağlib ve Temîm kabilelerine kadar uzandı.²⁹⁵

b) Nekâizin Tarihi Değeri

Ferezdak ve Cerîr, atışmalarında cahiliye ve İslâmî dönem Arap kabilelerinin tarihini, örf ve adetlerini geniş ve ayrıntılı bir şekilde işlemişlerdir. Bu yüzden nekâiz şiirlerinin muhtevası, yalnız hiciv, komik ifade ve ibârelerden olmayıp Arap kabilelerinin yaşayışı ve tarihi için birer tarihi belge konumundadır. Örneğin, Cerîr, Ferezdak'ı aşağıdaki kasidede hicvederken aynı zamanda tarihi olayları da şöyle hatırlatmaktadır:

١- يُحِضُّضُ يَا ابْنَ الْقَيْنِ قَيْسًا لِيَجْعَلُوا
لِقَوْمِكَ يَوْمًا مِثْلَ يَوْمِ الْأَرَاقِمِ
٢- كَأَنَّكَ لَمْ تَشْهَدْ لَقِيظًا وَحَاجِبًا
عَمْرُو ابْنَ عَمْرٍو إِذْ دَعَوْا يَا لِدَارِمِ
٣- لَمْ تَشْهَدْ الْجَوْنَيْنِ وَالشَّعْبَ ذَا الصَّفَاءِ
وَشَدَاتِ قَيْسٍ يَوْمَ دَيْرِ الْجَمَاجِمِ

1- Ey demircinin oğlu (Ferezdak)! Kays ile savaşmak için kavmini tahrik mi ediyorsun? Şayet bunu yapacak olursan Yevmü'l-Erakım'da uğradığınız akibete uğrarsınız.

2- Sanki Lukayt, Hacib, Amr b. Amr gibi kişiler esir düştüklerinde; "ey Dârimiler!" diye bağıarak bizden mürüvvet dilediklerini görmedin mi ?

²⁹⁵ Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s. 242-243.

3- *el-Cevneyn, eş-Şi'ab ve es-Sefa'daki zaferimizi ve Kays'ın Deyrü'l-Cemâcim savaşındaki şecaat ve üstünlüklerini görmedin mi?*

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi şâir, hasmını cahiliye döneminde Yevmü'l-Erakım,²⁹⁶ el-Cevneyn,²⁹⁷ Şi'ab Ceble²⁹⁸ ve İslâmî dönemde vukubulan Deyrü'l-Cemâcim²⁹⁹ vakıalarını hatırlatmaktadır. Bu tarihî olaylar, şâirin hiciv yapması için bir dayanak teşkil ediyordu. Dolayısıyla nekâiz şiirlerini, hiciv şiirlerinden ziyade, tarihi şiirler olarak adlandırmak daha uygun olur.³⁰⁰

Bunun gibi birçok tarihi hadiseler nekâiz şiirlerinde sık sık zikredilir. Dolayısıyla nekâiz şiirlerinin içeriği yalnız hicivden ibâret olmayıp aynı zamanda cahiliye ve İslâm dönemlerinde "Eyyamü'l-Arap" (Arap günlerini) de ihtiva etmektedir. Nekâiz şâirleri yalnız müdafaa ettiği kabilenin tarihini araştırmakla kalmayıp hasmının kabilesini de araştırıyordu. O kabilenin savaşlardaki hezimet günlerini öğrenip hasmını hicvederken bu tarihi olaylarla ayıplıyordu. Nekâiz şiirleri, sanıldığı gibi nazmı basit olmayıp geniş bir tarihi araştırmanın ürünü idi.³⁰¹

Şiir, Arapların tarihi, örf ve adetleri için bir kaynak değerindedir. Dolayısıyla şiir, her toplumun aynası olmuş, hayat ve davranışlarını yansıtmıştır.

İşte nekâiz şiirleri de gerek cahiliye ve İslâm dönemlerinde olsun gerek Emevî döneminde olsun vukubulan bütün tarihî olaylara ışık tutmuş şiirlerdir. Belki de nekâiz

²⁹⁶ Kays ve Tağlib kabileleri arasında vukubulan bir savaştı. (Geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, I, 508; *el-İsfehâni*, *el-Eğâni*- XXI, 331.)

²⁹⁷ Bu savaşta el-Cevn el-Kindî'nin oğlu olan Hassan öldürüldü. Muaviye de fidye karşılığında serbest bırakıldı. (Bkz. *el-Müberred*, *el-Kamil fi'l-Lüğa*, I, 134.)

²⁹⁸ Lukayt b. Zürene, kardeşi Ma'bed b. Zürene'nin intikamını almak için Amr b. Sa'sa'a oğulları ile savaşmaya azmetmişti. Ma'bed, Amr oğullarında esir iken ölmüştü. Lükayt, ordu hazırlamakla meşgul olduğu sırada, Abs oğulları ile Amr oğullarının ittifak ettikleri haberi kendisine ulaşır. Kavmine pek fazla rağbet etmeyerek, Abs oğullarıyla aralarında düşmanlık ve intikam hürsü bulunan kabilelere haber göndererek onları Abs ve Amir oğullarına karşı ittifak ve yardımlaşmaya çağırır. Esed ve Gatafan kabilesi, Amr b. Cevn el-Eleviyye, Muaviye b. Cevn, Lukayt'ın etrafında toplanırlar. Çoğalıp güçlenerek savaşa çıkarlar. Büyük bir orduyla Amr ve Abs oğullarını öldürüp intikamlarını alacaklarına son derece emin olarak harekete geçerler. Abs ve Amr oğulları da hucuma geçerler ve çok kanlı bir savaş olur. Abs ve Amr oğullarının reisi olan Amr b. Cevn öldürülür. Muaviye b. Cevn, Amr b. Amr b. Udes ve Hâcib b. Zürene kişiler de esir alınır. (Bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, I, 463.)

²⁹⁹ Deyrü'l-Cemâcim, Kufe'ye yakın ve Basra'ya giden yolun üzerinde bulunan bir mevkidir. Deyru'l-Cemâcim vakıası, h.82/m.701 yılında vukubulmuştur. Sebebi de şuydu: Haccâc, Abdurrahman b. Muhammed ile çarpışmak üzere Basra'dan Kufe'ye yürümüş "Deyrü Kurrâ" denilen yerde konaklamıştı. Abdurrahman ise Deyru'l-Cemâcim'de yerleşmişti. Her iki taraf her gün karşılıklı olarak birbirlerinin üzerine yürüyor ve çarpışıyorlardı. (Geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kamilü fi't-Tarih*, IV, 203 vd. *el-İsfehâni*, *el-Eğâni*, XXI, 331; *el-Müberred*, *el-Kamil fi'l-Lüğa*, I, 134.)

³⁰⁰ *er-Rifâi*, Mustafa Sadık, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî*, Beyrut 1984, III, 82; *el-Müberred*, *el-Kamil fi'l-Lüğa ve'l-Edeb*, Beyrut thsz., I, 134.

³⁰¹ Şevki Dayf, *el-Asru'l-İslâmî*, s. 245.

şiiirleri olmasaydı birçok tarihî vakıa hakkında bilgi sahibi olamayacaktık. Mesela İbn-i Yusuf, bu konuda şöyle der:

"Ferezdak'ın şiiirleri olmasaydı vukuat-ı Tarihiyenin belki yarısı kaybolup gidecekti."³⁰²

Dolayısıyla nekâiz şiiirleri birer tarihi belge konumunda olup Arap Edebiyatçıları kadar tarihçiler için de önem arz etmektedir.

c) Nekâiz Şiiirlerinin Gayesi:

Cerîr ile Ferezdak'ın atışmalarının temelinde yatan asıl amaç daha önce zikrettiğimiz gibi Mirbed panayırının seyircilerini güldürmek ve onları teselli etmektir. Bu yüzden nekâiz şiiirleri birçok komik ifadeleri ihtiva etmiştir. Komik ifadeler ihtiva eden birkaç beyit örnek verecek olursak bu şiiirlerin ortaya çıkış sebebini ve gayesini anlamamızda şüphesiz yardımcı olacaktır. Cerîr'in hicviyeleri komik olmakla beraber Ferezdak'ın hicviyelerinden daha acı ve daha iğneleyicidir.

Benî Tağlib'den bir adam Cerîr'in aşağıdaki zikredeceğimiz hicviyelerini kasederek; "Başıma gelenler Tağlib kabilesinin hiçbir ferdinin başına gelmemiştir." deyip hayret ve dehşetini şu sözlerle ifade etmiştir: "Vallahi kobra yılanları dübürümü ısırsaydı bu kadar beni acıtmazdı." dedi.

١- لَا تَطْلُبَنَّ خَوْوَلَةَ فِي تَغْلِبٍ
فَالزَّنْحُ أَكْرَمٌ مِنْهُمْ أَحْوَالًا
٢- لَوْ أَنَّ تَغْلِبَ جَمَعَتْ أَحْسَابَهَا
يَوْمَ التَّفَاخِرِ لَمْ تَزِنْ مِثْقَالَ
٣- تَلَقَّاهُمْ حُلَمَاءَ عَنْ أَعْدَائِهِمْ
وَعَلَى الصَّدِيقِ تَرَاهُمْ حَمَّالًا
٤- وَ التَّغْلِبِيُّ إِذَا تَنَحَّنَحَ لِلْقَرْبِيِّ
كَكَ أَسْتَهْ وَ تَمَثَّلَ الْأَمْنَالًا

1- Tağlib kabilesinden iyilik bekleme. Çünkü onlar iyilik yapabilecek bir asaleti taşımamaktadırlar. Zira köle bile onlardan daha asildir.

³⁰² el-Câhuz, el-Beyân ve't-Tebyin, I, 124; Zeydân, İslâm Medeniyet Tarihi, III, 183; Kitapçı, Zekeriya, Yeni İslâm Tarihi ve Türkler, İstanbul 1994, I, 107.

2- Eğer Tağlib, şeref, asalet ve övünme gününde bütün şeref ve soyluluğunu ve asaletini toplayıp getirirse şüphesiz boynu bükük olarak geri dönecektir. Çünkü bu faziletlerin hiçbirine sahip değildir.

3- Onları düşmanlarına karşı ağır başlı ve vakur, dostlarına karşı ise hırçın ve haşın olarak görürsün.

4- Tağlib kabilesinin ferdi çok cimridir. Zira kendisine bir misafir geldiğinde dübüürünü kaşıyarak ondan kurtulma yollarını arar.³⁰³

Cerîr, başka bir kasidesinde Tağlib'i hicvettiği oranda Gassân b. Züheyl'i de şöyle hicvetmiştir:

١- أَلَا لَيْتَ شِعْرِي عَنْ سَلِيْطٍ أَلَمْ تَجِدْ
سَلِيْطٍ سَوِيٍّ غَسَّانَ جَارًا يُحِبُّهَا
٢- لَقَدْ ضَمَّنُوا الْأَحْسَابَ صَاحِبَ سَوَاقِرٍ
يُنَاجِي بِهَا نَفْسًا لَمَّا ضَمِيرُهَا

1- Gassân'ın kabilesi, Gassân'dan başka kendisini savunacak bir şâir bulamadı mı?

2- Benî Suleyt, ırzını korumak için kendisini şâir zanneden yüzüstü birini edindiğinden yolunu şaşırdı.³⁰⁴

d) Cerîr'in Ferezdak ve er-Ra'î'yi Hicvetmesi

Basra'da her iki şâir arasında Mirbed panayırında tertiplenen şiddetli münazara halkaları düzenlenmeye başlandı. Düzenlenen bu münazaralar da şâirlerin çoğu Cerîr'e karşı Ferezdak'ın tarafını tutuyordu. Ama Cerîr, şâir er-Ra'î'yi susturduğu gibi diğer şâirlere ve aşiretlerine galip gelerek onları hezimete uğrattı. Buna rağmen şâir er-Ra'î'nin bir manzumesinde Ferezdak'ı Cerîr'e tercih ettiğini görüyoruz. Bunun nedeninin şahsî bir husumet olduğunu sanıyoruz:

١- يَا صَاحِبِيَّ دَنَا الرَّوَّاحُ فَسِيرَا
غَلَبَ الْفَرَزْدَقُ فِي الْهَجَاءِ جَرِيرَا

³⁰³ el-Câhız, el-Beyân ve't-Tehyîn, III, 299.

³⁰⁴ Zeydân, Tarih Adabi'l-Lüğa, I, 253.

1- Ey dostlar geri dönüş zamanı yaklaştı, harekete geçin. Zira Ferezdak, Cerîr'i hicivde alt etti.³⁰⁵

Cerîr, er-Ra'înin bu kasidesi üzerine bir hicviye nazmederek hem er-Ra'î'yi hem de Ferezdak'ı şu şekilde hicvetti:

۱- مَتَىٰ أَذْكَرُهُ بِخُورِ بَنِي عِقَالٍ
 نَبِيْنٌ فِي وُجُوهِهِمْ اِكْتِنَابَا
 ۲- سَتَعْلَمُ مَنْ يَصِيْرُ اَبُوهُ قَيْنَا
 وَ مَنْ عُرِفَتْ قِصَانِدُهُ اِجْتِلَابَا
 ۳- لَقَدْ خَزِي الْفِرْزُوقُ فِي مَعِيْرٍ
 فَاْمَسِيْ جَهْدُ نَصْرَتِهِ اِغْتِيَابَا
 ۴- اَنَا الْبَارِزِي الْمُدْلُ عَلَى نُمَيْرٍ
 اَتَحْتُ مِنَ السَّمَاءِ لَهَا اِنصِيَابَا
 ۵- اِذَا عَلِقْتَ مَحَالِبُهُ بِقَرْنٍ
 اَصَابَ الْقَلْبَ اَوْ هَتَكَ الْحِجَابَا
 ۶- فَقُضَّ الطَّرْفُ اِنَّكَ مِنْ نُمَيْرٍ
 فَلَا كَعْبَا بَلَفْتَ وَ لَا كِلَابَا
 ۷- فَيَا عَجَبِي ! اَتُوْعِدُنِي نُمَيْرٍ
 بِرَاعِي الْاِبْلِ يَحْتَرِشُ الصَّبَابَا
 ۸- وَ تَدْعُو خَمَشَ اَمْلَكَ اَنْ تَرَانَا
 نَجُومًا لَا تَرُومُ لَهَا طِلَابَا

1- Her ne zaman Benî İ'kâl kabilesinin meclisinde anılsam o an, yüzlerini bir hüznün kaplar.

2- Kimin babasının demirci parçası olduğumu ve yine kimin başkalarının kasidelerini çaldığını bileceksin.

(Cerîr, bu beyitte, Ferezdak'ı babasının demircilik yapmasından dolayı ayıplıyordu. O dönemde Araplar arasında demircilik, berberlik ve benzeri sanatlarla uğraşanlar ayıplanıyor ve hakîr görülüyordu. Ayrıca kendisini hırsızlıkla suçlayarak başkalarının şiirlerini alıp kendisine nisbet ediyordu.)

3- Şüphesiz ki Ferezdak'ı yergilerimle yerle bir ettim, artık onun tek sermayesi gıybettir.

³⁰⁵ Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s.243

- 4- *Ben, gökyüzünden sarkıtılan ve avına hızla abanan bir şahin gibi Nümeyr'in üstüne abandım.*
- 5- *Bu şahin pençelerini sapladığı an, avının kalbini kökünden söker alır. (Ferezdak'ın hicvinden sonra Nümeyrileri ve er-Ra'îyi hicvetmeye başlıyor.)*
- 6- *Başını yere indir, gözünü sakın. Çünkü sen zelil olan Benî Nümeyr'e mensupsun. Şeref ve izzet sahibi Ka'b ve Kilâb kabilesinden değilsin.*
- 7- *Nümeyriler kahraman ve at binicisi bir kabile değildir. Bilakis onların asıl hedeflerinin büyük kelerleri avlamaktır, bu iş ancak hakîr ve zelil kişilerin işidir.*
- 8- *Bizler, erişilmesi çok zor olan yıldızlar gibiyiz. Buna karşılık annen, senin hakîr ve zelil bir komunda olmandan dolayı yüzünü tırmalıyordur.³⁰⁶*

Cerîr, bu kasideyi Ferezdak'ın meclisinde okumuştur. Mecliste şâir er-Ra'î de bulunuyordu. er-Ra'î, Cerîr'in bu kasidesini dinledikten sonra Ferezdak'ın meclisinden hemen ayrılıp Necd bölgesinde bulunan Numeyr kabilesine doğru gitti. Yolculuk esnasında ikide bir şu ifadeyi tekrarlayıp duruyordu: "Vallahi Cerîr bizleri rezil etti." Cerîr, atışma sanatında çok güçlü ve yetenekli bir şâirdi. Kimi hicvederse o şahsı yerin dibine sokar çıkarırdı. Atışmalarda kırküç şâiri ve hatta seksen şâiri hezimete uğrattığı rivayet edilmektedir.³⁰⁷

Bu atışmalarda her iki şâirin ilginç tavırlarına şahid oluyoruz. Bu tavırlar, bu dönemde gelişen olayların mantığına tamamen zıttır. Burada Cerîr'in Kays kabilesinin kollarından olan Nümeyr aşiretine mensup olan er-Ra'î ismindeki şâiri acı bir şekilde hicvetmektedir. Buna karşılık, Ferezdak'ın bu şâiri ve aşiretini savunduğunu görmekteyiz ki bu durum alışılanın dışında bir tavidir. Bu, Cerîr'in Kays kabilesini bir tarafa itmesi ve onu savunmaması anlamına gelmez. O, yalnız Numeyrî aşiretini hicvetmiştir. Cerîr, her zaman Kays kabilesinin savunucusu olmuştur.

e) Haccâc'ın Dönemindeki Atışmalar

Hicretin yetmişbeşinci yılında Kays kabilesinden olan Haccâc, Irak yönetimine geldikten sonra Ferezdak onu ve velayetini medhetmiştir. Cerîr, Ferezdak'ın bu medhiyesi üzerine kendisini ayıplayarak eleştiride bulunmuştur:

³⁰⁶ Şelek, *Divanu Cerîr*, s. 92-93.

³⁰⁷ Şevki Dayf, *el-Asru'l-İslâmî*, s. 244.

١- رَأَيْتُكَ إِذْ لَمْ يُغْنِكَ اللَّهُ بِالْغَنِيِّ
لَجَأْتَ إِلَى قَيْسٍ وَخَذْتَ ضَارِعًا

1- Görüyorum ki Allah seni rızıklandırmadığı zaman zelil bir durumda Beni Kays'a iltica ediyorsun.

Kays ve Temîm kabileleri arasında süren savaşlar, Haccâc'ın döneminde biraz olsun dinmişti. Ancak vefatından sonra Horasan valisi olan Kuteybe b. Müslim el-Bahlîlî el-Kaysî'nin, Süleyman b. Abdülmelik'e karşı ayaklanmasından sonra tekrar eski şiddetine döndü. Fakat şu bir gerçektir ki bu iki şâirin aşiretleri ve daha sonra Kays ile Temîm'in arasındaki süren savaşlar pek gerçek savaşlar olmayıp bundaki asıl amaç, eğlence ve teselli idi. Her iki şâirin hayatlarını incelediğimiz zaman birbirlerine gerçek hasım olmadıkları ve birbirlerine kin duymadıklarını aksine dost olduklarını görüyoruz. Kendilerinden biri bir belaya veya bir müsibete düçar olduğu zaman diğeri hemen onun yardımına koşardı. Nitekim Ferezdak, el-Mühelleb'den ricada bulunarak Ezerik'lere savaşmak üzere gönderilmek istenen dostu Cerîr'i kurtarmış buna karşılık olarak ta Cerîr, Irak'ta zindana atılan dostu Ferezdak'ı kurtarmak için büyük bir çaba sarfetmiştir. Her iki şâirin arasındaki edebî atışmalar bu açıdan bakıldığında ravîlerin sandığı gibi karşılıklı çekişme ve boğuşma değildir.

Bu iki şâirin birbirine karşı devamlı bir merhamet duygusu içinde olduklarına delil olarak değişik münasebetlerde söyledikleri şiirlerinde mevcuttur.³⁰⁸

Örneğin, Cerîr, kendisinden önce vefat eden dostu ve meslektaşı Ferezdak'a çok samimi ve hüzün dolu şu mersiyeği nazmetmiştir.

١- فُجِعْنَا بِحَمَّالِ الدِّيَاتِ ابْنِ غَالِبٍ
و حَامِي تَمِيمٍ عِرْضُهَا ، و المُرَاجِمِ
٢- بَكَيْتُكَ حِذَانُ الْفِرَاقِ ، و اَتَمَّا
بَكَيْتُكَ ، إِذْ نَابَتْ أُمُودُ الْعِظَانِمِ
٣- فَلَا حَمَلَتْ بَعْدَ ابْنِ لَيْلَى مُهَيَّرَةً
و لَا شُدَّ أَنْسَاعُ الْمُطِيِّ الرَّوَاسِمِ

1- Temîm'i müdafa eden ve katillerin diyetini üstlenen İbn Gâlib'in (Ferezdak'ın) vefatını duyunca büyük bir faciayla irkildik.

³⁰⁸ el-İsfehânî, el-Eğânî, VIII, 82; Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 178-179.

2- *Ey Ferezdak! Sen ölüürken de ağladık, ölümünden sonra da senin yokluğunda başımıza gelen musibetlerden dolayı seni aradık.*

3- *Hiçbir hür kadın İbn Leyla (Ferezdak) gibisine hamile kalmadı. Kendisinden sonra hiçbir kimseye de kervanlar yol almadı.³⁰⁹*

Her iki şâirin arasında dostluk ve muhabbet kopukluğu sözkonusu olmamıştır. Aksine arkadaşlıkları ve dostlukları her zaman devam etmiştir. Ferezdak ve Cerîr, atışmaları esnasında birbirlerine hakaretlerde bulunurken asla kin taşımazlardı.

Bu atışmalardan gaye, halkı güldürmek ve teselli etmektir. Etraflarında bulunan halk topluluğu da bu şâirlerin bu atışmalarının kendilerinin boş vakitlerini doldurmak ve teselli etmek maksadıyla olduğunu biliyorlardı. İşte bu yüzden Irak valileri kendilerini teselli etmek için zaman zaman bu iki şâiri yanınlarına çağırıp birbirleriyle atışmalarını sağlıyorlardı.

Bir rivayette Haccâc'ın şâirlere, "Atalarımızın Cahiliyede giydikleri elbiseleri giyerek atışın." dediği söylenmektedir. Bunun üzerine Ferezdak, ipekli, süslü-püslü elbise giyerek locada oturdu. Buna karşılık Cerîr de ata binmiş, zırhını ve kılıcını kuşanmış ve elinde bir mızrak ile gelerek şu kasideyi okudu:³¹⁰

١- لَبِسْتُ أَدَاتِي وَ الْفَرَزْدُقُ لُغْبَةٌ
عَلَيْهِ وَ شَاخًا كُرَّجٍ وَ جَلَاجِلَةٌ
٢- أَعِدُّوا مَعَ الْحُلِيِّ الْمَلَابَّ ، فَإِنَّمَا
جَرِيرٌ لَكُمْ بَعْلٌ وَ أَنْتُمْ كَلَانِيَةٌ
٣- وَ أَعْطُوا كَمَا أَعْطَيْتَ عَوَانَ حَلِيلَهَا
أَقْرَبْتُ لِبَعْلٍ بَعْدَ بَعْلٍ تُرَاسِلُهُ
٤- أَنَا الدَّهْرُ يُفْنِي الْمَوْتَ وَ الدَّهْرُ خَالِدٌ
فَجَنِّبِي بِمِثْلِ الدَّهْرِ شَيْئًا يُطَاوِلُهُ
٥- وَ مَا هَجَمَ الْأَقْيَانُ بَيْتًا بِبَيْتِهِمْ
وَالْأَلْقَيْنُ عَنْ دَارِ الْمَذَلَّةِ نَاقِلُهُ
٦- إِذَا وَضَعَ السَّرْبَالَ قَالَتْ مُجَاشِعٌ
لَهُ مُنْكِبًا حَوْضِ الْحِمَارِ وَ كَاهِلُهُ
٧- فَمَا فِي كِتَابِ اللَّهِ تَهْدِيمٌ دَارِنَا
بِتَهْدِيمِ مَا حُورٍ خَبِيثٍ مَدَاخِلُهُ

³⁰⁹ Şelek, *Divanu Cerîr*, s. 603-604.

³¹⁰ Şevki Dayf, *et-Tetavvur ve't-Tecdid*, s. 179.

- 1- Ferezdak, tahtadan yapılmış ve üzerinde ziller olan bir oyuncak tay ile kendi kendini avuturken ben, zırhımı giymiştim.
- 2- Ziyetle beraber kokuyu da hazırlayın. Zira Cerîr, sizin kocanız sizler de onun hanımlarısınız.
- 3- Kocasından boşanmış ve başka bir kocaya varmış ikinci kocasının isteklerine boyun eğen bir dul kadın gibi sen de benim isteklerime boyun eğeceksin.
- 4- Ben ölümü yok eden zamanın ta kendisiyim. Zaman ise bakîdir. O halde zamana denk bir şey getir.

(Cerîr, bu beyitte Ferezdak'tan zamana benzeyen kalıcı bir şey getirmesini isteyerek ona adeta meydan okuyor ve kendisiyle iftihar etmektedir.)

- 5- Demirciler (Ferezdak'ın kavmi) güçsüzlüklerinden dolayı ne kendilerine saldıran insanlara karşı koyabilmişler ne de içinde buldukları zilletten çıkabilmişlerdir.
- 6- Ferezdak, elbise giydiğinde Mücâşi' aşireti ona, "kambur" derdi.
- 7- Allah'ın kitabında bizim evlerimizi yıkmak için bir emir yoktur, fakat Ferezdak kavminin fesat dolu evlerinin yıkımı için bir emir vardır.³¹¹

Haccâc ve Basra ahali, Cerîr ve Ferezdak'ın bu kıyafetlerine ve Cerîr'in bu kasidesine gülmekten kırılmışlardır. Belki de Cerîr ile Ferezdak arasındaki münasebetin komik atışmalarla dolu olmasının nedeni, teselli ve eğlence maksadıyla söylenmiş olmasıdır. Cerîr ve Ferezdak'ın divanları çok komik hicivlerle doludur. Örneğin, Ferezdak, Cerîr'i bir kasidesinde çok komik ve dalga geçercesine şöyle hicvediyordu:³¹²

١- رَأَيْتُ جَرِيرًا لَمْ يَضَعْ عَنْ حِمَارِهِ
عَلَيْهِ مِنَ الثَّقَلِ الَّذِي هُوَ حَامِلُهُ
٢- أَتَى الشَّامَ يَرْجُو
أَنْ يَبِيعَ حِمَارَهُ
وَأُفَارِسَهُ إِذْ لَمْ يَجِدْ مَنْ يُبَادِلُهُ
٣- وَجَاءَ بِعِدْلِيهِ الَّذِينَ لَهُ
مِنَ اللُّؤْمِ كَأَنْتَ أَوْرَثْتَهُ وَأَوَانِلُهُ

³¹¹ Şelek, Divanu Cerîr, s. 538 vd.

³¹² Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Teccid, s. 180.

1- *Cerîr'in eşeğine yüklemiş olduğu yükü indirmediğini gördüm.*

2- *Eşeği ve üzerindeki binicisini satmak için Şâm'a geldi, fakat onu satın alacak kimseyi bulamadı.*

3- *Atalarından miras olarak, zillet ve cimrilik dolu iki çuvalla geldi.*³¹³

Ferezdak'ın bu beyitlerinde olduğu gibi her iki şâirin divanında komedi tarzında atışmalar bulunmaktadır. Cerîr, çoğu zaman kasidelerinde Ferezdak'ın hanımı olan en-Nevvâr'ın kendisinden nefret ettiğini ve Ferezdak'ta kadınların kendisine aşık olabilecekleri herhangi bir yönün olmadığını ifade ederek Ferezdak'ı hicvederdi.³¹⁴

f) Cerîr'in Ferezdak'ın Evliliğini Hicvetmesi

Ferezdak'ın karısı en-Nevvâr, aynı zamanda amcasının kızıydı. Ferezdak'tan başka kimsesi yoktu. Ferezdak, bu kızla hileli bir şekilde şu şekilde evlenmişti:

"En-Nevvâr, kimsesi olmadığı için Ferezdak, onun veliemri idi. Benî Abdullah b. Dârimî kavminden bir adam en-Nevvâr ile evlenmek için talib oldu. en-Nevvâr da buna muvafakat gösterdi ve veliemri olan Ferezdak'a bu adamla kendisini evlendirmesi için haber gönderdi. Ferezdak ta en-Nevvâr'a bu adamla kendisini evlendirmeyeceğini, ancak cemaatin önünde kendisinin veliemri olduğunu söylemsi şartıyla evlendirebileceğini söyledi. O da bu teklifi kabul etti. Daha sonra en-Nevvâr'a bu adamın kavmine haber gönderip gelmelerini istedi. Benî Abdullah b. Dârimî kavmi, bunun üzerine kalabalık bir toplulukla Ferezdak'ın yanına gelip Benî Mücâşi' mescidini doldurdular. Ferezdak da mescide gelip selam verdikten sonra Allah'a hamd ve sena getirdi. en-Nevvâr da evliliği için Ferezdak'ın kendisinin veliemri olduğunu söyledi. Bunun üzerine Ferezdak, mescitte oturan cemaate yönelip şöyle dedi: "Ey cemaat! en-Nevvâr'ın dediğine şahit oldunuz. Ben de en-Nevvâr'ı yüz kırmızı sağmal deve, mehir karşılığında kendime zevce olarak aldım." dedi.

Ferezdak, en-Nevvâr'la evlendikten sonra Basra ahalisi, en-Nevvâr'a Ferezdak'tan boşanması için yardımda bulundular. Fakat Ferezdak'ın dilinden çekindikleri için üzerine gidemiyorlardı. Hatta günün birinde en-Nevvâr, Ferezdak'tan nefret edip Kays kabilesine

³¹³ Fe'ûr, *Divanu Ferezdak*, s.453.

³¹⁴ Şevki Dayf, *et-Tetavvur ve't-Tecdid*, s. 180.

mensup olan Asım el-Munkarî'nin (ö.m.640) yanına gidip Ferezdak'a karşı yardım talebinde bulundu. Ferezdak, onu himaye ettikleri için de şöyle tehditte bulundu:

١- بَنِي عَاصِمٍ لَا تَجْنَبُوهَا فَإِنَّكُمْ
مُجْلَجِيءٌ لِّلسَّوَاتِ دُسْمِ الْعَمَائِمِ
٢- نَبِيَّ عَاصِمٍ لَوْ كَانَ حَيًّا أَبُوكُمْ
لَلَّامَ بَنِيهِ الْيَوْمَ قَيْسَ بْنَ عَاصِمٍ

1- Ey Asım oğulları! (en-Nevvâr'ı) himaye etmeyin. Aksi takdirde en acı hicviyelerimle karşılaşacaksınız.

2- Ey Asım oğulları! babanız hayatta olsaydı oğullarının bu davranışlarından dolayı sizi kınardı.³¹⁵

Ferezdak'ın tehdit içerikli bu beyitleri Asımoğullarına ulaştığında kendisine, "Allah'a yemin olsun ki bu iki beyite bir beyit daha ekleydin seni ansızın öldürmekten hiç tereddüt etmezdik." dediler.

Ferezdak ve karısı en-Nevvâr'ın husumet dolu uzun bir beraberlikleri oldu. Bu husumet Ferezdak'ın karısı en-Nevvâr'ı zaman zaman hicvetmesine neden oluyordu. Örneğin, aralarında çıkan bir husumette kendisini çok enteresan bir benzetmeyle şöyle hicvetti:

١- تَخَاصُمْنِي وَقَدْ أَوْلَجْتُ فِيهَا
كَرَاسَ الضَّبِّ يَلْتَمِسُ الْجَرَادَا

1- Karım benimle husumete giriyor. Büyük Keler'in kafasıyla çekirgeye dokunduğum gibi ben de ona dokundum.³¹⁶

İşte Ferezdak ile karısının arasındaki bu husumet, Cerîr'in Ferezdak'a saldırması için iyi bir malzeme idi. Cerîr, atışmalarında devamlı Ferezdak'a bu yönden saldırmaktadır.

Cerîr'in bir cariyesi, Cerîr'in yemeğinden ve giysisinden hoşlanmadığı için kendisini başkasına satmasını isteyince Ferezdak, hemen bu olayı değerlendirip atışmalarında Cerîr'i bu hadiseyle ayıplardı.³¹⁷

³¹⁵ el-İsfehâni, el-Eğâni, XXI, 290-294.

³¹⁶ el-İsfehâni, a.g.e., XXI, 292.

³¹⁷ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Teccid, s. 181.

g) K r Kılıç Hadisesi

Bu gibi komik olaylar Şairlerin birbirleriyle atışmaları için iyi birer malzemeydi. Zikrettiğimiz bu komik olaylara benzer zikredilmesi gereken bir başka hadise de Ferezdak'ın elinde bulunan kılıcın k r olduğundan dolayı kesmeme hadisesidir. Rivayete göre hadise Őoyle cereyan eder:

"Süleyman b. Abdülmelik ve beraberindekiler Hac farizasını yerine getirip Medine'ye dönerlerken kılıçtan geçirilmek üzere dört yüz Rum esiriyle yolda karşlandılar. Halife, yanında bulunan kişilere teker teker herkesin birer kişiyi kılıçtan geçirmesini emretti. Bütün orada hazır bulunanlar üzerine düşeni yaptılar. Sıra Ferezdak'a gelince, kendisine kesmeyen k r bir kılıç verildi. Ferezdak, bu kılıçla adamın kafasına birçok darbeler indirmesine rağmen bir türlü adamın kafasını koparamadı.

İşte bu hadise Süleyman ve etrafındaki insanları gülüp geçirdi. Bunun  zerine Ferezdak, Süleyman b. Abdülmelik'ten özür dilemek amacıyla bir kaside nazmetti:

۱- أَيَعَجِبُ النَّاسُ أَنْ أَضْحَكَتُ خَيْرَهُمْ
۲- وَمَا نَبَا السَّيْفِ مِنْ جُبْنَ وَلَا دَهْشِ
۳- وَلَوْ ضَرَبْتُ عَلَى عَمْدٍ مُقَلَّدَهُ
۴- إِذَا تَدَهَّدَا عَنْهُ جِئْنَا أَضْرِبُهُ،
خَلِيفَةَ اللَّهِ يُسْتَسْقَى بِهِ الْمَطَرُ
عِنْدَ الْإِمَامِ وَلَكِنْ أَحْرَ الْقَدْرُ
لَحَرَّ جُثْمَانُهُ مَا فَوْقَهُ شَعْرُ
كَمَا تَدَهْدَى عَنِ الزُّحْلُوفَةِ الْحَجْرُ

1- *Omun yüzü hürmetine yağmur talep edilen Allah'ın halifesini g ld rd Ğ m için insanlar Őařırdı.*

2- *Halifenin huzurunda korkumdan veya acemiliğimden dolayı değil adamın eceli gelmediği için kılıç kesmedi.*

3- *Boynuna bilerek vursaydım cismi kafasının üstüne düşerdi.*

4- *Taşın kaygan bir zeminden yuvarlandığı gibi kafasını da uururdum.*³¹⁸

Cerîr, bu hadiseyi fırsat bilip Mirbed Panayırının seyircilerini güldürmek için Ferezdak'la alay edip bu hadiseyi kasidelerinde Őoyle dile getiriyordu:³¹⁹

³¹⁸ Fe' r, Divanu Ferezdak, 255.

³¹⁹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 182.

- ۱- بِسَيْفِ أَبِي رَعْوَانَ سَيْفِ مُجَاشِعٍ
ضَرَبْتُ وَ لَمْ تَضْرِبْ بِسَيْفِ ابْنِ ظَالِمٍ
- ۲- ضَرَبْتَ بِهِ عِنْدَ الْإِمَامِ فَأُعِشْتُ
يُدَاكُ وَقَالُوا مُحَدَّثٌ غَيْرُ صَارِمٍ
- ۳- ضَرَبْتَ بِهِ عُرْقُوبَ نَابٍ بِصَوَّارٍ
وَلَا تَضْرِبُونَ الْبَيْضَ تَحْتَ الْغَمَامِ

- 1- Sen, el-Hâris b. Zalim'in keskin kılıçlarıyla değil de Mücâşi' kılıcıyla vurdun.
- 2- Halifenin önünde başını vurman için sana sunulan esirin başını, ellerin titrediği için ve kılıç taşımakta acemi olduğun için kesemedin.
- 3- Sen, savaşta düşmanlarının kafasını vuracak bir insan değilsin. Sen, ancak ve ancak develerin dizini vurabilirsin.³²⁰

Şüphesiz Cerîr'in nazmettiği bu ve buna benzer atışmalar, Mirbed panayırının seyircilerinin alkış ve teyidlerine mazhar oluyordu. Ayrıca şehirde yaşayan halkın sıtresini gidermek, boş vakitlerini değerlendirmek ve onları teselli etmek hedefi güdülmüştür. Mirbed panayırında her iki şâirin taraftar halkası vardı. Bu taraftarlar destekledikleri şâire tezahuratta bulunan ve onu hasmına karşılık vermesi için teşvik ederlerdi. Hasmına birkaç beyitle reddiye yazan şâiri alkışlar, ıslık çalar ve çığlık atarak sevgi gösterilerinde bulunurlardı.³²¹

Cerîr'in, Ferezdak gibi nekâizında kabilesiyle övünmediği görülmektedir. Bunun nedeni Cerîr'in kabilesi olan Küleyb'in Ferezdak'ın kabilesi olan Mücâşi' gibi ne Cahiliye ne de İslâmî dönemde kerem, şeref ve şöhrat sahibi bir kabile olmamasıydı. Özellikle Cerîr'in babası Atiyye, çok cimri bir insandı. Bu yüzden Cerîr, kendi ailesi olan Küleyb oğullarıyla değil kendisinden biraz uzak olan Yerbu' oğullarıyla övünüyordu. Yerbu' aşireti cahiliye ve İslâmî dönemde kerem ve şerefle tanınan bir aşiret idi. İşte bu yüzden Ferezdak ve diğer şâirler, Cerîr'i hicviyelerinde bununla ayıptırlardı. Bu da Cerîr'e yöneltilen en ağır hicviyelerdir. Buna rağmen Cerîr, üstün sanat ve maharetiyle kendi ailesindeki bu ayıbı örtmeği başarabilmiş yetenekli bir şâir idi.³²²

³²⁰ Şelek, *Divanu Cerîr*, s. 639-640.

³²¹ Şevki Dayf, a.g.e., s. 183.

³²² el-İskenderî (Heyet), *el-Mufassal*, s. 146.

h) Aynı Vezin ve Kafiyeyle Atışmalar:

Nekâiz şâirleri birbirleriyle atışırken ravîler, bu şiirleri muhatablarına yetiştirirlerdi. Şâir, hasmından gelen bu hicviyelere cevap vermek için ilk önce bu beyitleri ve manalarını uzun uzun inceler. Daha sonra hasmının ifadelerinden bir anlam çıkararak aynı vezin ve kafiyeyle reddiye yazardı.³²³ Ferezdak ve Cerîr'in nasıl birbirleriyle aynı mana, ifade, kafiye ve vezinle atıştıklarını ve nasıl kabileleriyle övündüklerini her iki şâirin kasidelerini incelediğimizde görürüz. İlkönce Ferezdak'ın nasıl köklü soyuyla övündüğünü ve Cerîr'i nasıl hicvettiğini şu meşhur kasidesinde görelim:

- ١- إِنْ الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ بَنَى لَنَا
بَيْتًا ، دَعَائِمُهُ أَعَزُّ وَأَطْوَلُ
- ٢- بَيْتًا بَنَاهُ لَنَا الْمَلِكُ وَمَا بِنَى
حَكَمَ السَّمَاءَ فَإِنَّهُ لَا يُنْقَلُ
- ٣- بَيْتًا زُرَّارَةً مُحْتَبٍ بِفِنَائِهِ
وَمُجَاشِعٍ وَأَبُو الْفُؤَارِسِ نَهْشَلُ
- ٤- لَا يَحْتَبِي بِفِنَاءِ بَيْتِكَ مِثْلَهُمْ
أَبْدًا إِذَا عَدَّ الْفِعَالُ الْأَفْضَلُ
- ٥- ضَرَبْتَ عَلَيْكَ الْعَنْكَبُوتُ بِنَسْجِهَا
وَقَضَى عَلَيْكَ يَه الْكِتَابِ الْمُنْزَلُ
- ٦- وَإِذَا بُدِّحْتُ وَرَأَيْتَنِي يَمْشِي بِهَا
سُفْيَانٌ أَوْ عُدْسُ الْفِعَالِ وَجَنْدَلُ
- ٧- وَالْأَكْثَرُونَ إِذَا يُعَدُّ حَصَاهُمْ
وَالْأَكْرَمُونَ إِذَا يُعَدُّ الْأَوَّلُ
- ٨- إِنَّ الزَّحَامَ لِغَيْرِكُمْ هَفْتَرَقَبُوا
وَرَدَّ الْعَشِيَّ ، إِلَيْهِ يَخْلُو الْمَنْهَلُ
- ٩- أَهْلَامُنَا تَزِنُ الْجِبَالَ رُزَانَةً
وَتَخَالِنَا جِنًّا ، إِذَا مَا نَجْهَلُ
- ١٠- فَادْفَعْ بِكَفِّكَ إِنْ أَرَدْتَ بِنَاءَنَا
تَهْلَانِ ذَا الْهَضْبَاتِ هَلْ يَتَحَلَّلُ
- ١١- يَا ابْنَ الْمُرَاغَةِ ائِنَّ خَالِكَ ؟
إِنِّي خَالِي حُبَيْشٌ ذُو الْفِعَالِ الْأَفْضَلُ
- ١٢- إِنَّا لَنَضْرِبُ رَأْسَ كُلِّ قَبِيلَةٍ
وَأَبُوكَ خَلْفَ أَتَانِهِ يَتَقَمَّلُ

³²³ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Teccid, s. 184.

۱۳- إِنَّ اسْتِرَاقَكَ يَا جَرِيرُ قَصَائِدِي
 مِثْلُ ادْعَاءِ سَوَى أَبِيكَ تَنْقُلُ
 ۱۴- قَبِحَ إِلَهُ مَقَرَّةً فِي بَطْنِهَا
 مِنْهَا خَرَجْتُ وَكُنْتُ فِيهَا تُحْمَلُ

- 1- Semayı inşa eden Yüce Allah, bizlere de şeref ve izzet üzerine yükselen bir ev tesis etti.
  - 2- Bu ev, öyle bir ev ki sonsuza dek şeref ve izzetin temeli üzerinde baki kalacaktır.
  - 3- Atalarım olan Zürara, Nehşel ve Mücâşi' gibi kimseler temeli izzet ve şeref olan bu evin avlusunda büyümişlerdir.
  - 4- Ey Cerîr! Oysa senin evinin avlusunda Mücâşi', Nehşel ve Zürara gibi kahraman insanlar yetişmez.
  - 5- Allah-ü Tealâ, "Evlerin çürüğü şüphesiz ki örümcek yuvasıdır." dediği gibi senin evin de örümcek yuvası gibi zayıf ve çürüktür.
  - 6- Ey Cerîr! Ben, övünmek istediğim zaman Süfyan, U'düs ve Cendel gibi kendileriyle övünülmeğe değer kahraman kişilerle övünürüm.
  - 7- Onlar ki hem sayıca çokturlar hem de cömertliğin sembolü olan kişilerdir.
  - 8- Ey Cerîr! Senin kavmin zayıf ve güçsüzdür. Zira geceleri kimselerin olmadığı anda hayvanlarınıza su içirmek üzere pınar başına gelirsiniz.
- (Şâir, bu beyitte Cerîr'in kavmini korkaklıkla nitelendirmektedir.)
- 9- Barışta ağırbaşlılığımız ve sabrımız dağlara denktir. Savaşta ise, cinler gibi hareketli ve korkusuz kişileriz.
  - 10- Ey Cerîr! Eğer ulaştığımız şan ve şerefe ulaşmağa çaba sarfediyorsan boşuna kendini yorma. Zira senin yaptığın Sehlân Dağı'nı yerinden oynatmaya çalışan bir kişiye benzer ki bu da imkansızdır.

11- *Ey Mürâğa'nın oğlu! Benim dayım iyilik sahibi Ubeyş'tir. Oysa senin dayın bu gibi fiillerden çok uzaktır.*

12- *Ey Cerîr! Senin baban eşeğinin arkasında saçındaki bitlerle uğraşırken, bizler ise durmadan kılıç sallıyorduk.*

13- *Ey Cerîr! Benden çaldığın kasideler ne kadar gerçek ise, baban hakkında ortaya attığım iddialar da o kadar gerçektir.*

14- *Allah, doğuncaya dek içinde taşındığın ve ondan çıktığın rahme lanet etsin.*³²⁴

Ferezdak'ın bu kasidesi övgü ve yergi olmak üzere iki temadan oluşmuştur. Ferezdak, aslıyla ve kavminin şeref ve şecaatleriyle övünmüş Cerîr'i de soysuzluk ve zilletle hicvetmiştir.

Bu kasidede düşünce ve fikirler düzenli ve tertipli değildir. Aynı zamanda İslâm ruhuna aykırı ifadeler da yer almaktadır. Örneğin, İslâm Dini neseble övünmeği, başkalarını hakir görmeği ve başkalarını haksız yere hicvetmeği nehyetmiştir. Buna rağmen nekâiz şairleri İslâm ruhuna mühalif olan bütün prensipler üzerine bina edilmiş ve gelişmiştir. Bu yüzden nekâiz şairleri, zaman zaman münekkidler tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak lügat alimleri, nekâiz şairlerinin icat ettikleri bu yeni edebî türün beraberinde getirmiş olduğu yeni usul, düşünce ve hayalin yanısıra; Arap Diline çok zengin kelime hazinesi kazandırmış ve Arapların adet ve gelenekleri için birer tarihi belge olduklarını da dile getirmişlerdir.

Ferezdak, bu beyitlerinde Arap toplumunun yaşayışını, örf ve adetlerini tasvir ediyor. Örneğin, birinci beyitte, "Evin direklerini" zikretmektedir. Bu da bizlere, bedevî Arapların içinde yaşadıkları çadırların yapısını bildirmektedir. Dördüncü beyitte, Arapların kabaları üzerinde oturup bacaklarını dikerek ve ellerini önden bağlamak suretiyle oturma adetini zikrediyor. Sekizinci beyitte ise, su kaynaklarının kıtlığı yüzünden kabileler arasında mücadelenin eksik olmadığını ve kabilelerden kim kuvvetli ise, hayvanlarına istediği zaman su verdiğini, zayıf ve güçsüz kabilelerin ise, hayvanlarına su verebilmek için geceyi beklediklerini ifade ediyor.

Ferezdak ve Cerîr'in medhiyelerinde olduğu gibi atışmalarında da islamın tesirini açıkça görmekteyiz. Şairlerin atışmalarında teşbih, istiâre gibi edebî sanatlar, Kur'ân-ı Kerim'in uslubundan iktibas ve tazmin edilmiştir. Örneğin, Ferezdak, yukarıdaki

³²⁴ Fe'ûr, Divanu Ferezdak, s.489 vd.

beyitlerde Cerîr'in evini zayıf ve güçsüzlüğüyle örümceğin evine benzetirken bu teşbihi Kur'ân-ı Kerim'in şu ayetinden tazmin etmektedir:

"Allah'tan başka dost edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Halbuki, evlerin en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi." ³²⁵

Ferezdak'ın uslubu çok kuvvetli olup bedevî tasvirleri ve garip lafızlarıyla temayüz etmiştir. Bu yüzden lugat alimleri şiirlerine çok önem vermişlerdir. Münekkidler, uslubu hakkında şöyle demişlerdir: "O, şiir söylerken sanki bir kaya yontuyordu." ³²⁶

Cerîr de Ferezdak'ın bu hicviyesine mükabil bir kaside nazmeder ve onun ileri sürmüş olduğu tüm iddialarını çürüterek kendisini acı bir dille hicveder:

Cerîr, kasidesine ilkönce "Atlal" ile yani, sevgilisinin yurt kalıntılarının vasfıyla başlıyor. Daha sonra hasmını hicvederek kasidesini tamamlıyor:

- ١- لَمِنَ الدِّيَارِ كَانَتْهَا لَمْ تُحْلَلِ
بَيْنَ الْكِنَاسِ وَ بَيْنَ طَلْحِ الْأَعْزَلِ
- ٢- أَعْدَدْتُ لِلشُّعْرَاءِ سُمًّا نَاقِعًا
فَسَقَيْتُ أَخْرَهُمْ بِكَاسِ الْأَوَّلِ
- ٣- لَمَّا وَضَعْتُ عَلَى الْفَرَزْدَقِ مَيْسَمِي
وَضَعَا الْبَيْعُ جَدَعْتُ أَنْفَ الْأَخْطَلِ
- ٤- أَخْزَى الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ مُجَاشِعًا
وَبَنَى بِنَاءً بِالْحَضِيضِ الْأَشْفَلِ
- ٥- بَيْتًا يُحَمِّمُ قَيْنُكُمْ بِفِنَانِهِ
دَنَسًا مَقَاعِدُهُ، حَبِيبَتِ الْمُدْخَلِ
- ٦- وَ لَقَدْ بَنَيْتَ أَحْسَّ بَيْتٍ يُبْتَنِي
فَهَدَمْتُ بَيْتَكُمْ بِمِثْلٍ يَذْبُلِ
- ٧- إِنِّي بَنَى لِي فِي الْمَكَارِمِ أَوْلِي
وَ نَفَخْتُ كَيْتُكَ فِي الزَّمَنِ الْأَوَّلِ
- ٨- أَعْيَيْتُكَ مَائِرَةَ الْقُيُونِ مُجَاشِعِ
فَانظُرْ لَعَلَّكَ تَدْعِي مِنْ نَهْشَلِ
- ٩- وَ أَمْدَحُ سَرَاةَ بَنِي فُقَيْمٍ إِيْتَهُمْ
قَتَلُوا أَبَاكَ ، وَ تَأْزُهُ لَمْ يُقْتَلِ
- ١٠- إِنْ أَنْصَبْتُ مِنَ السَّمَاءِ ، عَلَيكُمْ
حَتَّى أَخْتَطِفُكَ يَا فَرَزْدَقُ مِنْ عَلِ

³²⁵ Ankebut/29, 41.

³²⁶ el-Müleycî, el-Edeb ve'n-Nusûs, s.113.

- ۱۱- لَا تَذْكُرُوا حُلَّ الْمَلِكِ فَإِنَّكُمْ
بَعْدَ الرَّبِيرِ كَحَائِضٍ لَمْ تُغْسَلِ
- ۱۲- أَهْلَامُنَا تَزِنُ الْجِبَالَ رِزَانَةً
وَأُفُقُ جَاهِلُنَا فَعَالَ الْجَهْلِ
- ۱۳- عَمُرُوا وَ سَعِدُوا يَا فَرَزْدَقُ ، فِيهِمْ
زَهْرُ النَّجُومِ وَ بَاذِخَاتُ الْأَجْبَلِ
- ۱۴- كَانَ الْفَرَزْدَقُ إِذْ يَعُودُ بِخَالِهِ
مِثْلَ الدَّلِيلِ يَعُودُ تَحْتَ الْقَرْمَلِ
- ۱۵- وَ أَفْخَرُ بِضَبَّةٍ إِنْ أَمَكَ مِنْهُمْ
لَيْسَ إِبْنُ ضَبَّةٍ بِالْمَعَمِّ الْمُخُولِ
- ۱۶- إِنْ الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ بُنِيَ لَنَا
بَيْتًا عَمَّاكَ ، فَمَا لَهُ مِنْ مَنْقَلِ
- ۱۷- حُصِي الْفَرَزْدَقُ وَ الْخِصَاءُ مَذَلَّةً
يَرْجُو مُحَاطَرَةَ الْقُرُومِ الْبُزَلِ
- ۱۸- أَلَهَى أَبَاكَ عَنِ الْمَكَارِمِ وَ الْعُلَى
لِي الْكَتَائِفِ وَ ارْتِفَاعِ الْمَرْجَلِ

1- (Cerîr, kasidesinin ilk beytinde kendi kendisine şöyle soru soruyor:) *Küleyb ağaçları ile Kunnas'ın arasında bulunan sevgilimin diyarına ne oldu? Sanki hiç kimse burada konaklamamış gibi hiçbir ize rastlanmıyor.*

(Şâir, bu kasidesinde sevgilisi ve diyarını on beyitle vafettikten sonra asıl temaya geçiyor ve ilkönce hasmını şöyle tehdit ediyor:)

2- *Şâirlere saf bir zehir hazırladım. En son şâire ilk şâire sunduğum kadehle aynı zehiri sundum.*

(Cerîr, bu beyitte çok acı ve ağır hicviyeler hazırladığını ve ilk şâiri nasıl hicvettiyse son şâiri de aynı şekilde hicvedeceğini ifade ediyor.)

3- *Ferezdak'ın yüzüne özel bir nişan koydum. el-Bâis'i domuz gibi susturdum. Ahtal'in ise burnunu kestim.*

(Cerîr, aşağıdaki beyitlerde Feredak'ın öne sürmüş olduğu bütün iddialarını olduğu gibi tersine çevirip bu iddialarla alay ederek kendisini hicvediyor.)

4- *Gökyüzümü yükselten Allah, Mücâşi'in evlerinin en alçak yerlerde olmasını takdir etti. (Allah, onların devamlı zelil ve hakir kalmalarını istedi.)*

- 5- Evinizin avlusunun her tarafı demircilerin yaktıkları ateşin dumanıyla dolu. Eviniz öyle bir ev ki girişleri çok çirkin ve iğrenç, yastıklarınız ise çok kirlidir.
- 6- Ey Ferezdak! sen birçok alçak ve zelil evler kurdun ben ise, bina ettiğin bu evleri Yezbül Dağı'nın iki kat ağırlığında olan kasidelerimle yıktım.
- 7- Benim atalarım ezelden beri şan ve şerefle evlerini bina etmeğe uğraşırken senin ataların körük çekmekle meşgul idiler.
- 8- Eğer Mücâsi' demircilerinde iyi bir haslet bulmaktan aciz kalır isen, şan ve şeref sahibi olan Nehşel kabilesine mensup olduğumu söyle.
- 9- Babanı öldüren Benî Fukeym'den intikam almadığına göre, o halde Benî Fukeym'in eşraflarını medhet.
- 10- Ey Ferezdak! Üzerine gökyüzünden düşercesine seni alıp kaçırdım.
- 11- Kralların yanındaki mevkinizle öğünmeğın. Zira sizler, ez-Zübeyr'e yardım etmemenizden dolayı utançla anıldınız ve hayız halindeki bir kadın gibi oldunuz.
- 12- Barışta, ağırbaşlılığımız ve sabrımız dağlara denktir. Cahilliğimiz, (cengaverliğimiz) bütün cengaverlerden üstündür.
- 13- Benim kavmimden olan Amr ve Sa'd ile övünüyorum. Çünkü onların fiilleri yıldızlar kadar parlak, dağlar kadar yüksektir.
- 14- Ey Ferezdak! Sen, dayına sığınmakla dalsız ve zayıf bir ağacın altında oturup korunmağa çalışan bir insana benzersin.
- 15- Ey Ferezdak! Dabba ile öğün. Çünkü annen de onlardandır. Zira İbnu Dabba'nın ne dayısı ne de amcası cömertlikte nasibi olmayan kişilerdir.
- 16- Gökyüzünü inşa eden Yüce Allah, bizlere, evlerinizden daha yüce bir ev inşa etti. Bu da Allah'ın bir takdiridir. Bu takdiri değıştirmek de mümkün değıildir.
- 17- Ferezdak, hadım edildi. Hadım edilmek ise, zillettir. Bu da onun için çok büyük bir ayıptır. Buna rağmen kuvvetli erkeklerle boy ölçüşmeğe kalkışıyorsun.

18- Saç ve kazan yapmak babanı şan ve şeref sahibi olmaktan alıkoydu. ³²⁷

Ferezdak ve Cerîr, bu atışmalarında aynı vezin ve kafiye ile birbirlerini yermişlerdir. Öne sürdükleri bütün iddialara tarihi olayları delil getirerek birbirlerinin iddialarını çürütmeğe çalışmışlardır. Bunun yanısıra birbirlerini çok komik ve müstehcen ifadelerle hicvetmişlerdir. Örneğin, Cerîr'in Ferezdak'ı hadım ve aşiretini hayızdan temizlenmemiş bir kadın olarak nitelenmesi hicivden ziyade gülünç ve komik ifadelerdir. Şâirler, atışmalarında ifade ve mana bakımından etkileşim içinde olduklarını ve manaları birbirlerinden aldıklarını görüyoruz. Ferezdak, hasmı Cerîr'i bu kasidesinde hicvederken şöyle demektedir:

١- إِنَّ الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ بَنَى لَنَا
بَيْتًا دَعَانِيهِ أَعَزُّ وَأَطْوَلُ
٢- بَيْتًا زُرَّارَةً مُحْتَبٍ بِفِنَائِهِ
وَمُجَاشِعٍ وَأَبُو الْفَوَارِسِ نَهَشَلُ 328

Cerîr ise, Ferezdak'ın bu beyitlerinden etkilenmiş aynı ifade ve uslupla kendisini hicvetmiştir:

١- أَخَذَى الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ مُجَاشِعًا
وَبَنَى بِنَاءً بِالْحَضِيضِ الْأَسْفَلِ
٢- بَيْتًا يَحْمَمُ قَيْنُكُمْ بِفِنَائِهِ
كُنِينًا مَقَاعِدُهُ خَبِيثَتِ الْمُدْخَلِ 329

Nekâizda bu gibi ifade, mana ve uslup tekrarına sık sık rastlıyoruz. Hicvedilen şâir, hasmının kasidesini bazen yazılı olarak alıp inceliyor ve kasidede cevap veremeyeceği yerlerde o beyitlere aynı uslup ve sigayla cevap veriyordu.³³⁰

1) Cerîr'in Ferezdak'ı Dört Açıdan Hicvetmesi

Bazı münekkidler, Cerîr'in Ferezdak'ı devamlı dört ifadeyle hicvettiğini iddia etmektedir. Bu dört ifade şunlardır:

- 1- Mücâşi'in ez-Zübeyr'i katletmesi.
- 2- Ferezdak'ın demirci ve demirci oğlu olduğunu söylemesi.
- 3- Kızkardeşi Ca'sen'i ağır ifadelerle itham etmesi.

³²⁷ Şelek, *Divanu Cerîr*, s. 489 vd.

³²⁸ Beyitlerin manası için bkz. s.122

³²⁹ Beyitlerin manası için bkz. s.125 -126

³³⁰ Şevki Dayf, *et-Tetavvur ve't-Tecdid*, s. 199.

4- Rum esirinin kafasını kesmeyen kör kılıç hadisesi.

İbnü'l-Esir (Ö.h.637/m.1239), bütün bu iddiaları şiddetle reddeder. Ortaya atılan bu iddiaları çürütmek için her dört ifadeyi hicviyelerinde nasıl değişik manalarda kullandığını örneklerle açıklar. Örneğin, Ferezdak'ın dedesi Sa'saâ, Cahiliye döneminde demircilik mesleğiyle uğraşmakta idi. Bu yüzden Cerîr, Araplar arasında makbul görülmeyen bu meslekle kendisini hicvederdi. Cerîr'in Ferezdak'ı demircilik mesleğiyle ayıplamasını değişik mana ve ifadelerle örnekler vererek açıklayalım.³³¹

١- أَلِهَىٰ أَبَاكَ عَنِ الْمَكَارِمِ وَالْعُلَا
لِي الْكَتَائِبِ وَأَزْتِفَاعِ الْمَرْجَلِ

1- Baban şeref ve keremle uğraşacağı yerde saç levhaları ve kazan yapmakla uğraştı.

Cerîr'in bu yönden Ferezdak'a çok saldırdığını görüyoruz. Zaman zaman babasının arkasında ne herhangi bir şerefin kaldığını ne de insanların ağladığını ancak ve ancak bıraktığı kazan ve demirci aletlerinin ağladığını belirtiyor. Şu beyitlerde ise, demirci ifadesini değişik bir manada kullanarak kendisini şöyle aşağılıyordu:

٢- إِذَا أَبَاؤُنَا وَ أَبُوكَ عُدُّوا
أَبَانَ الْمُقْرَفَاتِ مِنَ الْعَرَابِ
٣- فَأَوْرَثَكَ الْعَلَاءَ وَ أَوْرَثُونَا
رِبَاطَ الْخَيْلِ أَفْنِيَةَ الْقَبَابِ

1- Eğer herkes soyuna dönecek olursa bizim soyumuz saf Arap soyu, sizin soyunuz ise, melez soyudur.

2- Ataların, sana örsü miras olarak bırakırken benim atalarım bana, at biniciliğini ve kahramanlığı miras olarak bıraktı.³³²

Cerîr'in, Ferezdak'ın babasına nisbet ettiği bu demircilik mesleğinin nekâiz şiirlerinin muhtelif beyitlerinde kendisini de bu meslekle hicvederdi. Hatta bir kasidesinde demirci aletlerinin babasıyla beraber mezara gömüldüğünü iddia etmektedir.

³³¹ İbnü'l-Esir, el-Meselu's-Sâyir Fi-Edebi'l-Katib ve's-Şâir, Beyrut 1990, II, 382.

³³² Şelek, Divanu Cerîr, s. 43.

١- وَجِدَ الْكَتَيْفَ ذَخِيرَةً فِي قَبْرِهِ
وَالْكَلْبَتَانَ جُمِعْنُ وَالْمَيْشَارُ
٢- يَبْكِي صَدَاهُ إِذَا تَهَزَّمَ مَرَجَلُ
أَوْ إِنْ تَثَلَّمَ بُرْمَةً أَعْشَارُ

1- Eğer Ferezdak'ın babasının mezarı açılacak olursa kerpeten ve testereden başka bir şey bulunmaz.³³³

2- Ey Ferezdak! Baban mezarda olmasına rağmen halen demirciliğe dönmeği arzu etmektedir. Bir kazan veya bir kabin eğilip kırıldığını hissedince ruhu sızlar ve bu kapları tamir etmeği arzular.³³⁴

Cerîr, başka bir kasidesinde Ferezdak'ı demircilik mesleği ile değişik bir manada şöyle hicvetmektedir:

١- حُدْرَاءُ أَنْكَرَتْ الْقِيُونَ وَ رِيْحُهُمْ
وَالْحُرُّ يَمْنَعُ ضَيْمَهُ الْإِنْكَارُ
٢- لَمَّا رَأَتْ صَدَا الْحَدِيدِ بِجِلْدِهِ
فَاللَّوْنُ أَوْرَقُ وَالْبِنَانُ قَصَارُ

1- Hadrâ demirci olan kocası Ferezdak'ı pis kokusundan dolayı kendine yaklaştırmadı. Zira hür olan kişi kötü olan her şeyi reddeder.

2- Hadrâ, Ferezdak'ın vücudu demir pasıyla boyandığı ve parmaklarının ateşin sıcaklığıyla kıaldığından dolayı kendisini kocalığa kabul etmedi.³³⁵

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi şâir, nekâiz türü atışmalarında tek bir mana ve ifadeyle birçok mana ve anlamlar türetip hasmını yeriordu.

i) Ferezdak'ın Duvar Atlama Hadisesi

Ferezdak dini, imanı olan ve peygamber ailesine saygı gösteren bir şâir olmakla birlikte çapkın, utanmaz, kadınların uğruna her şeyini veren, sevgilisine açık saçık sözlerle seslenmekten çekinmeyen bir şâirdi. Benî Nehşel'lerin korkusundan yurdundan ayrılmak zorunda kaldı. Kufe'ye, oradan da Medine'ye gitti. Medine'de Sa'd b. el-As

³³³ Arapların adetlerinden birisi de ölen bir insanın kendisiyle beraber kılıç ve mızrağının da defnedilmesidir. Bu da ölen kişinin kahramanlığına delalet etmekte idi. Cerîr ise, Ferezdak ile alay etmek, onu küçük düşürmek ve zelil etmek için babasıyla beraber kılıç değil de kerpeten ve bıçkının gömüldüğünü ifade ediyor.

³³⁴ Şelek, *Divanu Cerîr*, s.220; İbnü'l-Esir, *el-Mes'elü's-Sâyir*, II, 382.

³³⁵ Şelek, *a.g.e.* s.221.

tarafından iyi karşılandı. Şiirlerinde kendi kendisini çok övmesi ve bir ip merdivenle duvardan aşarak bir eve girmesi yüzünden Medine'deki halkın kızgınlığını üstüne çekti. Bu yüzden Mervân tarafından Medine'den sürgün edildi. ³³⁶

İşte Cerîr, Ferezdak'ın çapkınlığını ve terbiyesizliğini Medine'de duvar atlama hadisesini çok güzel bir üslupla dile getirerek onu şu şekilde hicvetmektedir:

- ۱- لَقَدْ وَدَدْتُ أُمَّ الْفَرَزْدَقِ فَاجْرَأً
وَجَاءَتْ بِوَزْوَانٍ قَصِيرٍ الْقَوَائِمِ
- ۲- مَا كَانَ جَارًا لِلْفَرَزْدَقِ مُسْلِمًا
لِيَأْمَنَ قَرْدًا ، لَيْلُهُ غَيْرُهُ نَائِمًا
- ۳- يُوَصِّلُ حَبْلِيهِ ، إِذَا جَنَّ لَيْلُهُ
لِيَرْقَى إِلَى جَارَتِهِ بِالسَّلَامِ
- ۴- أَتَيْتَ حُدُودَ اللَّهِ مُذْ أَنْتَ يَا فِعْ
وَشَبَّتَ فَمَا يَنْهَكَ شَيْبُ اللَّهَازِمِ
- ۵- تَتَّبِعُ فِي الْمَحُورِ كُلَّ مَرِيْبَةٍ
وَلَسْتُ بِأَهْلِ الْمُحْصَنَاتِ الْكَرَائِمِ
- ۶- رَأَيْتُكَ لَا تُؤْفِي بِجَارٍ أَجْرَتَهُ
وَلَا مُسْتَعْفًا عَنْ لِنَامِ الْمَطَاعِمِ
- ۷- هُوَ الرَّجْسُ يَا أَهْلَ الْمَدِينَةِ فَاحْذَرُوا
مُدَاخِلَ رَجْسٍ بِالْخَبِيثَاتِ عَالِمِ
- ۸- لَقَدْ كَانَ إِخْرَاجُ الْفَرَزْدَقِ عَنْكُمْ
طُهُورًا لِمَا بَيْنَ الْمُصَلَّى وَوَأَقِمِ
- ۹- تَدَلَّيْتُ تَرْزِي مِنْ ثَمَانِينَ قَامَةً
وَقَصَّرْتُ عَنْ بَاعِ الْعُلَى وَ الْمَكَارِمِ

1-Ferezdak'ın annesi fasık, azgın, kısa boylu, kötü huylu bir insan doğurdu.

2- Müslüman bir insan, maymunun (Ferezdak'ın) komşuluğuna nasıl güvenir? Çünkü o, kötü huylu komşularının duvarlarına atlamak için gecelerini uykusuz geçirir.

3- Gece vakti olduğunda ipini komşularının ırzına saldırmak için duvarlarına sarktır.

³³⁶ Huart, Arab ve İslâm Edebiyatı, s.61.

- 4- Küçüklüğünden beri Allah'ın kamunalarına tecavüz ettin. Yaşlılığın bile seni Allah'ın kamunlarına tecavüz etmekten alıkoymadı.
- 5- Ferezdak, iffetsiz kadınların peşine düşer. Çünkü iffetli ve namuslu kadınlar ona layık değildir.
- 6- Hakîr ve zelîl bir insan olduğu için ne komşuluk hakkına riayet ediyorsun ne de cimriliğinden dolayı kötü yiyeceklerden imtina ediyorsun.
- 7- Ey Medine ahalisi! O, pisliğin bütün çeşitlerini bilir, ondan sakının! Zira o, pisliğin ta kendisidir.
- 8- Ferezdak'ın Medine'den tardedilişi ile namazın kılındığı yer ile Vâkîm arasındaki mekan pislikten (Ferezdak'tan) temizlenmiş oldu.
- 9- Zina etmek için seksen boyu aştı. Fakat itibar ve şeref kazanmak için bir kulaç atmaktan bile aciz kaldın.³³⁷

Cerîr, Ferezdak'ın fazilet için bir kulaç yükselmediğini ama zillet ve rezalet için de seksen boy yükseldiğini ifade ederek onu kötülemektedir. Şâir, bu kasidesinde Ferezdak için çizmiş olduğu bu aşağılayıcı tablosunda çok başarılı olmuş ve hicivdeki sanatı diğer kasidelerinde olduğu gibi bu kasidesinde de tecelli etmiştir.

k) Cerîr'in Ferezdak ve Ahtal'ı Aynı Kasideyle Hicvetmesi

Cerîr'in hicviyelerinde kullandığı bir başka özellik de hasımları olan Ahtal ve Ferezdak'ı tek bir kaside içinde hicvetmesidir:

- ١- خَصَيْتُ مَجَاشِعًا وَ شَدَدْتُ وَطَنِي
عَلَىٰ أَعْنَاقِ تَغْلِبٍ وَاعْتِمَادِي
- ٢- وَ مَا رَأَى الْأَخْيَطِلُ مِنْ صِفَاتِي
وَ قَدْ صَدَعَتْ صَخْرَةٌ مِنْ أُرَادِي
- ٣- أَتَحْكُمُ لِلْقِيُونِ ، كَذَبْتَ ، إِنَّا
وَرَثْنَا الْمَجْدَ قَبْلَ تَرَاثِ عَادِ
- ٤- وَ مَا رَهَطُ الْأَخْيَطِلِ إِذْ دَعَاهُمْ
بِغُرِّ الْعَشِيِّ ، وَ لَا جِعَادِ
- ٥- يَنَامُ التَّغْلِبِيُّ ، وَ مَا يُصَلِّي
وَ يُضْحِي غَيْرَ مُرْتَفِعِ الْوَسَادِ

³³⁷ Şelek, Divanu Cerîr, s.635.

1- Mücâşi'i'yi mahvettim, Tağlib'in boynuna bastım.³³⁸

2- Uheytil, irademi ve azmimi kırmak için çaba sarfediyor, fakat ben onu helak edip yok ettim.³³⁹

3- Nasıl olur da demirci parçasının (Ferezdak'ın) bizim gibi köklü ve asil olanlardan daha üstün olduğunu söylersin. Âd kavminden önce şeref ve keremin mirasçısıydık.

4- Kabilenin eşrafı ve ileri gelenleri kabile ile ilgili konuları görüşüp tartıştıkları zaman, ailen hakir olduğundan dolayı sizleri bu aile meclis toplantısına çağtırmazlar.

5- Tağlib (Ahtal) namaz kılmadan yatar, uykusunda kalktığında yastığını kaldırmaz. Çünkü onun yastığı taş ve topraktır.³⁴⁰

(Cerîr, bu beyitte Ahtal'ın dindar bir insan olmadığını ve yoksul bir insan olduğuna işaret etmektedir.)

Cerîr, Küleyb aşiretine mensub olduğu için ve "Küleyb", köpeğin küçültülmüş bir ismidir. Bu yüzden Ferezdak, yergilerinde Cerîr'i zaman zaman köpeğe benzetip onu değişik ifadelerle şöyle hicvederdi:³⁴¹

١- يُهْدِي الْوَعِيدَ وَلَا يَحُوطُ حَرِيمَهُ
كَالْكَلْبِ يَنْبِجُ مِنْ وَرَاءِ الدَّارِ

1- Evin arkasında uluyan bir köpek gibi tehdit savurur, fakat evdeki mahremini korumaz.³⁴²

Ferezdak, bir başka hicviyesinde de Cerîr'in babasının yiyeceğini ve yaşamını köpeğin yiyecek ve yaşamına benzetiyor:

٢- فُقَدِمَا كَانَ عَيْشُ أَبِيكَ مُرًّا
يَعِيشُ بِمَا تَعِيشُ بِهِ الْكَلْبُ

³³⁸ Şair, bu beyitte Mücâşi' kabilesine mensup olan Ferezdak'ı , Tağlib kabilesine mensup olan Ahtal'ı kastetmektedir.

³³⁹ Cerir, bu beyitte Ahtal'ın ismini küçülterek kendisine "Uheytil" diye hitab edip kendisini tahkir eder.

³⁴⁰ Şelek, *Divanu Cerîr*, s.158.

³⁴¹ Şevki Dayf, *el-Asru'l-İslâmî*, s. 252.

³⁴² Fe'ûr, *Divanu Ferezdak*, s. 278.

2- Babanın yiyeceği eskiden beri köpeklerin yiyeceği gibi acı ve pistir.³⁴³

Ferezdak, Cerîr ve babasını köpeğe benzetmekle yetinmeyip aynı zamanda eşek çobanlığı yapmakla tanınan Cerîr'in ailesi ve kabilesini çok komik ifadelerle hicvedip onları ayıplamaktadır:

٣- يَسْتَقِظُونَ إِلَى نُهَاقِ حِمَارِهِمْ
وَتَنَامُ أَعْيُنُهُمْ عَنِ الْاَوْتَارِ

3- Eşeklerin anırmasına uyanır, ok seslerini duyduklarında ise uyurlar.³⁴⁴

Yukarıda sözkonusu edilen beyitlerin, Ferezdak ile Cerîr arasındaki atışmaların arkasında bulunan ana sebebin ne olduğunu anlamamıza yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Cerîr ve Ferezdak'ın atışmaları nazmetmelerinin asıl amacının Basra'da oluşan yeni Arap toplumunun eğlenmesi ve teselli olması olduğunu daha önce ifade etmiştik. Basra ahalesinin büyük bir kısmı buraya yerleşmiş olan Kays, Temîm ve Rabiâ kabilelerinden oluşmaktaydı. Bu kabileler, cahiliye döneminde rızıklarını temin etmek ve hayatlarını sürdürmek için çöllerde yaşarlardı. Bu bedevî kabileler, İslâm ordusuyla beraber fetihlere katılmış ve Hz. Ömer döneminde de Basra ve Kufe'ye yerleşmişlerdir.

Bu kabileler, Arap olmayan yabancı unsurlarla birlikte bu iki şehirde yepyeni bir hayata başladılar. Ayrıca katıldıkları fetihlerde birçok ganimetlerle birlikte dönmekte idiler. İslâm devleti iktisadî alanda gösterdiği gelişmelerden dolayı Basra ve Kufe şehirlerinde yaşayan halka birçok maddî destekte bulunarak halkın refah içinde yaşamasını sağlamıştır.

İşte bütün bu gelişmeler bu iki şehirde yaşayan Arap toplumunun zengin ve istikrarlı bir hayat yaşamalarını sağlamıştır. Dolayısıyla bu şehirlerde yaşayan halk ister istemez aktif bir hayat sürme arayışına girmiştir. Aramış oldukları bu aktiviteyi fiilen bulmuşlardır. Bunun yanında Grek, Fars, Arâm kültürleriyle buluşmaları sonucu dinî, akfî ve felsefî hareketler zuhur etti.

Huzurlu ve refah içinde yaşayan bu halkın yapacak bir işi olmayınca boş vakitlerini geçirecek ve teselli bulacak bir takım eğlenceler araması da gayet doğaldır. İşte Cerîr ve Ferezdak'ın atışmaları bu halkın eğlenme ve teselli bulma yönündeki beklentilerine bir cevap veren yepyeni bir sanattır. Zira Basra ve Kufe halkı ve hatta

³⁴³ Fe'ür, a.g.e., s. 92.

³⁴⁴ Fe'ür, a.g.e., s.311.

ölden gelen bazı bedevî Araplar, o zamanın büyük tiyatrosu olan Mirbed Panayırına gelip bu iki şâirin atışmalarını dinleyip seyrederdiler. Ayrıca Cerîr ile Ferezdak'ın atışmaları bu dönemin bütün meselelerini ihtiva ederek Arap düşüncesindeki yeni gelişmeleri temsil ve ifade eden anlamlı şiirlerdir. Bu atışmalar daha sonra vukubulan siyasî, dinî, aklî ve fikrî münazaralar şeklini almıştır.³⁴⁵

Cerîr ve Ferezdak'ın nekâizları kendilerinden önceki şâirlerin gerçekleştiremedikleri yepyeni mana ve fikir taşıyan bir hiciv sanatıdır. Ferezdak ve Cerîr, halifeleri, valileri ve etraflarında bulunan insanları yüceltmeğe ve aşağılamağa çalışan iki yetenekli ve dahî şâirdir. Ayrıca hiciv temasında Ahtal hariç, hiçbir şâir karşılarında duramamıştır. İşte bu yüzden edebiyat münekkidi, Emevî döneminde Ahatal, Ferezdak ve Cerîr'i Arap şâirleri arasında en iyi üç şâir olarak kabul edilmişlerdir.

Bundan dolayı da Ferezdak ve Cerîr'in nekâizi, cahiliye ve İslâmî dönemde Arap kabilelerinin mühtelif alanlarını inceleyen tarihi belge konumundadır. Dolayısıyla nekâiz şiirlerinin nazmı basit olmayıp geniş araştırmayı gerektirir. Bu yüzden nekâiz, Arap Edebiyatında önemli bir yer teşkil eder.³⁴⁶

³⁴⁵ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Teccid, s. 201-202.

³⁴⁶ Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s. 245.

2- Cerîr ile Ahtal'ın Nekâizi

a) Atışmaların Başlaması

Irak yönetiminin Zübeyrilerin elinde bulunduğu sıralarda Ahtal, Cerîr ve Kays kabilesini hicvetmekteydi. Bilindiği gibi Kays kabilesi, Emevîlere karşı ez-Zübeyr'i kışkırtıp desteklemişti. Bu yüzden Şâm'da bulunan Tağlib, Kelb ve diğer Yemen kabileleri ile Emevî taraftarları arasında savaşlar vukubulmuştu. Tağlib ve diğer Yemen kabileleri kısa bir süre içerisinde Emevîlere karşı muhalefetten vazgeçti. Kays kabilesi ise, Emevîler tarafından Merc-i Rahit'te³⁴⁷ bozguna uğratıldı. Böylece siyasî olaylar Kays kabilesini, Emevîlere karşı mühalif saflarda yer almağa sevketti. Tağlib de Emevî saflarında yer alınca Kays kabilesine siyasî açıdan mühalif oldu. Ayrıca Kays ve Tağlib kabileleri arasında mer'a yüzünden devamlı savaşlar vukubulmuştu. Böylece Kays kabilesi ile Tağlib kabilesi arasındakiki mühalefet yalnız siyasî açıdan olmayıp aynı zamanda iktisadî alanda da vukubulmuştur.

Kays ve Tağlib kabilelerinin birbirleriyle savaşmak üzere kılıçlarını çekmeleri, doğal olarak ta her iki kabilenin şâirleri arasında kılıçtan daha keskin olan ve dil savaşı diye nitelendirdiğimiz hiciv savaşının başlamasına neden olmuştur.

Tağlib kabilesinin yanında yer alan Ahtal ve diğer şâirler, Kays kabilesini yeren kasideleri nazmederken Kays kabilesinin şâirleri de hasımlarını aynı ölçüde karşılık vermekteydiler. Bu sırada Irak'ta Temîm kabilesinin mensup olmasına rağmen Kays

³⁴⁷ ez-Zübeyr taraftarı olan ve Şâm'ın idaresini elinde tutan Dahhak b. Kays etrafındaki kalabalık bir orduyla Dımaşk'a yakın bir yer olan Merc-i Rahit denilen yerde konakladı. O sırada Emevîler de Ca'biye'de toplanıp halifelige kimi seçecekleri üzerinde müşaverede bulunuyorlardı. Daha sonra Mervan b. Hakem'in halifeligine ittifakla karar verildi. Biât işi tamamlandıktan sonra Mervan, taraftarlarıyla birlikte Ca'biye'den kalkıp Kays kabilesinin karargah kurmuş olduğu Merc-i Rahit'e gitti. Kelb, Gassân, Sekâsek ve Kevn kabileleri Mervan'ın etrafında toplandılar. İki taraf arasında yirmi gün süren çok çetin bir savaş oldu. Sonunda Mervan galip geldi ve Dehhak'ı öldürdü. (h.65/m.684). (Geniş bilgi için bkz. Fayda, Mustafa, "Mervan b. Hakem" Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, II, 337 vd; İbnü'l-Esir, el-Kamilü Fi't-Tarih, III, 480 vd.)

kabilesinin safında yer almayı tercih eden kendisinden daha çok maharetli bir şâirle karşılaştı. Bu şâir, Tağlib kabilesinden Ahtal idi.³⁴⁸

Ravîler, Ahtal ile Cerîr'in karşı karşıya gelmelerinin her ne kadar şahsî sebeplerden dolayı olduğunu söylüyorlarsa da İbni Sellâm el-Cümahî, "Cerîr ile Ferezdak'ın birbirlerini hicvetmeleri Ahtal'a ulaşmış ve bundan dolayı Ahtal, Cerîr'i hicvetmeye başlamıştır." diye rivayet etmektedir.

İbni Sellâm, Cerîr ile Ahtal arasındaki atışmaların nasıl ve nerede kaynaklandığı başka bir yerde şöyle rivayet etmektedir:

"Bir ara Ferezdak, Ahtal ve Cerîr, Bişr b. Mervân'ın meclisinde oturuyorlardı. Bişr b. Mervân, Ahtal'a Cerîr ile Ferezdak arasında hükmetmesini isteyince Ahtal, Ferezdak'ın sert bir kayadan oyarcasına zor şiir söylediğini Cerîr ise, denizden su alırcasına kolay şiir söylüyor." demesi üzerine Cerîr kızar ve böylece Cerîr ile Ahtal arasında uzun yıllar sürecek amansız bir hiciv savaşı başlamış oldu. Daha sonra Cerîr, bu hükme razı olmadığını belirtmek için ve Ahtal'ın hicvini hedef alan şu beyitleri okudu:³⁴⁹

١- يَا ذَا الْعِبَاءِ إِنَّ بَيْسْرًا قَدْ قَضَى
 أَنْ لَا تَجُوزَ حُكُومَةَ النَّشْوَانِ
 ٢- فَدَعُّوا الْحُكُومَةَ لَسْتُمْ مِنْ أَهْلِهَا
 إِنَّ الْحُكُومَةَ فِي بَنِي شَيْبَانَ

1- Ey Ze'l-Abâe (Ahtal)! Şüphesiz ki Bişr b. Mervân, sarhoşun hüküm vermesinin caiz olmadığını hükmetti. Dolayısıyla hüküm vermek sana düşmez.

2- İnsanlar arasında hükmetmeyi bırakın. Çünkü insanlar arasında hükmetme ehli değilsiniz. Zira hükmetmek ancak Benî Şeybân' a düşer.³⁵⁰

Böylece Cerîr ile Ahtal arasında yıllarca sürecek savaşın kıvılcımları sıçramış oldu.

Ebû'l-Ferec el-İsfehânî ise, Cerîr ile Ahtal arasındaki atışmaların sebebini şöyle rivayet ediyor: "Cerîr ile Ferezdak'ın atışmalarının haberi Ahtal'a ulaşınca, Ahtal, oğlu Mâlik'e şöyle dedi: "Irak'a git, bu iki şâirin aralarındaki atışmalarının haberini öğren gel. Mâlik, babasının bu talebi üzerine Irak'a gitti ve iki şâir arasında geçen durumları öğrenip babasına getirdi. Babası, oğluna; "Onları (Cerîr ve Ferezdak'ı) nasıl buldun?" diye sordu.

³⁴⁸ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 166-167.

³⁴⁹ Şevki Dayf, a.g.e., s. 168.

³⁵⁰ Şelek, Divanu Cerîr, s.651.

Oğlu da babasına; "Cerîr, denizden su alırcasına şiir söylüyor, buna karşılık Ferezdak ise kayayı oyarcasına şiir söylüyor." diye cevap verdi. Bu bilgiye istinaden Ahtal şöyle dedi: "Denizden su alırcasına şiir nazmeden, kayayı oyarcasına şiir nazmedenden daha üstündür." Ahtal, bu sözüyle Cerîr'in Ferezdak'tan daha üstün olduğuna hükmetmiştir.

Bu hüküm üzerine Muhammed b. Utârid, Ahtal'a bin dirhem, giyecek ve bir katır şarab vererek kendisine; "Sen, dostumuzun (Ferezdak'ın) aleyhine hüküm verdin. Bu sefer de birkaç beyitle Benî Dârim'i hicveden bu köpeği (Cerîr'i) hicvet." dedi. Ahtal, bu durum üzerine ve daha önce hakını vermiş olduğu Cerîr'i aşağıdaki beyitlerle şu şekilde hicvetmiştir:

١- أ جَرِيرُ إِنَّكَ وَالَّذِي تَسْمُو لَهُ
 كَأَسِيفَةٍ فَخَرَّتْ بِحِجِّ حَصَانِ
 ٢- عَمِلْتُ لِرَبَّتِيهَا فَلَمَّا عُولِيَتْ
 نَسَلْتُ تُعْرِضُهَا مَعَ الرُّكْبَانِ
 ٣- أ تُعَدُّ مَائِرَةً لِغَيْرِكَ فَخَرُّهَا
 وَتَنَازُهَا فِي سَالِفِ الْأَزْمَانِ
 ٤- تَأَجُّ الْمُلُوكِ وَفَخَرُّهُمْ فِي دَارِمِ
 أَيَّامِ يَرْبُوعِ مِنَ الرُّغْيَانِ

1- Ey Cerîr ! yüceliğine ulaşmaya çalıştığın şey, hür bir kadının hevdecinde oturmakla övünen cariyeye benziyorsun.

(Boşuna uğraşma sen, her halukarda alçak ve zelil bir insansın.)

2- Sen, seyir halindeki kervanda efendisiyle yarışan bir cariyeye benziyorsun.

3- Senden önce gelenlerin kahramanlık ve yiğitliklerini saymakla mı övünüyorsun?

4- Kralların övünç ve taçları Dârim aşiretindeyken, Yerbu'lular çoban idi. ³⁵¹

İbn Sellâm (Ö.h.232/m.846), Cerîr ile Ahtal arasındaki hiciv savaşının şahsî sebeplerden kaynaklandığını rivayet etmektedir. Ancak biz, bu iki şâirin arasındaki atışmaların Cerîr'in Kays kabilesinin yanında yer almasından kaynaklandığını, Bişr b. Mervân hadisesi ise iki şâirin arasında alevlenen ateşin kıvılcımı olduğunu sanıyoruz.

³⁵¹ el-İsfehânî, el-Eğâni, XI, 64.

Cerîr ile Ahtal'ın arasındaki atışmaların asıl sebeplerinden birisi de hiç şüphesiz kabileler arasındaki husumettir. Ahtal, kendi kabilesinin resmi sözcüsü iken Cerîr de Kays kabilesinin Mirbed panayırındaki resmi sözcüsü ve hamisi idi.³⁵²

Tağlib şâiri ile Kays şâiri arasındaki atışmalar her ne sebepten başlamış olursa olsun Arap Edebiyatına kaliteli, güzel ve zarif şiirler kazandırmıştır.

b) Atışmaların Muhtevası ve Gayesi

Bu dönemden önceki hicviyeleri incelediğimiz zaman şâirler, nazmetmiş oldukları kasidelerinde ilk önce nefislerini zikreder ve kendileriyle övünürlerdi. Bu dönemin şâirleri ise hicviyelerinde kendi nefislerini zikretmekten daha çok kabilenin şerefi, asaleti, haysiyeti ve cömertliğini zikreder. Hasımlarını da bütün alçaltıcı sıfatlarla hicvederlerdi.

Bu dönemde var olan özelliklerden biri de kimi kabilelerin mal karşılığında dışardan kendi kabilelerini savunmak amacıyla şâirler edenmeleridir. Nitekim Cerîr, Temîm kabilesine mensup olduğu halde Kays kabilesinin şâirliğini yapıyordu. Bu yüzden Cerîr ile Ahtal'ın atışmalarının Cahiliye şâirlerinden farklı olması bu döneme ait yepyeni bir sanat anlayışını meydana getirir.

Cerîr ile Ahtal'ın arasındaki atışmalarda bu sırada muhtelif ilimlerde özellikle din alimleri arasında tertib edilen münazaralar örnek alınıyordu. Nasıl ki bir alim kendi görüşünün doğruluğunu savunuyorsa Cerîr ve Ahtal da birbirlerini yererken görüşlerini delilleriyle savunurlardı.

Ahtal ile Cerîr'in atışmalarını ele aldığımız zaman bu kasidelerin siyasî hadiseleri ihtiva ettiğini görmekteyiz. Bu dönemde Arap aleminde cereyan eden siyaseti ve bu siyasetin doğurduğu problemleri atışmalarında işlemişlerdir. İşte bu atışmalar, daha önceki dönemlerde nazmedilmiş hicviye kasidelerinden muhteva yönünden farklı idi. Bu dönemde nekâiz şiirleri cahiliye döneminde nazmedilen hicviyeler gibi yalnız övgü ve yergi temalarını ihtiva etmeyip aynı zamanda medih ve çağdaş siyasî konuları da içermektedir. Bu da Emevî dönemine has yeni bir kaside türünün ortaya çıkışını gösterir.³⁵³

³⁵² el-İsfehânî, a.g.e., XI, 65

³⁵³ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 180 vd.

Ahtal ve Cerîr'in atışmaları, Cahiliye şâirlerinin birkaç beyitten oluşan kısa hicviyelerinden tamamen farklıydı. Ahtal ve Cerîr'in atışma kasideleri yüzlerce beyitten müteşşekil olup cahiliye dönemindeki kabile asabiyeti yerine İslâmî dönemde cereyan eden siyasî hadiseler ve Arap toplumunun değişen gelenek ve görenekleri gibi konuları içermektedir. Bu yüzden Ahtal ve Cerîr, nekâiz dediğimiz bu yeni, karmaşık ve zor olan edebî türü geliştirmişlerdir. Bu yüzden Ahtal ve Cerîr, atışma sanatında Emevî döneminin iki büyük şâiri olarak nitelendirilmişlerdir.

c) Şâirlerin Atışmalarında Kullandıkları İfadeler

Ahtal, Cerîr'i hicvederken çoğu zaman kasidesine, Emevî halifelerini medhederek başlar ve kendilerini çoğu zaman "Allah'ın ümmete imam seçtiği ve layık gördüğü kişiler olarak" nitelendirirdi. Ahtal'ın Cerîr'i hicvettiği aşağıdaki beyitler, aynı zamanda Abdülmelik'i medheden kasidenin son bölümünü teşkil etmektedir. Ahtal, Abdülmelik'i medhinden sonra Cerîr'in aşireti olan Küleyb ve Kays kabilesini ağır bir dille şöyle hicveder:

- ۱- أَمَا كَلَيْبُ بْنُ يَرْبُوعٍ فَلَيْسَ لَهَا
عُنْدَ التَّفَاخْرِ إِيرَادٌ وَلَا صَدْرُوا
- ۲- مُخَلَّفُونَ وَيُقْضَى النَّاسُ أَمْرَهُمْ
وَهُمْ بَغِيبٌ وَفِي عَمِيَاءٍ مَا شَعَرُوا
- ۳- مُلَطَّمُونَ بِأَعْقَارِ الْحِيَاضِ فَمَا
يُنْفِكُ مِنْ دَارِ مِيٍّ فِيهِمْ أَنْزُوا
- ۴- بِنَسِ الصُّحَاةِ وَبِنَسِ الشَّرْبِ شُرْبُهُمْ
إِذَا جَرَى فِيهِمُ الْمَزَاءُ وَالسَّكْرُ
- ۵- قَوْمٌ تَنَاهَتْ كُلُّ مُحْزِيَةٍ
وَكُلُّ فَاجِشَةٍ سُبَّتْ بِهَا مُضْرٌ
- ۶- الْأَكْلُونَ حَبِيبَتَ الزَّادِ وَحَدَّهُمْ
وَالسَّائِلُونَ بِيْظَهْرِ الْغَيْبِ مَا الْخَبِيرُ

1- Küleyb, İbni Yerbu'un övünme zamanında övünecek hiçbir şeyleri yoktur.

2- İnsanlar işlerini devamlı kendilerinden önce bitirirler. Onlar ise, şuursuz ve körlük içindedirler.

- 3- Küleyb aşireti Dârimîleri gördükleri vakit korkularından devamlı hayvanlarına su verdikleri havuzların ortasında dikili olarak kalırlar.
- 4- Küleyb ve Yerbu'iler sarhoş oldukları zaman ne kadar çirkin iseler ayık halleri dahi o kadar çirkindir.
- 5- Bunlar (Yerbu'iler) öyle kötü bir kavimdirler ki bütün alçaltıcı unsurlar onlarda toplanmıştır ve hep çirkin lafızla Mudar sebbedilir.
- 6- O pis yiyecekleri tek başlarına yiyen onlardır. Gayıpta neler oluyor diye soranlar da onlardır.³⁵⁴

(Ahtal, son beytinde Cerîr'in kavminin görüşünün alınmadığını ve istişareye dahil edilmediğini belirtmektedir. Dolayısıyla hiçbir şeyden haberdar olmayan bu kavim, haberleri kendi kavminden olmayan insanlardan sorup öğreniyolardı.)

Cerîr, Ahtal'ın bu hicviyesine karşı şu kasideyle cevap verdi:

- ۱- أَرْجُو لَتَغْلِبَ ، إِذْ غَبَّتْ أُمُورُهُمْ
أَلَّا يُبَارَكَ فِي الْأَمْرِ الَّذِي اتَّمَرُوا
- ۲- خَابَتْ بَنُو تَغْلِبٍ إِذْ ضَلَّ فَارِطُهُمْ
حَوْضَ الْمَكَارِمِ ، إِنَّ الْمَجْدَ مُبْتَدَرٌ
- ۳- وَالظَّاعِنُونَ عَلَى الْعَمِيَاءِ ، إِنَّ ظَعَنُوا
وَالسَّائِلُونَ بِظَهْرِ الْغَيْبِ : مَا الْخَبْرُ
- ۴- وَمَا رَضِيْتُمْ الْأَجْسَادَ تُحَرِّقُهُمْ
فِي النَّارِ إِذْ حَرَّقَتْ أَرْوَاحَهُمْ سَقَرَهُ
- ۵- الْأَكْلُونَ خَبِيثَ الزَّادِ وَحَدَّهُمْ
وَالنَّازِلُونَ إِذَا وَارَاهُمْ الْخَبْرُ
- ۶- إِنَّ الْأَخْيَطِلَ خِنْزِيرٌ أَطَافَ بِهِ
إِخْدَى الدَّوَاهِي الَّتِي تُخْشَى وَتُنْتَظَرُ

- 1- Tağlibler, devamlı kötülük yapmak için toplanırlar. Allah'tan dileyim o ki bu gibi komplolarda başarılı olmasınlar.
- 2- Tağlibler, iyilik ve cömertliğe giden yolu kaybettiler. Bu yüzden diğer kabileler iyilik ve cömertlikte onları geride bıraktı.

³⁵⁴ el-İsfehâni, el-Eğâni, VIII, 68.

- 3- Tağlibler, dirayetsiz ve rehbersiz yolculuk ederler. Ayrıca zelil oldukları için onlarla hiç kimse istişare etmez. Bu yüzden haberleri başkalarından sorarlar.
- 4- Cehennem ateşi, Ahtal ve kavminin cesetlerini yakmakla kalmayıp ruhlarını da kızgın alevler içinde yakacaktır.
- 5- Tağlibler, misafirlerin kendilerini görmemeleri için ağaçların arasında veya alçak yerlere gizlenip pis yiyeceklerini yerler.
- 6- Hıristiyanlar domuz eti yer. Dolayısıyla Ahtal da domuzdur. Muhakkak ki hicviyelerinin bir musibet gibi Ahtal'ın üzerine çökmesi kaçınılmazdır. ³⁵⁵

Cerîr'in, Ahtal'ın bu hicviyesine karşı cevap vermekte zorlandığı rivayet edilir. Hatta Cerîr, Ahtal'ın şu beyitlerini okuduğu gibi kasidesinde tekrar etmiştir:

١- الْأَكْلُونَ خَبِيثَ الزَّادِ وَحَدَهُمْ
وَالنَّازِلُونَ إِذَا وَارَاهُمْ الْخَبْرُ
٢- وَالظَّاعِنُونَ عَلَى الْعَمْبَاءِ إِنْ رَكَلُوا
وَالشَّائِلُونَ بظَهْرِ الْغَيْبِ مَا الْخَبْرُ

Şairin hasmının beyitlerini taklid veya tekrar etmesi, onun acizliğini göstermektedir. ³⁵⁶

Cerîr, atışmalarında devamlı Ahtal ve kavmini hıristiyanlıkları gereği cizye vermeleri, domuz eti yemeleri ve içki içmelerinden dolayı hicvederdi. onların haçları ve papazları Marisercis'le alay ederek onları şöyle aşağıladı.

١- أَفَبِالصَّلِيبِ وَمَارِ سَرْجِسٍ تُتَّقِي
شُهْبَاءَ ذَاتِ كِتَابٍ جُمُهورًا

- 1- Seni ve kavmini silahla donatılmış taburlar ve taburların başındaki komutanları, haç ve marisercis mi kurtaracak ?

Cerîr, başka bir hicviyesinde Ahtal'ı şu şekilde yermektedir:

³⁵⁵ Şelek, *Divanu Cerîr*, s.281-282.

³⁵⁶ el-İsfahânî, el-Eğânî, XI. 68-69.

- ١- إِنَّ النَّبُوَّةَ وَالْخِلاَفَةَ وَالْهُدَى
رَغْمٌ لِنُغْلِبَ، فِي الْحَيَاةِ طَوِيلٌ
٢- خَالَفْتُمْ سُبُلَ النَّبُوَّةِ فَاخْضَعُوا
بِجَزَائِ الْخَلِيفَةِ وَالذَّلِيلُ ذَلِيلٌ
٣- مَنَعَ الْأَخِيَطِلُ أَنْ يُسَامِيَ قَرْمَنَا
شُرُفًا أَجَبٌ وَغَارِبٌ مَجْزُولٌ
٤- قُلْ لِلأَخِيَطِلِ : لَا عَجُوزُكَ أَنْجَبَتْ
فِي الْوَالِدَاتِ ، وَلَا أَبُوكَ فَحِيلٌ

- 1- Hilafet, mübüvvet ve hidayetin Tağlib kabilesinde bulunması mümkün değildir.
- 2- İslamın yolundan ayrıldınız. Onun için halifeye cizye ödemek zorunda kaldınız, eskiden zelil olduğunuz gibi şimdi de zelil kalacaksınız.
- 3- Ahtal'ın kavmi, benim (Cerîr) kavmimden daha hafif gelmektedir. Bunun nedeni de Ahtal ve kavminin şeref ve şana hiç nail olmamalarıdır.
- 4- Uheytil'e deyin ki ne annesi babayığit bir erkek doğurdu ne de babasının erkekliği kamildir.³⁵⁷

Cerîr, "Ahtal'ın küfrü, onu hicvetme noktasında işime çok yaradı." derdi. Cerîr, Ahtal'ı hicveden kasidelerinde daima Ahtal'ın diniyle alay eder ve kendisine bu noktadan saldırırdı. Ahtal ise, bu konuda Cerîr'e cevap vermekten sakınırdı.³⁵⁸

Ahtal'ın şiirlerinde zaman zaman Yezid, Muaviye, Bişr b. Mervân, el-Haccâc b. Yusuf es-Sekafî gibi şahsiyetleri medhettiğini, bunların hasımlarını ise hicvettiğini görmekteyiz. Örneğin, Zübeyr ailesini, Kays kabilesini ve Cerîr'i yediği kasidenin şu iki beytinde şöyle demektedir:

- ١- فَاللَّهُ لَمْ يَرْضَ عَنْ آلِ الرَّبِيعِ وَلَا
عَنْ قَيْسِ عَيْلَانَ حَيًّا طَالَمَا حُرِّبُوا
٢- يُعْظِمُونَ أَبَا الْعَاصِيِّ وَهُمْ نَفَرٌ
فِي هَامَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ دُونَهَا شَذَبٌ

- 1- Allah, sık sık tahripte bulunan Zübeyr ve Kays-u Aylan'dan sağ oldukları müddetçe razı olmasın.

³⁵⁷ Şelek, Divanu Cerîr, s. 526-529.

³⁵⁸ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 205.

2- Onlar, Ebû'l-As'ı yüceltiyorlar. Halbuki o yüceltilen ve tazim edilen kişiler Kureyşin içinde böcek hükmünde olan değersiz insanlardır.

Ahtal'ın hicviyeleri Cerîr'in hicviyelerinden daha müstehcen ve çirkindir. Bunun nedeni de Cerîr'in müslüman ve iffetli bir şahsiyet olması, Ahtal'ın ise, Hıristiyan olmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı da bu çirkin lafızların olması gayet doğaldır.³⁵⁹ Ahtal'ın aşağıdaki beyitleri, onun ne kadar müstehcen ve çirkin ifadeler kullandığının güzel bir örneğidir:

۱- مَا زَالَ فِينَا رَبَاطُ الْخَيْلِ مُعَلَّمَةً
وَفِي كَلْبِ رِبَاطِ الذُّلِّ وَالْعَارِ
۲- النَّازِلِينَ بَدَارِ الذُّلِّ إِنْ نَزَلُوا
وَتَسْتَبِيحُ كَلْبُ حُرْمَةِ الْجَارِ
۳- وَالظَّاعِنِينَ عَلَى الْهَوَاءِ نَسْوَتَهُمْ
وَمَالَهُمْ مِنْ قَدِيمٍ غَيْرِ أَعْيَارِ
۴- قَوْمٌ إِذَا اسْتَبِيحَ الْأَضْيَافُ كَلَابَهُمْ
قَالُوا لَأَمَّهُمْ يُولِي عَلَى النَّارِ

- 1- Bizde kahramanlık ve yücelik hükmü sürdüğü halde Küleyb'de Zillet hükmü sürmektedir.
- 2- Küleyb aşireti konaklamak istediklerinde zillet evinde konaklarlar ve komşularının mahremini kendilerine mübah sayarlar.
- 3- Küleyb aşiretinin erkekleri karılarının isteklerine göre hareket ederler ve ayıplamaktan başka hiçbir sermayeleri de yoktur.
- 4- Öyle bir kavimdir ki (Küleyb aşireti) köpekleri misafir geldiğini haber verince annelerine, yemeğin pişirilmesi için yakılan ateşe bevlet derler.³⁶⁰

Ahtal, bu beyitte Küleyb aşiretinin çok cimri olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanında ateşin ihtiyar bir kadının bevli ile sönecek kadar az olduğunu anlamaktayız. Çünkü ateşin az olması pişirilen yemeğin az olmasına ve misafir ağarlayamamalarına delalet etmektedir.

³⁵⁹ Şevki Dayf, el-Asru'i-İslâmî, s. 256.

³⁶⁰ el-İskenderî (Heyet), el-Mufasssai, s.152.

Ahtal'ın bu beyti Arap Edebiyat münekkidleri tarafından hicivde söylenmiş en çirkin beyit olarak kabul edilmiştir.³⁶¹

Cerîr'in hicviyelerinde kullandığı ifadeler Ahtal'inkinden az değildir. Devamlı Tağlib kabilesinin kadınlarını hicveder ve onlar için ağır ifadeler kullanırdı. Ayrıca Ahtal'ı ve kabilesini domuz çobanlığı yapmakla ayıplayıp hicvederdi.³⁶²

Cerîr, aşağıdaki kasidesinde Ahtal ve kavmini şöyle hicvetmektedir:

۱- رَجَسٌ يَكُونُ إِذَا صَلَّى إِذَا صَلَّوْا أَذَانُهُمْ
فَزَعُ النُّوَاقِيسِ لَا يَدْرُنَ مَا السُّورُ
۲- الْمُقْرَعُونَ عَلَى الْخَنْزِيرِ مَيْسِرَهُمْ
بِنَسِ الْجَزُورِ وَالْقَوْمِ إِذْ يَسْرُوا
۳- جَاءَ الرَّسُولُ بِدِينِ الْحَقِّ فَأَنْتَكُمُ
وَهَلْ يَضِيرُ رَسُولَ اللَّهِ أَنْ كَفَرُوا
۴- يَا حُزْرَ تَغْلِبُ أَنْ اللَّؤْمَ خَالَفَكُمُ
مَا دَامَ فِي مَرْدِينِ الزَّيْتُ يُغْتَصَرُ

- 1- Tağlibler kötü insanlardır. Ezan yerine çan çalarlar ve Kur'ân-ı Kerim'in surelerinden haberleri yoktur.
- 2- Tağlibler, necis olan domuzun üzerinde kumar oynarlar.
- 3- Resulullah (s.a.v.), onları (Tağlibleri) hak din İslâm'a davet etti. Fakat bu daveti reddettiler. Küfür üzere kalmaları İslâm'a hiçbir zaman zarar vermez.
- 4- Ey şaş adam! (Ahtal) Mardin'de yağ çıkarıldığı müddetçe cimrilik ve kötülük sizin müttefiğinizdir.³⁶³

³⁶¹ İbn Reşik, Ebû Ali Hasan b. Reşik el-Keyrevanî el-Ezdi, el-Umde Fi Mehâsin eş-Şi'r ve Edebihi, Beyrut 1981, II, 175.

³⁶² Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 174.

³⁶³ Şelek, Divanu Cerîr, s.283 vd.

Günümüze kadar gelen ve **Ebû Temmâm**'ın³⁶⁴ bir araya getirdiği bu atışmaları incelediğimizde bunların hiç te kolay nazmedilmeyen uzun ve yorucu çalışmalar neticesinde meydana gelen kasideler olduğu görülür. Ayrıca nekâiz şâirlerinin atışmalarında hasmına üstün gelebilmeleri ve hiciv sanatını en mükemmel bir şekilde icra edebilmeleri, kabile tarihini çok iyi bilmelerine bağlıydı. Bu yüzden Ahtal ve Cerîr gerek müdafaa ettikleri kabilelerin gerekse hicvettikleri kabilelerin tarihine vakıf olabilmek için geniş bir tarihî araştırma yapmışlardır. Bundan dolayı Cerîr, Ferezdak ve Ahtal'ın atışmaları Arap Şiir Tarihi için birer belge olduğu gibi kendine özgü yeni bir hiciv türünü de Arap Edebiyatına kazandırmıştır.

³⁶⁴ Asıl adı Habib b. Evs et-Ta'î olup Filistin'de doğmuş, gençliğini Suriye ve Mısır'da geçirmiştir. h.218/m.833 'te halife el-Me'mun'un ölümünden sonra Bağdat'a gitmiş ve el-Me'mun'un halefi olan halife el-Mu'tasım'a hitaben medhiyeler söylemiştir.

Horasan'dan dönerken Hemedan'da kış şartları sonucu mahsur kalarak arkadaşının evinde ikamet etmeğe mecbur kalmış ve eski Arap şiirinden en seçkinlerini "Hamasetü Ebî Temmâm" adlı eserinde toplamıştır. Ayrıca Cerîr ve Ahtal'ın atışmalarını "nekâizü Cerîr ve'l-Ahtal" adlı eserinde toplamıştır. h.231/m.845 yılında vefat etmiştir. (Bkz. et-Tebrizî, *Divanü Ebî Temmâm*, Kahire 1983, I, 4 vd; Demirayak, Kenan/Çögenli, M. Sadi, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum 1995, s.36.)

C- FEREZDAK, CERİR VE AHTAL'IN EDEBÎ YÖNDEN KARŞILAŞTIRILMALARI

Bütün Arap münekkidi, Emevî döneminde Arap şâirleri arasında en meşhurlarının Ahtal, Ferezdak ve Cerîr olduğu noktasında görüşbirliğine varmışlardır. Fakat hangisinin daha üstün olduğu noktasında o gün değişik tartışmalar yapıldığı gibi bu gün de aynı tartışmalar devam etmektedir.

Emevî döneminde başlayan hiciv kavgasının uzun sürmesi ve münazara şeklini alması, Cerîr ile Ferezdak'ın ve Ahtal ile Cerîr'in atışmalarının edebî sanat açısından zirvelere çıkmış şiirler olarak kabul edilmektedir. Cerîr ile Ferezdak'ın atışmalarının, Cerîr ile Ahtal'ın atışmalarından daha uzun sürmesinden dolayı sanat açısından daha mükemmeldir. Bu gerçeği gören edebiyatçılar da Cerîr ile Ahtal'ın atışmalarından çok, Cerîr ile Ferezdak'ın atışmalarına daha fazla önem vermişlerdir. ³⁶⁵

Câhız, bu üç şâir hakkında şöyle demektedir: "Kimi hicvettilerse onu yerin dibine soktular ve kimi de medhettilerse onu yücelerin yücesine çıkardılar. Bazı kavimler onları (Ferezdak, Cerîr ve Ahtal'ı) hicvettiler. Fakat onlar, kendilerini hicvedenlere cevap verip onları susmak zorunda bıraktılar. ³⁶⁶

Cerîr ve Ferezdak'ın atışmaları Cerîr ve Ahtal'ın atışmalarından daha düzenlidir. Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Musennâ (Ö.h.209/m.824-5) nekâiz şiirleri şerhi üzerinde durup Arapların cahiliye-İslâm günlerini ve hadislerini zikrederek tefsilatlı bir şekilde şerhetmiştir. ³⁶⁷

Ebû Ubeyde'nin nekâizi toplayıp şerhettiğini daha önce ifade etmiştik. Yalnız Ebû Ubeyde, "Nekâiz" adlı kitabında Cerîr ile Ahtal'ın atışmalarının mı yoksa Ferezdak ile

³⁶⁵ Şevki Dayf, *et-Tetavvur ve't-Tecdid*, s. 203.

³⁶⁶ el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, IV, 83.

³⁶⁷ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 203.

Cerîr'in atışmalarının mı önce başladığı husunda tarihi bir sıralama zikretmemiştir. Ayrıca bu nekâiz şiirlerinin birçoğunun kaybolduğunu sanıyoruz. Çünkü Ferezdak ile Cerîr'in arasında kırkbeş yıl gibi uzun bir süre devam eden bu atışmaların kemiyet bakımından bu kadar az olmaması gerekirdi. Ebû Ubeyde'nin "nekâiz şiirleri" adı altında topladığı bu şiirleri incelediğimizde bazı atışma kasidelerinin karşısında diğer şâirin cevap vermiş olduğu kasideyi görmemekteyiz. Bu da nekâiz şiirlerinin bir bölümünün kaybolduğunu göstermektedir.

Cerîr ve Ferzdek'in atışmalarının önemli bir özelliği de şiirlerin iki müslüman şâir arasında cereyan etmesidir. Bu iki şâir dinî ve aklî hayat içinde yoğrulmuş dolayısıyla bu tesire Ahtal'in şiirlerinde fazla rastlayamıyoruz. Bunun nedeni de Ahtal'in şiirlerinde devamlı sahra şâiri kimliğini muhafaza etmesidir. Cerîr ve Ferezdak ise, medenî şâirler olarak medenî hayatın muhtelif boyutlarını şiirlerine yansıtmışlardır. Dolayısıyla Ferezdak ve Cerîr Basra'da vukubulan mezhep tartışmalarını şer'î ve aklî meseleleri yakından takip etmişlerdir. Ahtal ise, bu gibi tartışmalardan uzak kalmıştır.

Ahtal, medhiyelerinin güzelliğinin yanısıra İslâmî unsur ve ifadeleri fazla kullanmamıştır. Bu durum, Ahtal'in islâmî, Cerîr ve Ferezdak kadar anlayamamasından kaynaklanmaktadır.

Ahtal, şarabı güzel tasviri, hicivde çirkinliğe fazla yer vermesi ve kasidelerinin uzun olmasıyla temayüz etmiştir. Ayrıca kendi kendini öven bir şâir olarak ta bilinmektedir.³⁶⁸

Ahtal, Cahiliye şâiri olan A'sa'yı aşırı bir derecede benimsemiş medih ve hicviye kasidesinde onun uslubunu taklit etmiştir.

Cerîr, Ahtal'a göre fahr konusunda zayıftı. Çünkü Cerîr, usluptan ziyade konuya daha çok ağırlık veriyordu.

Cerîr'in şiirlerinin kolay olması ve yabancı sözlerinin azlığından dolayı ravîler ve lugat alimlerinin yanısıra halk da şiirlerini kolaylıkla anlayıp ezberleyebiliyordu. Ferezdak, şiirlerinde Cerîr'in tersine anlaşılması çok zor ilginç sözler kullanmıştır.

Ahtal'in hicivde ve hamriyyatta diğer şâirlere göre tartışmasız bir üstünlüğü vardır. Cerîr ise uslubunun inceliği, yumuşaklığı, sağlam ve tesirli gazellere sahip olması ve kendisinin iffetli bir şâir olması sebebiyle şöhret kazanmıştı. Hatta şiirinin inceliğinden ve zerafetinden dolayı Ferezdak kendisine gıpta etmiş ve şöyle demiştir: "Cerîr, iffetliliğiyle

³⁶⁸ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 205 vd.

şairinin sağlamlığına ne kadar muhtaç olduysa ben de şehvi duygularıyla onun inceliğine o kadar muhtaç oldum." Belki de Cerîr, bu ince ve zarif uslubunun çeşitliliğinde tekellüfsüz şiir söylemisinden ve bütün şiir çeşitlerini ortaya koymasından dolayı Ferezdak ve Ahtal'dan üstün olmuştur.

Cerîr, hicviyelerinde daha çok şahsî hicviyeye yönelmiş ve bu hicviyelerinde de hasmına çokça sövmüştür. Buna karşılık Ferezdak hasmına karşı daha vakûr ve daha ağırbaşlı olduğunu göstermek için onu sebbetmemiştir.

Münekkidler, Ahtal'ın hicivde Cerîr'e ulaşip ulaşmadığı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Kimilerine göre, ulaşıp kimelerine göre ise ulaşma özlemini duymuşsa da ulaşamamıştır. Bunun da çeşitli nedenleri vardır. Örneğin, Ahtal'ın hıristiyan, Cerîr'in de müslüman oluşu bu eksikliğin meydana gelmesinde etkin rol oynamıştır. Ahtal'ın hıristiyan oluşu Cerîr için önemli bir malzeme olmuştur. Çünkü siyaset, din, kabile ve neseb önemli birer malzeme sayılır. Bütün bunların yanında Cerîr'in bulunduğu kabileden Hz. Peygamber'in arkadaşları, halifeleri bulunmaktaydı. Dolayısıyla Ahtal, fazla cesaret edip te ona dil uzatamıyor ve sözü daralıyordu.

Süleyman b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülaziz'e Cerîr ve Ahtal'dan hangisinin daha büyük şâir olduğunu sorduğunda "Ahtal'ın hıristiyanlığı sözünü daralttı; Cerîr'in ise, müslüman oluşu sözünün kapsamını genişletti." diye cevap verdi.³⁶⁹

Cerîr, genellikle medhettiğini hicvetmeyen, hicvettiğini de medhetmeyen bir şâirdir. Ferezdak ise, medhettiğini hicveden hicvettiğini de medheden bir şâirdir.

Cerîr, medih temasında Ferezdak'tan daha başarılı ve daha üstündü. Örneğin Ferezdak ve Cerîr günün birinde Haccâc'ın yanında iken kendilerine; "Beni çok veciz ve sıfatlarımı en iyi bir şekilde kim tasvir ederse bu elbise onun hediyesidir." dedi. Bunun üzerine Cerîr, kendisine şu beyti nazmetti:

١- فَمَنْ يَأْمَنُ الْحَجَّاجَ أَمَا عِقَابُهُ
فَمُرٌّ وَأَمَا عَقْدُهُ فَوَثِيقٌ

1- Kim ki Haccâc'a güvenirse dostluğu kuvvetli, cezası ise acıdır.

(Cerîr, bu beyitte Haccâc'ın yumuşaklığını, şiddetini ve vefakârlığını medhettir.)

³⁶⁹ Şevki Dayf, et-Tetavvur ve't-Tecdid, s. 206 vd.

Ferezdak da kendisine şu beyti nazmetti:

١- فَمَنْ يَأْمَنُ الْكِبَاحَ وَالطُّيْرَ تَتَّقِي
عُقُوبَتَهُ إِلَّا ضَعِيفَ الْعَزَائِمِ

1- Kim ki Haccâc'a güvenirse bilinsin ki laubali insanlar hariç kuşlar bile onun cezasında korkarlar.

Haccâc, Ferezdak'a; "Bir şey yapmadın, zira kuş, bir çocuktan bile korkar." diyerek elbiseyi Cerîr'e verdi.³⁷⁰ Bu olay, Cerîr'in medih türünde Ferezdak'tan daha üstün olduğunu gösteren güzel bir örnektir.

Cerîr'in Ferezdak ve Ahtal'dan üstün olduğuna dair ikinci bir örnek vermek istiyoruz. Rivayet edilir ki bir gün şâir er-Ra'î en-Numeyrî, bir adamın iki beyit okuduğunu işitir. Bu beyitlerin sahibinin kim olduğunu araştırmış. Cerîr olduğunu öğrenince de; "Vallahi bütün ins ve cin bir araya gelse bu iki beytin sahibiyle baş edemezler. Kaldı ki böyle bir şâirin mağlub etmesi beni kim kınayabilir?" diyerek Cerîr'in üstün bir şâir olduğunu itiraf etmiştir.³⁷¹

Ebû'l-A'la el-Ma'arrî³⁷², Ahtal'ı Nabiğ'a'ya, Ferezdak'ı Zühey'r'e, Cerîr'i ise A'ş'a'ya benzetmekte ve Cerîr'in Ensâb ilmini diğer iki şâirden daha iyi bildiğini söylemektedir.³⁷³

³⁷⁰ el-Askerî, Ebû Hilâl Kitabu's-Sinâateynî, el-Kitâbe ve's-Şi'r, Kuveyt 1971, s. 107.

³⁷¹ Şevki Dayf, el-Asru'l-İslâmî, s. 278-279.

³⁷² Halep yakınlarında bulunan Ma'arretü'n-Nu'man'da h.363/m.973 yılında doğdu. Çocukken yakalandığı çiçek hastalığı yüzünden gözlerini tamamen kaybetti. İlk tahsilini babasından aldı. Daha sonra Haleb'e gidip tahsiline orada devam etti. Buradan da gençlere ders vermek üzere doğduğu şehre yerleşti. Orada verdiği dersler, kendisine büyük ün kazandırdı. h.398/m.1007-8'de Bağdat'a gitti ve orada bir buçuk yıl kaldıktan sonra doğduğu yere geri döndü ve h.449/m.1057-8'de orada ölmüştür. Edebî mektupları (Resâil) yanısıra iki antoljisi ile de meşhurdur. Bunlardan biri Saktu'z-Zind, diğeri de Lüzum ma lem Yelzem (Gerekli olmayanın gerekliliği) adını taşır. (Bkz. İgnara Goldziher, Klasik Arap Literatürü, 91; el-İskenderî (Heyet), el-Mufassal, 300 vd.)

³⁷³ Zülfikâr Tüccâr, "Ferezdak" D.İ.A., İstanbul 1993, VII, 412.

SONUÇ

Emevî Dönemi, sosyal, edebî ve fikrî yönleriyle diğer dönemlerden farklılık arzeden bir dönem olmuştur.

Fetihlerin artmasıyla elde edilen ganimetler, toplumun kültürel ve toplumsal yapısında değişiklik meydana getirmiştir. Arap toplumu Fetihlerin gelişmesiyle beraber birçok yabancı kültürle temasa geçmiş ve bunun neticesinde fikir ve düşünce alanında yeni çıtırlar açılmıştır.

Irak bölgesinde yaşayan halkın çoğu Adnanî ve Mûdar kabilelerinden olup buna mukâbil Şâm bölgesinde yaşayan halkın çoğu Kahtanî ve Yemenli kabilelerinden oluşmakta idi. Bu iki bölgede yaşayan insanların arasında siyasî ve iktisadî sebeplerden dolayı bölgecilik ve kabilecilik taassubu zuhur etmiş ve bu husumetin uzun sürmesi medih ve hiciv türünün gelişip çoğalmasına neden olmuştur.

Her üç şâirin şiirlerindeki ifade, muhteva, uslub ve düşüncede İslâmî tesir apaçık görülmektedir. Zira Ferezdak ve Cerîr, bu dönemde cereyan eden fıkıh ve kelam münazaralarının tesiri altında kalmışlardır. Bu tesir, münazara tarzına benzeyen nekâiz şiirlerinde görülmektedir. Şâirler artık eleştiriyi, diyalog ve tartışmayı hoşgörü çerçevesinde kabullenen medenî insanlar durumuna gelmişlerdir.

Şâirler, aynı zamanda kendi kabilelerinin görüşlerini ve devletin görüş ve ideolojisini anlatmak ve savunmak için şiirlerini propaganda (Basın-yayın) aracı olarak kullanmışlardır.

Her dönemin şâirlerinin kendinden önceki dönemin tesiri altında kalmaları mümkündür. Emevî şâirleri de İslâmî tesir altında şiirlerini yazmış olmalarıyla birlikte cahiliye dönemi şâirlerinin özelliklerini de şiirlerinde yansıtmışlardır.

Her üç şâirin şiirleri, Arapların bedevî yaşamdan medenî hayata geçişi esnasında karşılaştıkları bazı iktisadî ve içtimaî zorlukları da yansıtmaktadır. Şehirleşmenin doğurmuş olduğu zaruretlerden biri de mala daha fazla ihtiyaç duyulmuş olmasıdır. Bu yüzden her üç şâir, para kazanmak için şiir yazmışlardır. Bu amaçlarına ulaşabilmek için binlerce kilometreyi katedip halifeleri ve onların valilerini mübâlağalı bir şekilde medhetmişlerdir. Halifenin beğenisini kazanmak için sanatlarını en güzel biçimde icra edebilmeleri amacıyla adeta birbirleriyle yarışmışlardır.

Halifeler, kendi hilafetlerini meşru kılmak için ileri gelen devlet erkânı gibi şâirlere de yüksek oranda maaş bağlamışlardır. Her şâirin medhiyesine karşılık onları teşvik etmişlerdir.

Şâirlerin medih ve hicviyelerinin kaynağı Kur'ân-ı Kerim olmuştur. Şâirler, memduhlarını dinî ifade unsurlarıyla medhetmiş, buna karşılık hasımlarını da aynı metotla hicvetmişlerdir.

Emevî döneminin bu meşhur üç şâiri, Basra'daki medenî Arap Toplumunun boş vakitlerini değerlendirmek için klasik hiciv türünü nekâiz türüne dönüştürmüş ve bu döneme has olan yepyeni bir edebî türü Arap Edebiyatına kazandırmışlardır.

Nekâiz şiirleri asrın bütün meselelerine muhtevî olup cahiliye ve İslâmî dönemde vukubulan bütün tarihî olayları da içermektedir.

Nekâiz şiirleri, Cahiliye ve İslâmî dönemdeki "Eyyamü'l-Arap=Arap Günleri" için birer tarihi belge konumunda olup günümüze kadar değerini koruyabilmiştir.

Cerîr, medhiyelerinde Ferezdak'ın ataları ve kabilesiyle övündüğü gibi övünmemiştir. Cerîr'in, kendi kabilesi olmayan Kays kabilesinin yanında yer alması Ferezdak'ın kendisini hicvetmesi için iyi bir malzeme olmuştur.

Ferezdak, isyankâr bir karakter ve ruha sahip iken, Cerîr, yumuşak huylu, mütevazî ve dindar bir kişiliğe sahipti. Dolayısıyla şâirler, bu farklı karakterlerini şiirlerinde gerçek teferruatlarıyla canlandırmışlardır.

Ferezdak, şiirlerinde devamlı kendisini yüceltir hasmını ise yererdi. Cerîr ise, hasmının kusurlarını bir bir sayar, kusur bulmazsa icad ederdi.

Ahtal'ın şiirlerinde ise, İslâmî tesirden çok cahiliye döneminin ve özellikle şâir A'sa'nın tesiri görülmektedir.

Cerîr'in hiciv ve mersiyyede, Ferezdak'ın fahr ve gazelde, Ahtal'ın ise, mersiye ve içki tasvirinde daha başarılı olduklarını görmekteyiz.

BİBLİYOGRAFYA

el-ASKERİ, Ebû Hilâl, **es-Sina'eteynî, el-Kitâbe ve's-Şi'r**, Beyrut 1971, Daru'l- Fikri'l-Arabî.

Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, İstanbul 1981. I-X.

el-BAĞDADİ, Ali İsmail b. Kasım el-Kalî, **Kitabu'l-Emâli Fi-Lügati'l-Arab**, Beyrut 1978, Daru'l-Kütübü'l-Arabî, I-II.

el-BAĞDADİ, Mahmud Şükrî el-Elusî, **Lügatü'l-Ereb Fi-Ma'rifeti'l-Ehvali'l-Arab**, Beyrut Trhsz, I-II.

BELBA, Abdülhakim, **Edebü'l-Mü'tezile**, Kahire 1974, 3. Baskı, Darü'n-Nahda.

el-BERKUKİ, Abdurrahman, **Şerhu Divanı Hassan b. Sâbit el-Ensârî**, Beyrut 1990, Daru'l-Kütübü'l-Arabî.

BROCKELMANN, Carl, **Tarihü'l-Edebi'l-Arabî**, (Trc. Abdulhalim en-Neccar), Kahire 1983, 5.Baskı, I-V.

el-BUHARİ, Ebû Abdullah b. Muhammed İsmail , **Sünen**, Beyrut 1987,

el-CAHİZ, Ebû Osman b. Bahr, **el-Beyân ve't-Tebyîn**, Beyrut 1988, 1. Baskı, Daru Mektebeti'l-Hilâl, I-III.

_____ **El-Buhalâ**, Beyrut 1988, 1.Baskı, Daru İhyau'l-Ulûm,

CANAN, İbrahim, **Kütübü's-Sitte Muhtasarı**, Ankara 1989, Akçağ Yayınları. I-XVIII.

CEBBUR, Cebraîl, **Divanu Ömer b. Rebiâ**, Beyrut 1981, 1.Baskı, Daru'l-İlmî lilmelayîn,

ec-CEBBURİ, Yahya, **Şi'ri'l-Muhadramîn ve Eserühü Fi'l-İslam**, Katar 1988, 2.Baskı, Müessesetü'r-Risâle.

CELEMENT, Huart, **Arab ve İslam Edebiyatı** (Trc. Cemal Sezgin) Ankara, Trhsz. TİSA matbaacılık.

ÇÖĞENLİ, M. Sadi- DEMİRAYAK, Kenan, **Arap Edebiyatında Kaynaklar**,
Erzurum 1995, 2.Baskı, Atatürk üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Yayınları.

ed-DABBİ, Muhammed b. Ya'le, **el-Mufaddaliyât**, Kahire 1983, 7.Baskı, Daru'l-
Ma'ârif,

Diyanet İslam Ansiklopedisi (D.İ.A.), İstanbul 1994,

Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistanî, **Sünen**, Beyrut 1974,
2.Baskı, Daru'l-Hadis, I-V.

FADL, Hasan Abbas, **el-Belağatu Fununuha ve Efnânuha**, Amman 1987, 1.Baskı,
Daru'l-Furkân, I-II.

FAYDA, Mustafa, "**Hülefa-i Raşidîn Devri**" **Doğuştan Günümüze Büyük İslam
Tarihi**, Konya 1994.

FE'ÜR, Ali, **Divanu Ka'b b. Züheyr**, Beyrut 1987, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye

_____ **Divanu Ferezdak**, Beyrut 1987, 1. Baskı, Daru'l-Kütübü'l-Arabî.

GOLDZİHER, İgnocce, **Klasik Arap Literatürü**, (Trc. Azmi Yüksel/ Rahmi Er),
Ankara 1993, İmaj Yayınları.

el-HAMAVİ, Şahabuddin Ebi Abdullah Yakut b. Abdullah, **Mu'cemü'l-Büldan**,
Beyrut 1986, I-V.

HASAN, Hasan İbrahim, **İslam Tarihi**, (Trc. İsmail Yiğit), İstanbul 1980, 2.Baskı,
Kayıhan Yayınevi, I-X.

el-HAŞİMİ, Ahmed, **Cevâhirü'l-Edeb**, Beyrut Trhsz. Müessesetü'l-Ma'arif, I-II.

el-HATRAVİ, Muhammed el-A'id, **el-Medine Fi-Sadri'l-İslam ve'l-Hayatü'l-
Edebiyye**, Dimaşk 1984, 1.Baskı, Mektebetu Daru't-Turâs.

HİTTİ, K. Philip, **Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi**, (Trc. Salih TUĞ), İstanbul 1990,

İBN ABDİRABBİH, I'kdu'l-Ferîd, Beyrut 1991, 1.Baskı, Daru'l-Kütübü'l-Arabî, I-V.

İBNUL-ESİR, , Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Abdil-Kerem b. Abdil-Vahid eş-Şeybânî, *Usdü'l-Ğabe, el-Kâmil Fi't-Tarih*, Beyrut 1987, 1.Baskı, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I-X.

_____ *el-Meselü's-Sâyir Fi-Edebi'l-Kâtib ve's-Şâir*, Beyrut 1990, el-Mektebetü'l-A'sriyye, I-II.

İBN HALLİKAN, Ebu'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefayatü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, Beyrut 1968, Daru Sadir, I-XIII.

İBN HIŞAM, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Kahire 1987, Daru'r-Reyyân Li't-Turâs, I-IV.

KITAPÇI, Zekeriya, *Yeni İslam Tarihi ve Türkler*, İstanbul 1994.

İBN ASKER, Siketü'd-Din Ebû Kasım b. Ali b. el-Hasan b. Hibetullah eş-Şafî, *Tehzibu Tarih Dimaşk*, Beyrut 1987, 3. Baskı, Daru İhya et-Turâs el-Arabî, I-VII.

İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Edebü'l-Kâtib*, Beyrut 1986, 2.Baskı, Daru Müesseseti'l-Risâle,

İBN MANZUR, Ebû'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut 1990, 1.Baskı, I-XV.

İBN REŞİK, Ebû Ali el-Hasan b. Rekîk el-Kayrevânî, *el-U'mde*, Beyrut ... 5.Baskı, Darü'l-Cil, I-II.

İBN MACE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünen*, Beyrut Trhsz. el-Mektebetü'l-İlmiyye, I-II.

el-İSFEHANÎ, Ebû'l-Ferec, *el-Eğani*, Beyrut 1986, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1.Baskı, I-XXIV.

el-İSKENDERÎ, Ahmed (Heyet), *el-Mufasssal Fi't-Tarihi'l-Edebi'l-Arabî*, Beyrut 1994, Daru İhyau'l-Ulûm,

İslam Ansiklopedisi, (İ.A.), İstanbul 1979.

Ateş, Ahmet, "Hasan b. Sabit" mad., V.

Buhl, "Ka'b" mad., VI.

Chhaade, "Ferezdak" mad., IV.

Haffner, "A'sa" mad., I,

İslam Ansiklopedisi, (D.İ.A.), İstanbul 1988.

Kılıç, Hulusi, "Abdullah b. Revaha" mad., I.

Topaloğlu, Nuri, "Amr b. Ethem" mad., I.

Tüccar, Zülfikâr, "Cerir" mad., VII.

Yüksel, Azmi, "Ahtal" mad., II.

el-KALÎ, Ebu Ali İsmail, el-Emâlî, Beyrut 1978.

KAYA, İsmail, **Bürde Kasidesi Tercüme ve Şerhi**, İstanbul 1986, Gümüş Yayınevi,

el-KAYREVANÎ, Ebû İshak, **Zehru'l-Edeb ve Semerü'l-Elbâb**, Kahire 1986,

Mahmud Es'ad, **İslam Tarihi**, İstanbul 1983, Ma'rifet Yayınları.

el-MÜBERRED, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid, **el-Kâmil Fi'l-Lüğa ve'l-Edeb**,
Beyrut Trhsz. Müessesetü'l-Ma'ârif, I-II.

el-MÜLEYCÎ, Hasan Hamis, **el-Edeb ve'n-Nüsûs**, Riyad 1986, Kral Suud
Üniversitesi Yayınları.

MÜSLİM, Ebû Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, Sünen, Beyrut 1981, I- XVIII.

Nasrû'd-Din el-Esed, **Masaduru's-Şi'ri'l-Cahilî ve Kıymetuhe't-Tarihiyye**, Beyrut
1988, 8.Baskı, Daru'l-Cil.

er-RAFÎİ, Mustafa Sadık, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, Beyrut 1974, Daru'l-Kütübî'l-
Arabiyye, I-III,

es-SENDUBÎ, Hasan, **Şerhu Divanu İmru'l-Kays**, Beyrut 1982, 7.Baskı, el-Mektebe
es-Sekafiyye,

ŞELEK, Tacüddin, **Divanu Cerîr**, Beyrut 1993, 1.Baskı, Daru'l-Kütübî'l-Arabî.

Şevki Dayf, **et-Tatavvur ve't-Tecdîd Fi's-Şi'r'il-Emevî**, Kahire 1987, 2.Baskı, Daru'l-Ma'ârif.

_____ **Tarihü'l-Edebi'l-Arabî, el-Asru'l-İslamî**, Kahire 1981, 9.Baskı, Daru'l-Ma'ârif,

_____ **Tarihü'l-Edebi'l-Arabî, el-Asru'l-Cahilî**, Kahire 1982, 10.Baskı, Daru'l-Ma'ârif,

et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Tarihu't-Taberî, Tarihu'l-Mülûk ve'r-Rüsûl**, Mısır 1969, 2.Baskı, Daru'l-Ma'ârif, I-XI.

TAHA HÜSEYİN, **Hadisü'l-Erbiâ**, Kahire 1982, 12.Baskı, Daru'l-Ma'arif, I-II.

et-TEBRİZÎ, el-Hatib, **Divanu Zu'r-Rumma**, Beyrut 1993, 1.Baskı, Daru'l-Kütüb'il-Arabî.

_____ **Divanu Ebî Temmâm**, Kahire 1983, 4.Baskı, Daru'l-Ma'arif, I-III.

ÜÇÖK, Bahriye, **İslam Tarihi, Emeviler-Abbasiler**, Ankara 1983.

ÖZEK, Ali (Heyet), **Kur'ân-ı Kerim Türkçe Meali**, Medine 1987,

YALTKAYA, Şerefüddin, **Şark İslam Klasikleri "Muallakat"**, İstanbul 1987.

ez-ZEVZANÎ, **Şerhu'l-Muallakatu's-Seb'â**, Beyrut 1988, Mektebetü'l-Ma'arif.

ZEYDAN, Corcî, **Tarihu Adâbi'l-Lügati'l-Arabiyye**, Kahire Trhsz. I-III.

_____ **İslam Medeniyet Tarihi**, (Trc. Zeki Meğamiz) İstanbul 1978, Üçdal Neşriyat, I-V.